

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

**TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK
DEVLETLERİ ARASINDA HAŞHAŞ KRİZİ
(1968-1974)**

Miraç ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2024

TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA HAŞHAŞ
KRİZİ (1968-1974)

Miraç ŞAHİN

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2024

ÖZET

ŞAHİN, Miraç. *Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Haşhaş Krizi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2024.

Türkiye için önemli bir tarımsal ürün olan haşhaş bitkisi, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye arasında bir dönem sorun olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'ni on yıllar boyunca haşhaş ekimi konusunda ABD'nin yersiz, baskıcı ve tehditkâr ithamlarına maruz kalmıştır. Bu durum iki ülke arasında diplomatik bir krize yol açmıştır. Amerikan tarihinde hep sorun olmuş olan afyon kullanımının yaygınlaşmasında ABD, Türkiye'yi hedef alarak ülkesine giren afyonun büyük bir bölümünün Türkiye'den sokulduğunu iddia etmiştir. Hâlbuki Türkiye'nin uluslararası alanda afyon piyasasındaki rolü yok denecek kadar azdı. 1969 seçimlerinde iktidara gelen ABD Başkanı Richard Nixon Türkiye'ye uyguladığı baskı ve tehditler sonucunda haşhaş ekimini sonlandırmıştır. Hakikat ise Çin, Afganistan ve "Altın Üçgen" denilen bölgede üretilen afyon, ABD'ye sokuluyordu. Altın üçgen Güneydoğu Asya'da yer alan bir bölgeyi ifade eder. Bu bölge Laos, Tayland ve Burma'nın birleşim noktasında bulunur. Bu bölge özellikle uyuşturucu geliri sağlayan afyon üretimin yoğun olduğu bir alan olarak bilinir. Altın Üçgen'in ABD ile ilişkisi, özellikle Soğuk Savaş sürecinde CIA'nın bu bölgede anti-komünist mücadele kapsamında bazı grupları desteklediği iddiaları güçlü şekilde yer almıştır. Ne ilginçtir ki ABD, Türkiye de haşhaş ekimini yasaklattıktan sonra kendi ülkesinde çiftçilerini haşhaş ekimi konusunda teşvik etmiştir. Yasağın ardından çiftçiler, ekonomik olarak zorlu bir dönemle karşı karşıya kaldılar. Üç yıl aradan sonra Türkiye ulusal bağımsızlık doğrultusunda hareket ederek haşhaş ekim yasağını kaldırmıştır. Türkiye-ABD arasında gerçekleşen haşhaş krizi Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve toplumsal durumu derinden etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Haşhaş, CIA, Kriz, Afyon

ABSTRACT

ŞAHİN, Miraç. Poppy Crisis Between Turkey and the United States, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2024.

The poppy plant, an important agricultural crop for Turkey, has been an issue between the United States and Turkey for some time. For decades, the Republic of Turkey was subjected to unwarranted, oppressive and threatening accusations from the United States over poppy cultivation. This led to a diplomatic crisis between the two countries. The US targeted Turkey for the widespread use of opium, which has always been a problem in American history, claiming that most of the opium entering the country was smuggled in from Turkey. However, Turkey's role in the international opium market was negligible. In the 1972 elections, US President Richard Nixon came to power and ended poppy cultivation as a result of the pressure and threats he exerted on Turkey. The truth is that opium produced in China, Afghanistan and the so-called "Golden Triangle" region was being brought to the USA. The Golden Triangle refers to a region in Southeast Asia. This region is located at the junction of Laos, Thailand and Burma. This region is especially known as an area where opium production, which generates drug revenues, is intense. The Golden Triangle's relationship with the US, especially during the Cold War, was strongly linked to allegations that the CIA supported some groups in this region as part of the anti-communist struggle. Interestingly, after the US banned poppy cultivation in Turkey, it encouraged farmers in its own country to cultivate poppy. After the ban, farmers faced an economically difficult period. After three years, Turkey acted in line with national independence and lifted the ban on poppy cultivation. The poppy crisis between Turkey and the United States deeply affected the political, economic and social situation in Turkey.

Keywords: Turkey, U.S.A. Opium, CIA, Crisis, Poppy

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. TARİHİ PERSPEKTİFTE AFYON VE OSMANLI DÖNEMİNDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE AFYON ÜRETİMİ	6
1.1. AFYON’UN TARİHİ KÖKENİ	6
1.2. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA HAŞHAŞ VE ÖNEMİ	11
1.3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE AFYON ÜRETİMİ	17
1.4. DÜNYA DEVLETLERİNİN AFYON ÜRETİMİYLE İLGİLİ ALDIĞI KARARLAR İLE TÜRKİYE’NİN ALDIĞI TUTUM	18
1.4.1. Cenevre Afyon Konferansları	24
1.4.2. I.Cenevre Afyon Konferansı (1925)	25
1.4.3. II. Cenevre Afyon Konferansı (13 Temmuz 1931).....	28
1.4.4. Üçüncü Cenevre Afyon Konferansı (26 Haziran 1936).....	31
İKİNCİ BÖLÜM	33
2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	33
2.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ULUSLARARASI SİSTEM 33	
2.1.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Oluşan İki Kutuplu Sistem.....	33
2.1.2. Soğuk Savaş Sürecinde Yumuşama Periyodu.....	36
2.1.3. Soğuk Savaş Sürecinde İlişkilerin Yeniden Gerginleşmesi	37
2.2. Soğuk Savaş Dönemi’nde Türk Dış Politikası	38
2.2.1 Türk Dış Politikasının Teşkil Edilmesi ve Karar Verme Mekanizması.....	40
2.2.2. Genel Hatlarıyla Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’nin Dış Siyaseti	41
2.3. Soğuk Savaş Dönemi’nde ABD Dış Politikası	42
2.3.1 ABD Dış Politikasının Tesis Edilmesi ve Karar Verme Mekanizması.....	43
2.3.2 Soğuk Savaş Sürecinde ABD Dış Politikası ve Doktrinler	44

2.4. Soğuk Savaş Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri.....	46
2.4.1 Stratejik İttifakın Kuruluş Dönemi (1947-1964).....	46
2.4.2 Johnson Mektubu Sonrası İttifakın Sarsılması Dönemi (1964-1979).....	54
2.4.2.1. Johnson Mektubu ve Türkiye'nin Stratejik Önemi	63
2.4.2.2. Kıbrıs Krizi ve Türkiye-ABD İlişkilerine Etkileri	64
2.4.2.3. Haşhaş Krizi Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi	66
2.4.3 İlişkilerde Yeniden Yakınlaşma Dönemi (1979-1991)	69
2.5. Haşhaş Üzerine Amerikan Politikalarının Evrimi.....	74
2.6. Türkiye'nin Haşhaş Politikasında Değişimler ve Uluslararası Etkileşim	76
2.7. Türkiye-ABD İlişkilerinde Haşhaş Krizinin Özel Rolü	79
2.7.1. İki Ülke Arasındaki Diplomatik İletişimde Haşhaş Konusunun Etkisi.....	80
2.7.2. Haşhaş Krizinin Türkiye'nin Dış Politikasına Etkileri	81
2.8. JOHNSON MEKTUBU, KIBRIS KRİZİ VE HAŞHAŞ KRİZİ ARASINDAKİ BAĞLANTILAR.....	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	88
3. TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE HAŞHAŞ SORUNU	88
3.1. ABD - TÜRKİYE ARASINDAKİ HAŞHAŞ KRİZİ SEBEPLERİ VE GELİŞİMİ.....	88
3.2. ABD'DE AFYON KULLANIMININ TARİHSEL SÜRECİ	89
3.3. ABD'NİN TÜRKİYE'YE BASKISI VE TÜRK HÜKÜMETLERİN TUTUMU	93
3.4. TÜRKİYE'DE HAŞHAŞ EKİMİNİN YASAKLAMASI	94
3.5. ABD'NİN İLERİ SÜRDÜĞÜ YARDIMLAR	96
3.6. YASAĞIN TÜRKİYE AÇISINDAN SONUÇLARI	97
3.7. ABD'NİN YASAĞIN KALKMASINA TEPKİSİ	98
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	100
4. HAŞHAŞ KRİZİNİN SONA ERMESİ	100
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	: Adalet Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CIA	: Central Intelligence Agency
EOKA	: Kıbrıs Rum Silahlı Örgütü
FIR	: Uçuş Bilgi Bölgesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
M.Ö.	: Milattan Önce
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SALT	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

GİRİŞ

Mezopotamya'da milattan önce 3000 yıllarında varlığı tespit edilen Sümerlerin kullandığı dildeki bazı kelimelerde ve Asurlara ait kabartmalarda ortaya çıkan haşhaş, Türkiye ve dünyanın birçok bölgesinde uzun yıllardır yetiştirilen önemli bir bitkidir. *Papaver somniferum* L. türü olan haşhaş, Türkiye'de geleneksel tarım uygulamalarıyla küçük aile işletmelerinde yoğunlaşmıştır, özellikle köy ve kasaba yakınlarında ortalama 7 dekarlık alanlarda üretilir (Booth, 1996: 1).

Haşhaş, özellikle tohumunun %50 civarında yağ içermesi nedeniyle gıda amaçlı tercih edilirken, kapsülündeki morfin ve alkaloidlerin tıbbi ve bilimsel kullanımı açısından da endüstriyel bir öneme sahiptir (Yıldırım, 2016: 8). Türkiye'de haşhaşın tarihçesi, Hititler dönemine kadar uzanmakta olup, 1933'e kadar serbest bir şekilde ekimi, afyon üretimi ve ticareti gerçekleşmiştir. Ancak 1933'te alınan bir kanunla kontrol altına alınan haşhaş ekimi, 1960'larda tekrar sınırlamalara tabi tutulmuş ve 1971-1974 yılları arasında ise tamamen yasaklanmıştır (TMO, 2016: 2).

Tezin odaklandığı dönem olan 1968-1974 arasında, Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen ana konu haşhaş ekimi ve elde edilen afyondur. Başlangıçta bir uyuşmazlık olarak ortaya çıkan haşhaş ekimi meselesi, zaman içinde çatışmaya evrilmiş ve bu çatışma, 1974 yılında Kıbrıs olaylarının gündeme gelmesiyle sona ermiştir. Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu kriz, genellikle "afyon sorunu" olarak değerlendirilmiş ve 1968-1974 yılları arasındaki süreç, küçük bir başlık olarak görülmüştür. Ancak krizin yönetimi, her iki tarafın müzakere tekniğine dayanması ve savaşa varmadan sınırlandırılabilmesi açısından önemlidir (Mordoğan, 2010: 82).

Bitki üzerine yapılan çalışmaların bir bölümü bitkinin tarımsal ve tıbbi yönlerini ele alırken (Kahraman, 2011: 1), diğer bir bölümü ise ekonomik değerini incelemiştir. Bu çalışmalardan biri olan Özgür Burçak Gürsoy'un "The Opium Problem in Turkey, 1930-1945" adlı tez çalışması, erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de yaşanan afyon meselesini politik, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla detaylı bir şekilde analiz etmektedir (Gürsoy, 2007: 117). Gürsoy'un çalışması, afyonun zirai bir ürün olarak 20. yüzyılın başında modern-bilimsel tıp söyleminin etkisi altında geçirdiği kavramsal dönüşümü ele almanın yanı sıra, ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik, politik ve yasal açıdan kontrol edilmesi gereken bir konu haline gelmesini anlatmaktadır. Ayrıca tez, söz konusu dönemdeki afyon meselesini erken Cumhuriyet elitleri ve afyon üreten köylüler açısından değerlendirmektedir. Çalışmada, 1933'te uluslararası sözleşmelere katılmak amacıyla çıkarılan yeni yasaların ve bunların köylülerin ekonomik ve sosyal durumlarına olan etkisi incelenmiştir. Diğer bir çalışma ise Nuray Okumuş'un Türk-Amerikan ilişkilerinde Haşhaş Ekimi Krizi adlı tez çalışmasında, karar alıcıların liderlik kodları, aktör ve uluslararası sistem unsurlarını birarada değerlendiren bir yaklaşımla konu ele alınmıştır.

Bu alanda yapılan başka bir akademik çalışma ise Masaka Matsui'nin "Production and Trade of Opium in the Ottoman Empire, 1828-1838" başlıklı tezidir (Matsui, 1995: 41). Matsui'nin çalışması, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki afyon ticaretini ve üretimindeki değişiklikleri yerel ve uluslararası perspektiften incelemektedir. Çalışmada, afyonun 19. yüzyıl Çin tarihini etkileyen bir mahsul olduğu vurgulanmış, İngiltere ve Qing Hanedanı arasında yaşanan iki savaşa neden olduğu belirtilmiştir. Amerikalıların kârlı afyon ticaretine girişinin Anadolu'daki afyonun Çin'e ihracatını başlattığı açıklanmıştır. Avrupa ticaretinin genişlemesiyle birlikte uluslararası bir afyon ticaret şebekesi oluşmuştur. Çin'deki talep arttıkça Türk afyon üretimi de artmış ve bu durum afyon ticaretinin kârlılığını ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1828-1838 yılları arasında afyon ticareti üzerine koyduğu inhisar sistemi, çeşitli savaflara ve ıslahat hareketlerine kaynak sağlamıştır.

Bu önemli konuyu ele alan diğer bir kaynak ise Çağrı Erhan'ın "Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu" adlı kitabıdır (Erhan, 1996). Erhan, Türk afyonunun ABD için nasıl bir sorun haline geldiğini detaylı bir şekilde anlatarak, haşhaş krizini tarihsel bir anlatı ile okuyuculara sunmaktadır. Haşhaş ekim yasağının kaldırılması ve sonuçlarına dair bilgileri içeren yazar, krizi kavramsal ve kuramsal bir çerçeveye oluşturmadan anlatmıştır.

F. Cengiz Erdiñ'in "Overdose Türkiye: Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar" adlı kitabı, eroin kaçakçılığının uluslararası ve Türkiye içindeki boyutlarını detaylı bir şekilde ele almaktadır (Erdiñ, 2004). Ayrıca, Nasuh Uslu'nun "Türk-Amerikan İlişkileri" adlı kitabı, ilişkilerin tarihçesi açısından önemli bir kaynaktır (Uslu, 2000). İsmail Cem'in (1993) "Tarih Açısından 12 Mart" adlı eseri, haşhaş ekiminin yasaklandığı dönemi anlatarak, Nihat Erim'in "12 Mart Anıları" adlı eseriyle birlikte kriz dönemini açıklamaktadır (Erim, 2007).

Çalışmalar, 1968 ile 1974 arasındaki Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen haşhaş ekimi krizini incelediğinde, krizin yedi yıllık bir süreci kapsadığını belirtmektedir. İki kriz yönetimi evresine ayrılan bu süreç, Türkiye'de Adalet Partisi'nin iktidarda olduğu ve Süleyman Demirel'in Başbakanlık görevini yürüttüğü bir döneme denk gelmektedir. Haşhaş ekimi uyuşmazlığı, Demirel'in kararıyla çatışmaya dönüşmüş, I. Kriz yönetimi evresi ise askeri muhtıra sonucu değişen hükümet ve alınan kararlarla sona ermiştir.

Nihat Erim ve teknokrat kabinesinin haşhaş ekimini topyekün yasaklaması, iki lider arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır. Siyasi karar alıcılar, mevcut yapısal özelliklere bağlı olarak krize tepki gösterirken, bu süreçte ulusal yapının gücü veya zayıflığı da etkili olmaktadır. Krizin sönümlenmesiyle birlikte, ABD'nin tekrar yasaklama talepleriyle başlayan II. Kriz yönetimi evresi yaşanmıştır. Bu süreçte ABD'nin ekonomik ambargo talepleri, krizlerin zayıf tarafı olumsuz etkileyebilecek şantaj ilişkilerini göstermiştir. Haşhaş Ekimi Krizi'nde siyasi karar alıcıların farklı davranışlar sergileyip farklı uygulamalar gerçekleştirdiği göz önüne alındığında, kriz yönetimi sürecinin karmaşıklığı ortaya çıkmaktadır.

1975 tarihli ABD ambargo kararı, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin en gerilimli dönemlerinden biri olarak kabul edilirken (Atmaca, 2011: 168), bu kararın öncesi de önemli gelişmelere sahne olmuştur. Türkiye'nin 1 Temmuz 1974'te haşhaş ekim yasağını kaldırması, ABD'nin önceden bir ambargo tehdidiyle karşılaşmış olduğu bir karardır ve bu durumun, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın bir sonucu olarak algılanması genel bir kanı olarak hüküm sürmektedir. Ancak, bu algı ABD yönetimi tarafından bilinçli bir politika ile oluşturulmuştur. Bazı devlet adamları ve araştırmacılara göre, ABD'nin 1974 Kıbrıs krizi sırasındaki politikası ve sonrasındaki gelişmeler, aslında 1975 ambargosunun temel nedeni olarak sunulmaya çalışılmıştır. Oysa Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağını kaldırma kararı, ABD'li politikacılar ve istihbaratının dâhil olduğu bir çıkar düzenini sarsmıştır (Milliyet, 18 Ocak 1991).

ABD Dışişleri Bakanlığı raporlarına göre, ambargo talebinin doğrudan haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasına bağlanması, Türkiye'deki milliyetçi ve ABD karşıtı çevreleri güçlendirebilirdi. 1974 Kıbrıs krizi sonrasında ABD karşıtlığı Atina'da yoğunlaşırken, bu atmosfere Türkiye'nin de dâhil olması, bölgedeki ABD çıkarları açısından uygun bir durum değildi. Bu nedenle, ambargoyu doğrudan Kıbrıs kriziyle ilişkilendirmek, Yunanistan'daki ABD karşıtlığını hafifletecek ve ABD kamuoyundaki sert eleştirilere yanıt verebilecekti. Ayrıca, ABD yönetimi, ambargoya karşı çıkmış gibi görünerek Türkiye ile mevcut ilişkileri koruma amacıyla Kongre ile bir danışıklı dövüşe girmiştir. Bu çabalar, Türk tepkilerini azaltmayı ve ambargonun uygulanmasını yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada Afyon meselesiyle ortaya çıkan problemlerin Türkiye ABD ilişkilerine hangi düzeyde etki ettiği, haşhaş problemlerine bakışları ve ülkemizde haşhaşın yasaklanmasının arka planlarının irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma, haşhaş ekimi yasağının kaldırılma kararının ambargo sürecine etkisini ve neden haşhaş yerine Kıbrıs krizinin öne çıkarıldığını aydınlatmayı da hedeflemektedir. Bu çerçevede, ABD'nin Türkiye'ye yönelik ambargo kararının asıl nedeninin haşhaş kararı olduğu, ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinde hızlı ve esnek politika değişikliklerini nasıl uygulayabildiğinin anlaşılmasına katkı

sağlayacak cevaplar aranacaktır. Çalışmada, konuyla ilgili yayımlanmış kitap ve makaleler gibi ikincil kaynaklar incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- ABD'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında uyguladığı ambargonun asıl sebebi haşhaş meselesidir.
- Türkiye'de haşhaş ve afyonla ilgili düzenlemeler yapılmasında ABD'nin büyük etkisi vardır.
- Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması kararı arkasında ayrıca Rum ve Ermeni lobilerinin baskısı vardır. Uluslararası arenada Türkiye imajını kötülemek ve Türkiye'ye karşı cephe oluşturarak Kıbrıs konusunda Türkiye'yi zora sokmaktır.
- Tıbbi alanda vazgeçilmez bir hammadde olarak kullanılmasına rağmen ticaret boyutunun büyük olmasının nedeni bu değil, bağımlılık yapan bir madde olarak kullanılmasıdır.
- ABD, başta Türkiye olarak haşhaş ekimine yasak verdiği devletlerin çiftçileri yoksulluk ve fakirliğe neden olurken, meydana gelen üretim noksanlığını ABD çiftçisiyle gidermektedir.
- ABD'nin hegemonya kurduğu tüm ülkelerde kendi çıkarları doğrultusunda küresel uyuşturucu ekonomisini elinde tutmak istemesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHİ PERSPEKTİFTE AFYON VE OSMANLI DÖNEMİNDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE AFYON ÜRETİMİ

1.1. Afyon'un Tarihi Kökeni

Haşhaş, tarım sektörünün önemli bir ürünü olarak kullanıldığı gibi gıda ve tedavi amaçlı faaliyetlerde de önemli bir hammadde olarak öne çıkar. Ancak, kullanım şekline bağlı olarak bitkinin masum bir bitki olmadığı bilinmektedir. Haşhaş, dozundaki artışa bağlı olarak insan üzerinde ruhsal ve fiziksel etkilere neden olabilir, bu da onu bir zehre dönüştürebilir. Toplumdaki geniş kitleleri etkileyen büyük bir tehlike oluşturabilir. İnsanlar, yaşam kalitesini artırmak, hastalıkların etkilerini azaltmak ve daha sağlıklı bir yaşam sürmek amacıyla tarih boyunca çeşitli çözüm yolları aramışlardır. Bu çözüm yolları arasında bitki ve bitki türevleri ile elde edilen ürünler önemli bir rol oynamıştır.

Bitki ve türevleri, ilkel toplumlardan itibaren arınma ritüelleri, meditasyon, dua, doğaya uyum sağlama ve fiziksel dayanıklılığı artırma gibi amaçlar için kullanılmıştır. Hititlerin başkenti Hattuşaş'ta yapılan kazılarda elde edilen tabletler, Anadolu'da tıbbi bitkilerin kullanımına dair en eski kayıtları içermektedir. Bu kayıtlarda badem, hardal, mazi, haşhaş, sarımsak, üzerlik otu, zeytin ve adamotu gibi bitkilerin çeşitli reçetelerde kullanıldığı belirtilmiştir (Derks, 2012: 24).

Ayrıca, Aztek, Maya, Mısır, Moğol, Pers, Türk ve Yunan kaynaklarında da bitkisel desteklerin kullanımına dair bilgiler bulunmaktadır. Çin ve Hint geleneğine ait kaynaklarda ise destekleyici bitki sayısının ayrı ayrı yedi bin âdeti bulunduğu tespit edilmiştir (Sadıkoğlu, 1998: 5).

Arkeologların çalışmaları, haşhaş bitkisinin arkeolojik kalıntılar arasında Neolitik çağa kadar uzandığını ve toplumsal hayatın bir parçası olduğunu göstermektedir. Ancak haşhaşın önce hangi toplumlar tarafından bilindiği ve anavatanının neresi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Danimarkalı arkeobotanikçi Hans Helbaek'e göre, Mezopotamya dolaylarında yapılan çalışmalar, haşhaşın bu bölgelerde varlığını göstermemektedir (Baytop, 2012: 7). Bu verilere dayanarak, İslam'ın Anadolu'ya yayılmasından önce haşhaşın Anadolu'da yetişmediği öne sürülebilir. Ancak M.Ö. 3000'li yıllara kadar giden buluntular, Mezopotamya'da yaşayan Sümerler ve Asurilerin haşhaş kullandığını göstermektedir. Sümerler, soyutu resmetmek için haşhaşı keyif bitkisi olarak kullanmışlardır (Schiff, 2002: 186).

Antik kentlerdeki arkeolojik buluntular, Hitit dönemine ait haşhaş betimlemelerini içermektedir. Neolitik çağa dair Batı Avrupa kalıntıları, haşhaşın bu bölgede evcilleştirildiğini göstermektedir. Mısır'daki buluntular ise haşhaşın bu coğrafyada bilindiğini teyit etmektedir (Veiga, 2016: 202). M.Ö. 15. yüzyıla ait mezarda bulunan en eski afyon kalıntısı, Tebain alkaloidinin Mısır'ın Teb kentinden adını aldığı bir coğrafyada afyonun bilindiğini göstermektedir (Şehsuvaroğlu, 1970: 56). Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda ise haşhaşa benzeyen iğne figürleri ve afyon kapsülüne benzer küpeler bulunmuştur (Mahmoud El Mohamdy, 2020: 94-96).

Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen ve M.Ö. 1600-1300'lü yıllara tarihlenen, ayrıca ters çevrildiğinde haşhaş kapsülüne benzeyen bir testi, günümüzde British Museum'da sergilenmektedir (Smith ve Stacey, 2018: 5128). Kıbrıs civarında bulunan bir başka örneğin ise afyon kapsülüne benzeyen bir testi olduğu bilinmektedir.

Haşhaşın bölgedeki bilinirliğine dair diğer kanıtlar arasında, Anadolu'nun Afyonkarahisar ili yakınlarında bulunan Şuhut bölgesinde ortaya çıkan sikkeler bulunmaktadır. Bu sikkelerde haşhaş bitkisine benzeyen kabartmalar bulunmaktadır (Çolak, 2013: 515). Ayrıca, erken tunç çağı dönemlerine ait Anadolu kral tasvirli kabartmalarda haşhaş kapsülü, buğday başağı ve lotus çiçeği görselleri, Anadolu'nun haşhaş ile tanıştığına dair işaretler sunmaktadır.

Sosyal ve ekonomik hayatın önemli göstergelerinden olan sikkeler, eski Yunan ve Roma dönemlerinde de haşhaş kapsülüne yer vermektedir. Mısır'ın Teb kentinden İspanya'ya kadar uzanan sınırlarda bulunan Synnada kentinden çıkan bronz madeninden yapılmış sikkelerde, buğday başağı ve haşhaş kapsülü bir arada betimlenmiştir (Schiff, 2002: 186). Ankyra sikkelerinde de aynı figürlerin kullanılması, dönemin sosyal ve ekonomik hayatına dair önemli ipuçları sağlamaktadır.

Yazılı kaynaklar da haşhaşın tarih boyunca kullanımına dair zengin bilgiler içermektedir. Çin ve Hint geleneğine ait kaynaklarda destekleyici bitki sayısının yedi bin civarında olduğu belirtilmiştir (Sadıkoğlu, 1998: 5). İslam tababet geleneğine katkı sağlayan İslam âlimlerinin, Ebu'l Kasım Ez-Zehravi, İbn-i Sina, İbn-i Baytar, gibi önemli isimlerin eserlerinde afyonla ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır (Ögel, 1997: 14-60).

Haşhaşın tıbbi kullanımını antik dönemden günümüze uzanan bir geçmişe sahiptir. Eski Mısır'da, M.Ö. 1550'li yıllara ait Ebers Papirüsü'nde, afyonun içerdiği reçeteler yer almaktadır. Afyon, çeşitli hastalıkların tedavisinde, özellikle ağrı, acı, korku ve endişe gibi durumların hafifletilmesinde kullanılmıştır (Bayramoğlu, 2007: 110).

Afyonun sosyal ve kültürel hayattaki yeri, mezar taşlarının resmedilişinden tıbbi kullanımına kadar geniş bir yelpazede bulunmaktadır. Ölümü simgelerken aynı zamanda ölümsüzlüğü de temsil eden mezar taşlarının haşhaş bitkileri ile süslenmesi, haşhaşın toplumsal ve dini bir öneme sahip olduğunu gösterir (Erol ve Yanık, 2019:207). Haşhaş, tarih boyunca insanların yaşamlarında çeşitli şekillerde var olmuş ve kültürler arası etkileşimde önemli bir rol oynamıştır.

Eskiçağ Anadolu'sunda Haşhaştan bahsetmek gerekirse; Tarımsal üretim, sanayi öncesi toplumların ana ekonomik faaliyeti ve temel uğraşdır. Eski zaman köylülerinin günlük yaşantılarını aydınlatmak adına geçmiş dönem bitkilerinin araştırılması, arkeobotanik adlı bilim dalı tarafından yapılmaktadır. Ancak Anadolu'daki arkeobotanik çalışmaların oldukça yetersiz olduğu ve raporların gerçeği tam olarak yansıtmadığı görülmektedir (Nesbitt 1995: 68). Hans

Helbaek'in 1975 yılında gerçekleştirdiği araştırmalar, Türkiye, Suriye, Ürdün, Irak, İran, Lübnan ve Mısır'daki bölgelerde haşhaş tohumuna rastlamadığını iddia etmiştir. Neolitik dönemden Orta Çağlara kadar tüm Yakın Doğu'da haşhaşın kullanılma olasılığını reddeden bu iddia, bilim dünyasında şüphe uyandırmıştır. Mark Nesbitt'in ifade ettiği gibi, İslami Dönemden önce Anadolu'da haşhaş ekiminin yapıldığı konusu hala belirsizdir (Nesbitt 1995. 76).

Haşhaşın evcilleştirilmesine dair düşünce, Batı Avrupa'da ortaya çıkmış ve bu bölgeden yayılarak Kıbrıs, Anadolu, Doğu Akdeniz ve Mısır'a ulaştığı tezine odaklanmıştır. Ancak Mısır'da Deir el-Medina mezarlık alanında keşfedilen kurutulmuş kapsül kalıntıları, Mısır'daki haşhaşın varlığına dair ilk somut kanıt olarak sunulmuştur (Veiga 2017:203). Anadolu'nun Orta ve Geç Tunç Çağı'nda çevresiyle temas halinde olması, bu dönemde haşhaşın tanındığını veya kullanıldığını gösteren önemli bir göstergedir.

Haşhaşın Anadolu'daki bilinirliği ve dağılımını anlamaya çalışırken, arkeobotanik dışındaki verilere de odaklanmak önemlidir. Orta ve Geç Tunç Çağı'na tarihlenen iğneler, bu coğrafyada haşhaşın bilindiğine dair kanıtlar sunmaktadır (Hnila 2002:317).

Urartu sanatında ise haşhaş kapsülü başlı metal süs iğnelerinin önemli bir yer tuttuğu ifade edilmektedir. Ahlat Müzesi'nde bulunan M.Ö. 8. ve 7. yüzyıla tarihlenen bu iğneler, haşhaşın sembolik kullanımını vurgular (Gögtaş vd. 2019: 535).

Antik dönemde önemli bir tanık olan Yunanlı hekim Hippokrates, M.Ö. 460 civarında haşhaşın ağrı kesici özelliklerini keşfetmiş ve hastalarına haşhaş kullanmalarını tavsiye etmiştir (Barter 2004: 13). Anadolu'nun Kilikia bölgesinde bulunan Anazarbus/Anavarza Antik Kenti'nde yaşamış olan Pedanius Dioscorides, haşhaşın kullanımına dair M.S. 40-90 yılları arasında bilgiler sunmuş, opium ve mekonium adlı iki drogdan bahsetmiştir (Mat 2009: 285).

Haşhaşın figürleri aynı zamanda Antik Dönem sikkelerinde de karşımıza çıkar. Synnada kentinden M.Ö. 133 yılı sonrasına tarihlenen bronz sikkelerde

haşhaş kapsülü, buğday başağı ile birlikte resmedilmiştir (Head 1906: 193). Ankyra sikkelerinde ise M.S. 1. yüzyıla ait bazı örneklerde büyük bir haşhaş kapsülü betimi bulunmaktadır.

Antik Dönem yazarlarının kayıtları, haşhaşın kentler ve bitkiler arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır. Yunanlı tarihçi Plutarkhos'un Kaikos Vadisi'ndeki haşhaş ritüellerine dair anlatısı, toplumun bitkiyle olan etkileşimini yansıtmaktadır. Ayrıca, Elaia kentindeki sikke betimleri, haşhaşın Anadolu'daki tarımsal ve ekonomik önemini vurgular (Tekin vd. 2016: 251, Yanık 2015: 1.).

Ortaçağ ve Sonraki Dönemlerde Anadolu'da Haşhaştan bahsetmek gerekirse, Ortaçağ Anadolu'sunda hayatın çeşitli yönlerinde kendine yer bulan haşhaş bitkisi, özellikle Anadolu Selçuklu döneminde dikkat çeken bir unsurdur. Kubadabat Sarayı, Anadolu Selçuklu sarayları arasında öne çıkan bir yapı olup, 1236 yılına tarihlenmektedir. Sarayın duvar çinilerinde haşhaş bitkisinin çeşitli tasvirleri bulunmaktadır, bu tasvirler arasında haşhaş dalına konmuş çift kuş betimi, haşhaşı çiğneyen hayvan figürleri ve insan figürleri haşhaş/nar meyvesi veya dalıyla çeşitlenmiştir (Arık 2000:192, Büyükçanga Eren 2006: 93; Usta 2005: 151).

Haşhaşın Anadolu'daki önemli bir temsili, 16. yüzyıla tarihlenen İznik tabağında görülebilir. Tabloda, cennet ve cehennem betimlenirken, bir haşhaş bitkisinin üzerine sarılı yılan motifinin bulunması dikkat çekicidir. Aynı dönemdeki Lâdik ve Kavak halılarında da seccade işlevinde yer alan haşhaş kapsülleri, sanatın farklı alanlarında önemli bir role sahiptir (Yörükan Karamağaralı 1982: 467,468).

Anadolu Selçukluları, haşhaşı sadece sanatsal ifadelerde değil, tıbbi uygulamalarda da kullanmışlardır. Afyonun iyileştirici gücünü bilen Selçuklular, bal, sarımsak ve yoğurt karışımıyla soğuk algınlığına; haşhaştan elde edilen afyon ile uykusuzluk gibi sorunlara çözüm aramışlardır (Bayat 2006: 13).

Ortaçağ İslam dünyasında öne çıkan hekimlerden biri olan İbn Sina, göz nezlesi tedavisi için haşhaş suyu göz damlası, göz ağrıları için afyonlu merhem,

göz kanseri tedavisi için opium kullanmıştır. İbn Sina'nın önerileri arasında kulak ağrısı, yaralar, burun hastalıkları, diş ağrısı ve uykusuz bebeklere yönelik kullanımları da bulunmaktadır (Demirhan Erdemir 2018: 198, 207).

Haşhaş, Orta Anadolu'da mezar taşlarında da sıkça görülen bir motif olmuştur. 14. ve 20. yüzyıllar arasına tarihlenen mezar taşları, haşhaş dalı ve kapsül motiflerini içerir, bu da bitkinin ölüm ve ebediyeti simgeler nitelikte olduğunu gösterir (Ünver 1978: 15, Yörükkan Karamağaralı 1982: 468,469).

Son olarak, 16. yüzyıl şairlerinden Muhyiddin Abdal'ın haşhaş övgüyle anan dörtlüğü ve 16.-19. yüzyıl gezginlerinin seyahatnamelerindeki bilgiler, Anadolu'da haşhaş ekimi, üretimi ve ticareti hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Pierre Belon, J. Pitton de Tournefort ve G. Antoine Olivier gibi gezginler, haşhaşın bu dönemdeki yaygınlığına ve önemine dair detaylı bilgiler paylaşmışlardır.

1.2. Osmanlı İmparatorluğunda Haşhaş ve Önemi

Osmanlı toplumunun bitkilerle kurduğu yoğun ilişki, dönemin diğer kültürlerine kıyasla daha derin ve çeşitliydi. Yemek kültüründen tıbbi uygulamalara, hatta eğlence hayatına kadar bitki türevlerine olan talep, toplumun genel yapısında önemli bir yer tutmaktaydı. Osmanlı döneminde haşhaş tarımı önemli bir yere sahiptir. 16.yüzyıldan itibaren Anadolu'da üretilen afyon başta Avrupa ve Çin olmak üzere birçok ülkeye ihraç ediliyordu. Osmanlı İmparatorluğu 1829 yılında afyon ticaretini devlet tekeline almıştır. Bu düzenleme ile afyon alıp satma yetkisi ancak devlet görevlilerine ve onay almış şirketlere veriliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda getirisi yüksek bir ürün olması sebebiyle haşhaştan elde edilen afyon temel ihraç malları arasında yer alıyordu. İmparatorluğun geniş coğrafyasındaki iklim çeşitliliği ve ticaret yollarının avantajı, bitkilerin kullanımına dair çeşitli kültürel alışkanlıkların bir araya gelmesine zemin oluşturdu (Beylik, Kayral ve Çıraklı, 2015: 184). Anadolu Selçuklu mirasının etkisiyle, Osmanlı toprakları zengin bir kültürel birikimi sosyal hayata taşıdı.

Osmanlı toplumunda halk hekimliği, geleneksel çözümlere büyük bir ilgi gördü. Kişisel rahatsızlıklar için sunulan çözüm önerileri, dini ritüellerden deneme-yanılma yöntemlerine kadar geniş bir yelpazeye yayıldı. Nazara karşı kurşun döktürmek, muska yazdırmak gibi soyut çözümlerin yanı sıra, ballı sirke tüketmek, sarımsağa başvurmak gibi bitkisel tedavi yöntemleri de yaygındı. Sosyal hayatın içinde yoğun olarak var olan halk hekimliği, ağırlıklı olarak bitki ve çeşitlerle sunulan çözümleri içeriyordu. Bu hizmetin öncülerine ise attar deniyordu. Attarlar, çeşitli bitki özlerini bir araya getirerek terkip ediyor ve bu terkipin içinde afyon gibi maddelere de yer veriyordu (Bayat, 2010: 266).

Osmanlı toplumunda tiryakilik, çay, kahve, tütün gibi ürünlerin aşırı tüketimini içeren bir terimdi. Bu tiryakilikler arasında haşhaş, özellikle 17. yüzyılda popülerdi. Tiryakiler çarşısı, İstanbul'daki bu tiryakilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli bitkisel ürünleri, tütünü, esrarı ve afyonu satan bir merkez haline geldi (Koçu vd. 1971: 228). Afyon ve türevlerinin terkiibiyle uğraşan esnaf-ı afyonciyanlar, geleneksel tecrübeye dayalı olarak afyon ve terkiplerinin hazırlayıcılarıydı.

Afyonun popülerliği, tiryakilikle birlikte satışları da artırdı. Süleymaniye'deki Tiryakiler çarşısı, içinde gündelik tüketilen ürünlerden bitkisel yağlara, nargileden esrara kadar geniş bir yelpazede ürünleri barındırarak önemli bir ticaret merkezi haline geldi (Baytop, 1995). 17. yüzyılın ortalarında tıbbi terkipler hazırlayan attarlar, zamanla çeşitli esnaflara dönüştü. Bu esnaflar arasında afyon ve türevlerini hazırlayarak satışa sunan esnaf-ı bengciyanlar öne çıktı (Koçu, 1971: 20-46).

Afyon tüketimi, sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalmadı. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sine göre, Afyon Karahisar bölgesinde kadınlar dahi bu maddeyi kullanmaktaydı (Evliya Çelebi, 2017: 33-34). John Covell'in İzmir ve çevresindeki gözlemleri de afyon tüketiminin geniş bir coğrafyada yaygın olduğunu göstermekte (Hattox, 1998: 97).

Osmanlı toplumunda afyonun kullanımı, geleneksel yöntemlerle hazırlanan terkiplerle devam etti. Ancak 1839'da kurulan Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Mektebi

ile birlikte, bu süreçte modern tıbbın etkisiyle dönüşmeye başladı (Sarı, 2004). Ancak bu değişim, geleneksel yöntemleri kullanan üreticilere engel olamadı.

Osmanlı toplumunda afyon kullanımı, sadece sıradan bireylerin değil, yüksek düzeydeki yöneticilerin ve saray erkânının dahi alışkanlığıydı. 1584'te Sadrazamlık görevini üstlenmiş olan Özdemiroğlu Osman Paşa gibi önemli isimlerin afyon eğilimlerine rağmen yüksek görevlere getirilmesi, dönemin afyon tüketimine olan müsamahasını gösteriyor (Faroghi, 2005: 245-246). Afyon, sadece bir alışkanlık değil, aynı zamanda bir statü göstergesi haline gelmişti. Zengin ve seçkin kesimler, afyon kullanımını günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul ediyorlardı. Afyon muhafazası için özel olarak tasarlanmış tabakalar, taşınabilir ve değerli taşlarla süslenerek zenginliği simgeliyordu. Afyonun Osmanlı idari kademelerine kadar yayılması, ceplerde taşınabilen ölçüde hazırlanan afyon sakızı kutularının kullanımını içeriyordu. Bu kutular, cami ve tekke gibi özel mekânlarda dahi tüketiliyordu (Abdulazizbey, 2002: 326).

II. Beyazıt, Osmanlı toplumunda afyon kullanımının bilinen müptelalarından biriydi ve daha sonra Sufi veya Veli olarak anılacaktı. Amasya'da şehzadelik döneminde zevk ve sefaya düşkünlüğüyle tanınan II. Bayezid'in afyon bağımlılığı, II. Mehmet tarafından fark edildi. Sultan, oğlunu afyon kullanımı konusunda sık sık uyardı. Fenarizade Ahmet Efendi'nin II. Beyazıt'a Lala olarak atanmasıyla birlikte, II. Mehmet'in sert uyarılarını içeren bir ferman gönderildiği ve afyon kullanımını teşvik eden kişilere sert cezalar verildiği bilinmektedir (Abdulazizbey2002:327).

Afyon bağımlılığıyla tanınan Müeyyidzade Abdurrahman Efendi ve Hızırpaşazade Hacı Mahmud'un ölümlerini içeren bu ferman, II. Beyazıt'ın afyon konusundaki eğilimlerini vurgular. II. Beyazıt'ın, içki müptelası Müeyyidzade'nin aksine afyonu tercih etmeye başlaması, Osmanlı toplumundaki yaygın afyon kullanımının bir örneğini teşkil eder. Ancak, bu tercih, afyonun da içki gibi bağımlılık yarattığını ve bazı kişilere zarar verdiğini gösterir (Uzunçarşılı, 2011: 246-247).

Osmanlı'nın önemli paşalarından Tiryaki Hasan Paşa ve Zambako Paşa gibi etkili isimler de afyon tiryakisi olarak bilinirdi. Özdemiroğlu Osman Paşa gibi yüksek görevlere getirilen Tiryaki Hasan Paşa'nın afyon kullanımı, dönemin müsamahasını gösteren önemli bir örnektir (Faroghi, 2005: 237). Zambako Paşa'nın Osmanlı toplumunun afyon ilişkisini anlattığı 1882 tıp kongresindeki ifadeleri, dönemde günde 1 ila 3 gram afyon kullanımının yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Baytop, 1984: 246).

IV. Murat döneminde, saray ve devlet erkânında yaygın olarak kullanılan afyonun toplumda oluşturduğu zararları gören padişah, afyon ve diğer uyuşturucu maddeleri sert tedbirlerle yasaklamıştır. IV. Murat'ın hekimbaşı Emir Çelebi'nin aşırı doz afyon kullanımı nedeniyle öldürülmesi, bu yasağın ciddiyetini gösterir (Şenlik, 2017: 104). Ancak, IV. Murat'ın kendi gut hastalığı ağrılarını hafifletmek için afyon kullanması da dikkat çekicidir (Ekinci, 2014: 55).

Osmanlı toplumunda afyon, sadece sıradan bireylerin değil, yöneticilerin ve padişahların da hayatında önemli bir yer tutmuş ve çeşitli dönemlerde toplumun genelinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu durum, Osmanlı toplumunun afyonla olan karmaşık ilişkisini yansıtmaktadır.

Osmanlı döneminde afyon kullanımı, din ile doğrudan ilişkilendirilmiş ve bir dizi fetva ile ele alınmıştır. Özellikle 16. yüzyılda Osmanlı toplumunda yaygınlaşan afyon, Ebussuud Efendi'nin dokuz ayrı fetva verdiği bir konu haline gelmiştir (Düzenli, 2007: 93). Bu fetvalar, Ebussuud Efendi'nin Osmanlı toplumu içinde afyonun ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Fetvalar arasında, afyon kullananların akıl sağlıklarının yerinde olmadığına dair sert ifadeler de yer almaktadır.

Ebussuud Efendi'nin fetvalarında afyon kullanımına karşı sertleşen üslubu dikkat çekicidir. Afyon müptelalarını insanlık dışı olarak nitelendiren ve onlara yönelik olumsuz ifadelerle dolu fetvalar, dini otoritenin afyon kullanımına karşı net bir tavır aldığını göstermektedir. Afyonun, insanları insanlık sınırlarının ötesine taşıyan bir bağımlılık yarattığı ve bu kişilerin toplumdan uzaklaştığı

şeklindeki değerlendirmeler, dönemin afyon kullanımının toplumda nasıl algılandığını göstermektedir.

Afyonun dini bir perspektiften ele alınmasının yanı sıra, siyasi bir boyutu da bulunmaktadır. IV. Murad döneminde, pek çok madde gibi afyon da yasaklanmıştır. Ancak, IV. Murad'ın ölümüyle birlikte yasak kaldığı yerden devam etmiştir (D'ohsson, 1980: 50). Afyonun, saraydan tekkelere kadar geniş bir yelpazede kullanılması, bu maddenin toplumda nasıl yaygınlaştığını gösterir. 1723 yılında Şeyhülislâm'ın yayınladığı bir fetva ile afyon tiryakilerinin açıkça beyan etmeye zorlanması ve bu kişilerin farklı bölgelere sürülmesi, toplumun dikkatini çekmeye yönelik bir önlem olarak görülmüştür.

Osmanlı toplumunda afyonun kullanım ritüeli zamanla gelişmiş ve dozları artmıştır. Afyonun yanı sıra, kullanıcılar tarafından 'ak sülümen' adı verilen civa ve klor karışımı başka bir zehirin de eklenmesi, tiryakilerin dozu arttırmak için başvurduğu yöntemlerden biridir (Abdulazizbey, 2002: 326). Afyonun tütün ve nargile ile birlikte kullanımının yanı sıra şurup olarak da tüketilmesi, bu maddenin sosyal hayatta nasıl yer ettiğini gösterir. Örneğin, kahvehanelerde bilinen tiryakilere kahveden önce bir fincan afyon şurubu verilmesi, Osmanlı döneminde yaygın bir uygulamadır (Hattox, 1998: 97).

Afyon kullanımı, sosyal statü göstergesi olarak kabul edilmiş ve toplum içinde saygı görmüştür. Afyon tiryakilerinin esrar kullanıcılarından daha itibarlı bir bağımlılık olarak görüldüğüne dair algılar, dönemin toplumsal değerlerini yansıtır. Afyonun, kullanıcıların statüsünü belirleyen bir gösterge olduğu düşünülmekte ve bu maddenin sadece ayaktakımı ile değil, aynı zamanda ağa ve beyi arasındaki farkı da vurgulayan bir unsur olduğu belirtilmektedir (Abdulazizbey, 2002: 328).

Osmanlı döneminde afyonun, dervişlik kültürünün bir parçası olarak görülmesi, bu maddenin toplumun kabul ettiği ritüeller arasında yer aldığını gösterir. Bâtınî tarikatlarından Âbdâllar ve Bektâşîler ile afyonun ilişkilendirilmesi, bu maddenin dini ve mistik bir boyutu olduğunu vurgular.

Afyonun, insanları ölümlle sınırlı olmayan bir bağımlılık içine sürüklediği düşüncesi, bu maddeye dair toplumda oluşan endişeyi yansıtmaktadır.

Afyon tüketiminin fiziksel etkileri, sadece bilinç kaybından ziyade bedeni olumsuz yönde etkileyen bir bitkinliği içerir. Afyon tiryakileri, içki sarhoşluğu gibi dışa vuruluşlar sergilemez; bunun yerine bitkinlik, algı kapalılığı ve söyleneni anlamama gibi durumlar yaşarlar. Özellikle afyonsuz kaldıkları dönemde bu etkiler daha belirgin hale gelir. Bu durumu ifade etmek için kullanılan "daha afyonu patlamamış" tabiri, kullanıcının içsel durumunu yansıtan bir ifadedir.

Osmanlı döneminde afyon kullanıcılarının günlük yaşamına dair bilgiler, Abdülaziz Bey'in eseri "Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri"nde bulunmaktadır. Afyon tiryakileri genellikle yaşlı, zayıf ve çelimsizdir. Afyonun olumsuz etkilerinden kaçınmak amacıyla kahvehanelerde sessiz ve sakin bir şekilde otururlar, aşırı hareketlerden kaçınırlar. Uzun yolları olan tiryakiler, afyonsuz ve kahvesiz duramadıkları için تنها köşelerde kendi kahvelerini pişirirler ve bu ritüali sürdürerek güçlkle yolculuklarına devam ederler (Abdulazizbey, 2002: 104).

Hasan Basri'nin (1997: 25) "Esrarkeşler" adlı kitabına göre, bir uyuşturucu kullanıcısının yaşam serüveni altı basamaklı bir merdivene benzer. Neşe verici ilk adımdan sonra zafiyet, kayıtsızlık, sefalet, hastane ve nihayet mezar gelmektedir. Osmanlı döneminde Süleymaniye semtinde bulunan Tiryakiler Çarşısı, aktarların çoğunlukta olduğu bir ticaret merkeziydi. Afyon, keten tohumu ve şekerin karışımıyla yapılan berş, içki benzeri bir içecek olarak popülerdi. Çarşı, tiryakilere çeşitli bitki karışımlarını sunarak hastalıklara karşı çeşitli çözümler sunardı (Abdulazizbey, 2002: 104).

Afyon tüketiminin özellikle Osmanlı toplumunda yaygın ritüeller ve alışkanlıklar oluşturduğu, bu maddenin sadece bireysel sağlığı değil, aynı zamanda sosyal hayatı da etkilediği görülmektedir. Tarih boyunca insanlık ile iç içe geçmiş olan afyon, sanatın çeşitli alanlarında kendine yer bulmuştur. Geçmişten günümüze kitabelerden tuvale, müzikten resme, edebiyattan

sembollere kadar birçok eserde afyonun izlerine rastlamak mümkündür. Geç Hitit dönemi tanrıçalarından biri olan Kubaba'nın tasvirlerinde haşhaşın ayna olarak kullanılması veya bolluk ve bereket sembolü olarak değerlendirilmesi, sanatın farklı yönlerinde afyonun varlığını gösterir (Erol ve Yanık, 2019: 205).

Afyonun sanat eserlerine yansımaları sadece geçmişte değil, Osmanlı dönemi Türk edebiyatında da geniş bir yer bulmuştur. Antepî Aynî'nin "Be-Evsâf-ı Mükeyyif-hâ-yı Âlem" adlı divanında tütün, enfiye, kahve, bâde, ma'cûn, Arak, esrâr, tönbâk ve afyon gibi keyif verici maddeler insanın düşürdüğü hali tasvir eder. Fuzulî'nin Beng-ü Bade adlı eseri, Şah İsmail'e sunulan bir eser olup, içerisinde şarap ve afyonun Şah İsmail ve Beyazîd olarak resmedildiği bir hikâyeye barındırır. Bu eser, dönemin Osmanlı ve Safevî toplumlarının zıt kutuplarını yansıtarak sosyal hayata dair önemli göndermelerde bulunur (Vanlıoğlu, 1997:197; Yıldırım, 2004: 140).

Divan şairlerinden Nabi, afyonun zararlarına dikkat çeken bir nasihatname yazmıştır. Nabi'nin eserinde afyonun olumsuz etkileri, insanın ruhunu ve bedenini nasıl etkilediği detaylı bir şekilde ele alınır. Şiirde, afyonun insanı gaflet içerisine sürükleyen bir zehir olduğu vurgulanır (Nabi, Belâdur Lakâb-ı Tiryâki). Bu şekilde, afyonun edebiyat ve şiir içinde sıklıkla işlendiği görülmektedir. Muhyeddin Abdal da, bir dörtlüğünde haşhaşın ehli vahdet için olan önemine vurgu yaparak, derviş kültüründeki yerini ifade eder. Ahmet Eflakî'nin eserinde ise Mevlâna Şemseddin'in, haşhaşın haram olduğu konusundaki açıklamaları ve müritler arasındaki tartışmalar anlatılarak, haşhaşın dervişler arasındaki önemine dair bir perspektif sunulur (Eflakî, 1973: 89).

1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Afyon Üretimi

Türkiye'nin afyon üretimi tarihçesi, 1933 tarihli Sınırlama Kanunu'na kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Fırat'ın batısında geniş bir alanda afyon yetiştirilirken, 2253 sayılı Kanun ile üretim alanları sınırlandırılmıştır. Afyon üretim alanları genellikle Kütahya, Isparta, Burdur, Konya ve Afyon-Karahisar illeri olmuştur (Kayıhan, 1946). Türkiye, geleneksel haşhaş üreticisi ülkeler

arasında BM tarafından kabul edilmiş olup, bu çerçevede 70.000 hektarlık bir alanda haşhaş yetiştirme hakkına sahiptir.

Afyonun elde edilmesi adına eskiden kullanılan yöntem, tohum kapsülüne yarık şeklinde kesikler yapılarak süt içeren haşhaş özsuyunun sızmasını ve kurummasını içeriyordu. Ancak bu yöntem 1974 yılında yasaklanmıştır. Türkiye, güvenli ve emniyetli bir üretim merkezi haline gelmek adına Afyon/Bolvadin'deki alkaloid fabrikasında olgunlaşmamış kapsüllerin işlenmesi yöntemine geçmiştir.

Haşhaş üretimi Türkiye'de Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenen kanunlar çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamalar, çiftçilere ürettikleri ürünleri TMO'ya satma garantisi sağlamış ve pazarlama sorunları yaşamadan üretimlerini satabilmelerini mümkün kılmıştır (TMO, 1999).

Dünya genelinde uyuşturucu ekimi Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 TEK Sözleşmesi ile düzenlenmektedir. Türkiye de 3298 Sayılı Yönetmelikle haşhaş ekimi TMO'ca lisansla izin verilmektedir. Söz konusu düzenlemeler, haşhaşın kontrol altında tutulmasına ve yasadışı kullanımına izin vermemeye odaklanmıştır (Haşhaş Sektörü 2016 raporu).

Türkiye'nin afyon üretimine getirilen sınırlamalar, tarihsel olarak 1933 yılına dayanmaktadır ve 1971 yılında haşhaş ekimine yasak getirilmiştir. Bu düzenlemelerle Türkiye'nin dünya afyon piyasasındaki payı büyük ölçüde azalmıştır.

1.4. Dünya Devletlerinin Afyon Üretimiyle İlgili Aldığı Kararlar ile Türkiye'nin Aldığı Tutum

Afyon çiçeği ve koka yaprağı tedarikinin potansiyeli teorik olarak sınırsızdır. Uluslararası kontrolün temel hedefi, narkotik ilaçların sadece tıbbi ve bilimsel amaçlar için kullanılmasını sağlamaktır. Genel olarak, narkotik ilaçların diğer kullanımının yasa dışı olduğu görüşü benimsenmiştir. Ham maddelerin büyük bir bölümü, tıbbi ve bilimsel amaçlarla kullanılan ilaçların üretimi için

satılmaktadır; ancak dünya genelinde uyuşturucu bağımlılarının etkin talebi de bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından bu yana tam ve net istatistiklere ulaşmak mümkün olmasa da, 1944 yılında yayımlanan "Narkotik İlaçların ve Ham Maddelerin Savaş Öncesi Üretimi ve Dağıtımı" adlı monografide yer alan verilere göre, 1934 ile 1937 arasındaki dört yıllık dönemde dünya genelinde toplam ham afyon üretimi 18.504 tondur. Bu süreçte, tıbbi ve bilimsel amaçlar için ilaç üretimi için gereken afyon miktarı yılda ortalama 322 ton olarak tahmin edilmiştir.

Ancak, dünya genelindeki toplam afyon üretiminin %93'ünün tıbbi ve bilimsel amaçlar dışında tüketildiği tahmin edilmektedir. Bu miktarın nerede tüketildiği tam olarak bilinmemekle birlikte, muhtemelen bir kısmı üretici ülkelerde kullanılmış, geri kalanı ise gayri resmi uluslararası kanallarda kaybolmuş ve dünya genelinde dağılmış olabilir.

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde, afyon tehdidine karşı başlatılan kampanya ve batı ülkelerinde bağımlılık sorunu haline gelen ilaçların keşfi, uluslararası alanda bu tür alışkanlık yapıcı ilaçlara karşı önlemlerin alınmasını tetiklemiştir. ABD hükümetinin öncülüğünde toplanan Uluslararası Afyon Komisyonu, Şanghay'da düzenlenmiş; Avusturya, Macaristan, Çin, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İran, Portekiz, Rusya ve ABD'nin temsilcileri katılmış, ancak herhangi bir anlaşma imzalama yetkileri bulunmamıştır (Robinson, 1943).

I. Cenevre Konferansı'nda 1912 yılında imzalanan Lahey Afyon Sözleşmesi'nin önemli bir gelişme olarak kabul edilmesinin ardından, uluslararası toplum, afyon ticaretini daha etkin bir şekilde denetlemek ve kontrol altına almak amacıyla bir adım daha atmıştır. Bu doğrultuda, Lahey Afyon Sözleşmesi genişletilerek, 1912 Lahey Afyon Sözleşmesi'nin yerini alacak şekilde Cenevre Afyon Sözleşmesi 1912'de imzalanmıştır. Cenevre Afyon Sözleşmesi, haşhaş yetiştiricilerine lisans verilmesini ve uluslararası afyon alım-satımının kayıt altına alınmasını öngörmüştür. Bu önemli düzenlemeler, afyon üretiminde ve ticaretinde şeffaflığı artırmayı, kaçakçılığı önlemeyi ve uluslararası toplumun

ortak çabalarıyla bu alandaki faaliyetleri düzenlemeyi amaçlamıştır. Sözleşme, afyonun yasal ve denetimli bir şekilde üretilmesi ve ticaretinin yapılmasını sağlayarak, üye devletler arasında işbirliği ve koordinasyonu teşvik etmiştir. Bu sayede, uluslararası alanda afyon ticaretinden kaynaklanan sorunların azaltılması ve dünya genelinde adil bir rekabet ortamının oluşturulması hedeflenmiştir. Cenevre Afyon Sözleşmesi, tarihsel ve hukuki bir belge olarak, uluslararası afyon ticaretinin düzenlenmesinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilirken, sözleşmenin temel ilkeleri, zaman içinde afyonun kontrolüne yönelik çeşitli diğer anlaşmalara da ilham kaynağı olmuştur. Ancak, Türkiye'nin bu sözleşmeyi imzalamaması ve 1928-1929'da Türkiye'nin dünya genelinde en çok afyon üreten ve ihraç eden ülke olarak açıklanması, uluslararası alanda tepkilere yol açmıştır (DPT, 1977).

Türkiye'nin I. Cenevre Konferansı'na çekimser katılımı, ABD tarafından boykot edilmesine neden olmuştur. Ancak, Türkiye, 1926'da Türk Ceza Kanunu'nda uyuşturucu maddelerle ilgili cezaları belirleyerek iç politikasında önlemler almıştır. 1928'de uyuşturucu madde üreten fabrikaların denetimi artırılmış ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin iznine tabi hale getirilmiştir. Bu dönemde dünya ekonomik krizinin etkisiyle ekonomik sorunlar artarken, ABD'nin Türk mallarını boykot etmesi ve Türkiye'nin uyuşturucu üretimine yönelik baskılar karşısında çeşitli önlemler almıştır (Altan, 2018; DPT, 1977).

Türkiye'nin ekonomik krizle mücadeledeki tutumu, 1973'te haşhaş ekimi ve afyon üretiminden vazgeçmemesiyle öne çıkmıştır (Milliyet, 24 Kasım 1973: 5). Ancak, ABD'nin baskısıyla 1930'da artan tansiyon, ABD sınırları içindeki afyon kaçakçılığıyla ilgili olaylarla daha da yükselmiştir (Altan, 2018). Londra'da 1930'daki Afyon Konferansı'nda, dünya morfininin yarısının Türkiye tarafından satıldığı iddiası, ABD medyasında Türkiye'ye yönelik suçlamalara yol açmıştır. Bu durum, uluslararası alanda Türkiye'nin itibarını zedeleme girişimlerine neden olmuştur.

Türkiye'nin Afyon Konferansı'ndaki çekimser duruşu, ABD'nin baskısını artırmış ve aynı dönemde Mısır'da çıkan haberlerle Türkiye'nin imajı olumsuz

etkilenmiştir. Türkiye'nin bu suçlamalara karşı çıkışı, Türkiye-Mısır ilişkilerini negatif etkilemiştir (3 BCA: Kurum: 30-10-0-0 Yer Bilgisi: 180-243-8).¹ Uluslararası tepkilere karşı Türkiye, afyon üretimi denetimlerini hızlandırmış ve 1931'de İstanbul'daki Etkim Fabrikası'nın kapatılması gibi önlemler almıştır (BCA: Kurum: 30-18-1-2 Yer Bilgisi: 20-33-4).² Türkiye, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne afyon ticaretini sınırlandıran antlaşmaları onaylayarak ABD'nin memnuniyetini kazanmış, ancak afyon ihracatındaki azalma ekonomik etkiler doğurmuştur (Akşam, 11 Ağustos 1931: 3).

Atatürk'ün liderliğinde, 1932'de alınan kararlarla Türkiye, uyuşturucu madde kullanımını önlemek adına önemli adımlar atmıştır. Bu süreçte, özel tesislerin afyon üretiminin denetlenmesi, yeni bir fabrikanın kurulması ve üretimin Devlet İhisar ve İdaresi kontrolünde yapılması gibi tedbirler alınmıştır. Atatürk, bu kararların ekonomik zarara uğrayan köylüleri şeker üretimi ile telafi edeceğini belirtmiştir (Örmeci, 2016). Bu önlemler, yasadışı afyon ticaretini engellemeyi amaçlamıştır, bu da Türkiye'nin uluslararası alandaki itibarını güçlendirmiştir.

Ancak, uluslararası baskılar artarak devam etmiş ve Türkiye'nin haşhaş ekimi ve afyon ticareti konusundaki tedbirleri yetersiz bulunmuştur. Bu nedenle, 31 Mayıs 1933'te kabul edilen "Uyuşturucu Maddeler İhisarı Hakkında Kanun" ile "Uyuşturucu Maddeler İhisar İdaresi" kurulmuştur. İdaresin görevleri arasında, afyon ticaretini denetim altında tutmak, standartları sağlamak, fiyatları belirlemek, tüccarlar aracılığıyla satışları gerçekleştirmek ve komisyon ücreti almak yer almaktadır (Hâkimiyeti Milliye, 11 Haziran 1933: 2).

1933'te alınan bir kararname ile Türkiye, devlet kontrolünde haşhaş üretimine geçmiş, belirlenen iki ekim bölgesi dışındaki bölgelerde haşhaş yetiştirilmesine izin verilmemiştir. Bu tedbirlerle 1931'de 501 ton olan afyon üretimi, 1938'de 148 tona düşmüştür. Uluslararası antlaşmalar doğrultusunda,

¹ BCA: Kurum:30-10-0-0: Mısırın Kahire şehrinde çıkan Elkeşkil ve Elehram gazetelerinde, Türkiye'de büyük miktarda afyon kaçakçılığı yapıldığına dair yazıları içerir.

² BCA: Kurum:30-18-1-2: Uyuşturucu madde imal eden Etkim fabrikasının kapatılmasını içerir.

Merkez Afyon Bürosu'nun etkin denetimi sağlanmıştır. Ancak, 1936'da alınan vatandaşlıktan çıkarma kararına rağmen, afyon kaçakçılığıyla mücadele uluslararası düzeyde etkili olamamıştır (Milliyet, 24 Kasım 1973: 5).

30 Haziran 1938'de kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Uyuşturucu Maddeler İnhisar İdaresi'nin görev ve yetkilerini devralarak haşhaş ekimini kontrol altına almıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle haşhaş talebi artmış, savaş anlaşmalarına uyulmamış ve ekim alanları genişlemiştir. 1943'te 29 ilde haşhaş ekimine izin verilmiştir (Resmi Gazete, 3 Temmuz 1943: 5429-5430).

1940'ların ortalarında Türkiye, Almanya ile yapılan anlaşmalarla afyon ticaretinde artış yaşamıştır. Ancak, savaş sonrasında uluslararası anlaşmaların sıkı bir şekilde uygulanmaya başlamasıyla, Türkiye'nin afyon kaçakçılığı nedeniyle uluslararası şikâyetlere maruz kaldığı gözlemlenmiştir.

Bu rahatsızlıkları gidermek amacıyla, 1950 yılının mart ayında TMO Kanunu'nda değişiklikler yapılmış ve 23 Mart 1950 tarihinde kabul edilen yeni kanunla afyon üretimi yapılacak bölgeler Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmeye başlanmıştır (Çolak, 2013). Afyon ticaretini düzenlemek ve üreticileri korumak amacıyla alınan bu önlemlerle, 1951 yılında TMO kanununda bir değişiklik daha yapılmış ve tüccarlar aracılığıyla iç ticaret engellenmiştir.

Afyonun tamamının TMO'ca alınması kararının alınmış olmasıyla üreticilerin koruma altına alınarak ofisin kârlı çıkması amaçlanmıştır. Yanlış beyanname ile beyanname vermeksizin üretim yapanlara cezalar öngörülmüştür. Kaçak yollarla ham afyon ihraç edenlere hapis cezası getirilmiştir. Ayrıca, 18 Nisan 1951 tarihinde TMO kanununda yapılan bir değişiklikle üreticilere destek vermek amacıyla Ziraat Bankası tarafından uzun vadeli ve düşük faizli kredi imkânları sunulmuştur.

Ancak, 1953 yılında Birleşmiş Milletler Afyon Sözleşmesi'ne taraf olan Türkiye, uluslararası taahhütlerini yerine getirmek adına daha sıkı önlemler almıştır. Afyon Protokolü, 1961 Tek Sözleşmesi'yle yerini almış ve Türkiye'nin afyon politikalarında daha fazla düzenlemeye gidilmiştir. Bu süreçte, üreticiler

ve TMO arasındaki aracılara ortadan kaldırılması ve afyon ticaretinin belirli kurallar çerçevesinde yapılması, uluslararası standartlara uyum adına atılan önemli adımlar arasında yer almıştır (Altan, 2021).

1960'lı yıllarda afyon ticaretinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kaçakçılar ve Uyuşturucu tüccarları ile kullanıcılar ve bağımlılar arasındaki ayırım artmıştır. Satıcılar ve kaçakçılar suç kapsamında kabul edilmiş, kayda değer cezalara çarptırılmıştır, ancak bağımlılar ve kullanıcılar mağdur olarak görülmüş ve rehabilitasyona yönlendirilmiştir. 1961'de imzalanan Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi ile haşhaş ekimi yapılan ülkelerde izin alınması zorunlu hale gelmiş, lisanslama sistemi getirilerek üretim kontrol altına alınmıştır. 1961 antlaşmasıyla uluslararası düzeyde uyuşturucu madde ticaretine karşı savaş açılmış, kaçakçılıkla etkili bir mücadele kararı alınmıştır.

Türkiye, başlangıçta bu antlaşmaya katılmamış olsa da 1961-1965 yılları arasında afyon ticaretine karşı olumlu bir tavır takınmıştır. Haşhaş ekim bölgeleri sürekli olarak azaltılmış, 1961'de 35, 1962'de 25, 1964'te 16 ilde haşhaş ekimine onay verilmiştir. Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle ABD'nin Ankara Büyükelçisi, Demirel'den haşhaş ekiminin kısa sürede tamamen yasaklanmasını talep etmiştir. Türkiye, 1966 yılında 1961 Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi'ni kabul etmiş ve 1967 yılında sözleşme yürürlüğe girmiştir. Ancak, alınan tedbirlere rağmen ABD kamuoyunda Türkiye aleyhinde sürekli eleştiriler yer almış, Türkiye'nin uyuşturucu ticaretine katkıda bulunduğu iddialarıyla karşılaşmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 1972).

1960'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan afyon ticaretindeki iddialar, uluslararası çapta dikkat çekici gelişmelere sebep oldu. Amerikan hükümeti, 1961 Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi'nin daha etkin bir şekilde uygulanması amacıyla Türkiye'ye yardım teklif etti. 1968 yılında imzalanan Tarım Ürünleri Geliştirme ve Kontrol Antlaşması ile ABD, Türkiye'ye 3 milyon dolarlık yardım yaparak işbirliğini artırdı. Bu anlaşma kapsamında Türkiye, jandarma ve polis kadrolarını güçlendirmek ve 33 yeni narkotik büro kurmak gibi önlemler aldı (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 17 Ağustos 1971: 640-641).

1969'da ABD Başkanı Richard Nixon, ABD'deki uyuşturucu sorununu Türkiye'ye bağlamış ve bu söylem, DEA tarafından desteklenerek ABD basınında geniş bir yankı bulmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Eliot Richardson, Türkiye'nin uyuşturucu sorumluluğunu vurgulayarak, haşhaş ekimini durdurulmadığı takdirde yardımların kesilebileceği tehdidinde bulunmuştur. Başbakan Süleyman Demirel, bu baskılara dikkatlice yanıt vermiş, çünkü haşhaş ekim bölgeleri Adalet Partisi'nin güçlü desteğin alındığı bölgeler içindeydi (Erhan, 2018 :73).

Ancak, 22 Haziran 1970'te Bakanlar Kurulu kararıyla haşhaş ekimini sınırlandıran Demirel Hükümeti, belirli illerde izin verilen ekim alanlarını belirlemiştir. Bu sınırlamalara rağmen, 1971 yılında Türkiye'de afyon üretimi artmış ve Türkiye'nin afyon tekeli elinde bulunduran TMO'ya teslim edilen afyon miktarı artış göstermiştir. Bu durum, 1971 Temmuz ayında afyon ekiminin tamamen yasaklanacağı, son yasaklanan 7 ilde ekicilere tazminat ödeneceği ve bu tazminatın hesaplanmasında 1971 yılında teslim edilen afyonun temel birim olarak ele alınacağı uyarılarının radyo aracılığıyla günlerce duyurulmasından kaynaklanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 1972).

Öte yandan, Güney Asya'da "altın üçgen" olarak adlandırılan bölgede yılda 700 tonun üzerinde afyon üretildiği ve bu üretimin CIA kontrolündeki gruplar tarafından gerçekleştirildiği iddiaları olsa da, Türkiye'nin dünya afyon ihtiyacının sadece %10'unu karşılmasına rağmen haşhaş ekiminin yasaklanmış olması dikkat çekicidir. ABD'nin Türkiye'yi hedef seçmesi, kendi iç sorunlarını göz ardı ederek Türkiye'yi eroin kullanımındaki artışın sorumlusu olarak göstermesi ve rekabet kaygılarıyla Türkiye'deki haşhaş ekimini engellemeye çalışması, uluslararası politikada önemli bir mesele olmuştur (Tuncer, 2014: 89).

1.4.1. Cenevre Afyon Konferansları

I. Dünya Savaşı'nın ardından, dünya genelinde siyasi ve askeri düzenin şekillendiği bir döneme girildi. Bu dönemde, uluslararası toplumun ortak sorunlarına çözüm arayışları arttı, özellikle afyon ve uyuşturucu ticaretiyle ilgili konular önem kazandı. Bu çerçevede, Milletler Cemiyeti tarafından düzenlenen

Cenevre Konferansları, afyon ve uyuşturucu madde üretimini ve ticaretini yasaklama amacı taşımıştır. Cenevre Konferansları, ABD'nin öncülüğünde gerçekleşti ve odak noktasında Türkiye bulundu. Türkiye, zengin tarım alanları ve yüksek verimlilik potansiyeli nedeniyle uluslararası toplumun dikkatini çekti. ABD, Türkiye'nin bu konuda sıkı kısıtlamalara tabi tutulması gerektiğini savundu. Konferanslar, afyon üreticisi ülkelerin katılımını sağlama ve yapılan antlaşmalara bağlılık konularında görüş birliği oluşturmayı amaçladı. ABD'nin Türkiye'ye yönelik ısrarı, ülkenin afyon üretimine getirilecek kısıtlamaların kararlı bir şekilde uygulanması gerektiği yönündeydi. Türkiye'nin tarım alanlarındaki potansiyelini kontrol altına almak, uluslararası afyon ticaretini denetlemek ve engellemek amacı taşıyan bu çabalar, Türkiye ile ABD arasında diplomatik bir mücadeleye dönüştü. Cenevre Konferansları, afyon ve uyuşturucu ticaretinin küresel düzeyde ele alındığı önemli bir platform olarak öne çıktı. Türkiye'nin merkezi rolü, ülkenin tarımsal üretim kapasitesinin yanı sıra uluslararası politika ve ekonomideki konumunu da etkiledi. Konferanslar, afyon ve uyuşturucu madde ticaretinin kontrol altına alınması adına atılan adımları şekillendirdi ve bu alandaki uluslararası işbirliğini güçlendirmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Cenevre Konferansları'nın ardından afyon ve uyuşturucu ticaretiyle mücadelede uluslararası bir anlayışın oluşturulması, ülkeler arası işbirliğinin artması ve bu alandaki düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunuldu. Türkiye'nin bu süreçteki rolü ve uluslararası toplumla ilişkileri, afyon ve uyuşturucu madde ticaretiyle mücadeledeki küresel çabaların bir parçasını oluşturdu (Altan, 2019: 49).

1.4.2. I.Cenevre Afyon Konferansı (1925)

Uluslararası afyon denetiminin ardından ABD'nin öncülüğünde, Milletler Cemiyeti, değişen afyon arz talep dengesiyle başa çıkabilmek için yeni çalışmalara ihtiyaç duymuştur. Milletler Cemiyeti, Lahey Sözleşmesi'nde eksik olan konuları ele almak amacıyla yeni bir çaba başlatarak, Cenevre kentinde düzenlenecek afyon konferansını duyurmuş ve tüm davet edilen devletlerin katılımını sağlamıştır. ABD'nin komisyon üyesi olmasına rağmen görüşmelere

katılmaması dikkat çekici bir durumdur ve bu, ABD'nin afyon konusundaki süregelen çabalarını yansıtmaktadır.

Türkiye, Cenevre Afyon Konferansı'na katılma kararı alarak Ziraat Vekâleti Müsteşarı Süreyya Bey'i temsilci olarak görevlendirmiştir. Ancak, görüşmelerin başlamasının ardından Türk Hükümeti, Süreyya Bey'e gönderdiği bir telgraf ile Bakanlar Kurulu talimatı olmadan herhangi bir mutabakata varmaması ve görüşmeleri bildirmesi konusunda uyarıda bulunmuştur.

1925 yılında imzalanan Cenevre Afyon Sözleşmesi, Arnavutluk, Almanya, Fransa, Türkiye gibi birçok ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Sözleşme, afyon üretim ve ticaretine yönelik yeni düzenlemeler getirerek, taraf devletlerin bu konuda taahhütlerini güvence altına almıştır. Bu düzenlemeler arasında hint keneviri, morfin, kokain, afyon gibi maddelerin yalnızca tıpta kullanılmasına izin verilmesi ve ilgili kanuni düzenlemelerin yapılması yer almaktadır. Sözleşmeye taraf olan devletler arasında daimi merkez komitesi kurulması, ithalat-ihracatçıların bilgilerinin beyan edilmesi gibi konular da karara bağlanmıştır (Düstür, III. Tertip, C. 14:248-67).

Cenevre Konferansı'nda alınan tedbirler arasında, afyonun devlet kontrolü altına alınması, afyon ve afyonlu maddelerin ihracatının denetlenmesi, uyuşturucu maddelerin uluslararası ticaretinin kontrolü, Daimi Merkez Komitesi'nin kurulması ve uygun kanunların yapılması ön plana çıkmaktadır. Sözleşme, sağlık alanındaki zorunlulukların yanı sıra ticari durumun kontrol altına alınması için önemli adımlar atmıştır. Ancak, sözleşme afyon üretimi ve haşhaş ekimi üzerinde direkt bir yaptırım içermemiş, genel olarak kanuni düzenleme ve iç denetimlere vurgu yapmaktadır (Saka, 1948).

Türkiye'nin Cenevre Konferansı'na katılımı sırasında, İsmet Paşa Hükümeti, Ticaret ve Ziraat Vekilleri ile yaptığı görüşmelerin ardından sözleşmeye imza atmama kararı almıştır. Türkiye, ekonomik zorluklarla boğuşurken, haşhaş ve afyon ekiminin ekonomik getirisinden vazgeçememiştir. Binlerce ailenin geçim kaynağı olan haşhaş-afyon tarımı, ülkenin ekonomik stabilitelerini korumak adına önemli olmuştur. Ülkede yaşanabilecek ekonomik kayıpları göze alamayan

Türkiye, sözleşmelere taraf olmamış ancak iç düzenlemelerle konuya yaklaşmıştır.

İsmet Paşa Hükümeti'nin liderliğinde gerçekleşen çalışmalar sonucunda, 1926'da Türk Ceza Kanunu'nda uyuşturucu maddelerin cezalarının belirlenmesine yönelik bir düzenleme yapılmıştır (Işık, 2013). Ayrıca, yabancı sermaye ile faaliyet gösteren zararlı madde üretimi yapan fabrikalara son verilmiş, örneğin Kimyager Kikuçi'nin Taksim fabrikası 1927'de kapatılmış ve malzemeleri Türkiye Eczacılar Laboratuvarları'na devredilmiştir. Benzer şekilde, Fransız sermayeli Sico fabrikası da kapatılmıştır. Bu kararlar, uluslararası antlaşmalara karşı direniş gösteren ekonomik çıkar gruplarına rağmen alınmıştır.

Afyonun milli mevzuata girişi, 1928 tarihli 1339 Sayılı Kanun ile gerçekleşmiştir (TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 1974). Uluslararası toplantıların etkisiyle, uyuşturucu maddelerin üretim ve hazırlanmasının kontrolü amacıyla TBMM'de 1928'de görüşülen 1/179 numaralı kanun layihası sonucunda, uyuşturucu maddelerle ilgili 18 madde içeren bir kanun kabul edilmiştir. Bu kanun kapsamında dikkat çeken önemli düzenlemeler arasında şunlar bulunmaktadır:

- “Ham afyon, tıbbi afyon, morfin gibi ürünlerin imal, ihraç ve ithali Sıhhat ve İçtimai Vekâlet'inin kontrolüne bırakılmıştır.
- Eczaneler ve ecza ticarethaneleri afyon alımında serbest bırakılmıştır.
- İmalathane ve fabrika açmak için özel izin alınmalıdır. Fabrikalarda kimyager bulundurulması zorunlu tutulmuştur, izinler Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile İktisat Vekâlet'ine ait olacaktır.
- Fabrika ve imalathanelerin ürettiği ürünlerin memleket içinde eczane ve ecza ticarethaneleri dışındaki yerlere satışı yasaklanmıştır.
- Fabrika ve imalathanelerin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından teftiş edilmesi uygun görülmüştür.

- Uyuşturucu maddeleri ithal etmek isteyen eczaneler miktar ve cinsini, nereden alacaklarını ve sipariş bilgilerini Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine bildirmeye mecbur tutulmuştur.
- Fabrika ve imalathanelerin her ay Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine üretim çizelgelerini göndermesi mecbur tutulmuştur.
- Uyuşturucu maddeleri ithal, ihraç ve satışından ceza almış olanlara bir daha asla izin verilmeyecektir.
- Eczanelerde yapılacak satışlara reçete şartı getirilmiştir.
- Ecza ticarethanelerinde muhafaza ve satışların kayıtları zorunlu tutulmuştur” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928).

1928'de ABD'nin afyon kaçakçılığıyla ilgili istihbarat paylaşım talebine Türkiye'nin olumlu yanıt vermesi, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığına karşı kayıtsız olmadığını ve ABD ile ortak bir istihbarat paylaşımı gerçekleştirdiğini göstermiştir (Erdoğan, 2004). Türkiye, uluslararası antlaşmalara taraf olmamasına rağmen, uluslararası arenada uyuşturucuyla mücadelede işbirliği yapma kararlılığını göstermiş ve bu konuda ilgisiz olmadığını vurgulamıştır.

1.4.3. II. Cenevre Afyon Konferansı (13 Temmuz 1931)

Kasım 1924'te gerçekleşen İkinci Cenevre Afyon Konferansı, 36 devletin katılımıyla gerçekleşmiştir. Milletler Cemiyeti, Birinci Cenevre Afyon Konferansı'nın ardından uyuşturucu maddelerle ilgili çalışmalarını sürdürmüş ve Daimi Merkezi Afyon Komitesi tarafından yeni bir toplantı düzenleme kararı almıştır. 6 Ocak 1931'de Türkiye'ye gönderilen davet mektubu, Türkiye'nin Cenevre'deki toplantıya katılması isteğini içermiş ve Cemiyet, Türkiye'nin katılımını özellikle arzulamıştır. Türkiye, bu daveti olumlu karşılayarak temsilcilerini belirlemiştir. İkinci Cenevre Afyon Konferansı'nda, uyuşturucu maddelerin üretim ve ticaretinin sınırlandırılması, afyon üretiminin yılda %10 azaltılması gibi konular ele alınmıştır. Türkiye, konferansa katılan 44 ülke

arasında yer almış ve konferans Türkiye'nin afyon üretimi ve fabrikalarıyla ilgili suçlamalara maruz kalmasına neden olmuştur. Bu suçlamaların etkisiyle Türkiye, Cenevre Konferansı'nın bir sonucu olarak afyon fabrikalarını kapatma kararı almıştır. Konferans aynı zamanda, Türkiye'nin afyon tarımını azaltması gerekliliğini de dile getirmiştir (McAllister, 2000: 95). 13 Temmuz 1931'de onaylanan sözleşme katılımcı devletler tarafından imzalanmıştır.

Sözleşme, imzacı devletlerin Daimi Merkez Komitesine üretim cetvellerini göndermelerini, üretim miktarlarının belirlenen sınırlar içinde olmasını, tıbbi ve fenni olmayan ihtiyaçlar için üretim yapıldığında sadece tıbbi amaçlı ihracata izin verilmesini, Cenevre sözleşmesinin 4. maddesinin uygulanmasını ve kontrollerin buna göre yapılacağını öngörmüştür (Düstür, III. Tertip, C. 14: 275-300).

İkinci Cenevre Afyon Konferansı'nda imzalanan anlaşma, hükümetlere düzenli rapor verme, üretim faaliyetlerinin üç yıllık periyotta rapor edilmesi, kanuni iç düzenlemeleri yapma ve denetim organlarının talep ettiği her an denetim yapma yetkisi tanıdı. Ancak, bu sözleşme özellikle ABD'ye diğer ülkelerden daha fazla yetki verdi, bu da ABD'nin Milletler Cemiyeti üstündeki etkisini artırdı. Türkiye, bu konferanstan sonra Milletler Cemiyeti'nin afyon istişare komisyonu tarafından 1932'de Cenevre'de düzenlenecek konferansa davet edildi. Türkiye, bu toplantıya katıldı, ancak herhangi bir sözleşme ya da antlaşmaya imza atmadı.

Ülkemiz, II. Cenevre Konferansı'nda alınan kararları imzalamamış olmasına rağmen, ülke içinde afyonla ilgili çalışmalarına devam etmiştir. 10.07.1932 tarihinde çıkarılan 2061 numaralı kanun ile "Türkiye Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği" kurulmuş ve afyon üreticilerini bir araya getirerek tek elden kontrol edilmesi amaçlanmıştır. Bu birlik sayesinde afyonun iç ve dış satışı devlet kontrolünde yapılarak, kaçakçılık gibi sorunlara müdahale edilebilecektir. Türkiye'nin uyuşturucu madde konusundaki uluslararası itibarını korumak adına alınan bu önlemler, Türk hükümetinin dünya genelinde eleştirilmesine ve ABD'nin baskılarına maruz kalmasına neden olmuştur.

1932 yılında Milletler Cemiyeti'nin yayınladığı raporda Türkiye'yi tek sorumlu ülke olarak göstermesi, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiş ve olaya bizzat müdahale etmiştir. Türkiye'nin uyuşturucu maddeler konusundaki sorunlarını gidermek amacıyla sözleşme ve antlaşmalara imza atılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Işık, 2013).

Mustafa Kemal'in liderliğinde 25 Aralık 1932 tarihinde İcra Vekilleri Heyetinin toplanmasıyla uluslararası antlaşmalara imza koyma, fabrikaların kapatılmasının devam etmemesi, afyon ticaretinin ticari birlik merkezi tarafından yönetilmesi, afyon üretiminin sınırlanması ve tarımının izlenmesi gibi kararlar aldı. Bu önlemler, ABD Senatosu tarafından Türkiye'nin uyuşturucu madde kaçakçılığındaki liderliğine övgüyle karşılandı. Türkiye, 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Antlaşmalarına katılma talebini 1933'te Milletler Cemiyeti'ne bildirdi, bu süreç Türkiye Cumhuriyeti'nin kararlı tutumunu vurguladı. Celal Bayar tarafından yapılan konuşmada bu adımlar vurgulanarak uluslararası kamuoyunda olumlu bir etki bırakmıştır:

“Afyon mukavelenamesine iştirak edebilmemiz için uzun zaman düşündük ve bunun leh ve aleyhimizdeki delaini büyük bir tetkikten geçirdik nihayet firkanın ve hükümetin esaslı bir şekilde bu işe girmeyen karar verdik ve girerken bu meydanda bulunan zararları göz önünde tuttuk fakat girmez isek muhtemel olan, büyük zararların önüne geçilmesi noktasından fayda mülâhaza ettik. Biz ekonomi itibarı ile beynelmilel afyon komitesine iştirak ettiğimiz zaman, zaten memleketimizle dünyanın her tarafında şiddetli bir kriz hüküm fermanı. Komisyona girmeyenler daima suretle kaçakçılık şaibesi altında bulunuyorlar. Cumhuriyet rejimi itibarı ile temiz hareket ettiğimizi evvele kendimize saniyen bütün cihana karşı isbat etmek mecburiyetindeyiz.”

1933 tarihinde Türkiye'nin uyuşturucu maddelerle mücadeledeki kararlılığı, uluslararası alanda olumlu yankı uyandırmıştır. ABD Senatosu'nda konuşan Pensilvanya Senatörü Jemes J. Davis, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in uyuşturucu maddelere getirdiği yasakların dünya çapında dikkat çekici olduğunu belirterek memnuniyetini dile getirmiştir. Türkiye'nin bu adımı, uluslararası kamuoyunda olumsuz imajını düzeltmeye yardımcı olmuştur. Afyon üretiminden

zarar gören ülkeler, Türkiye'nin kısıtlama ve sınırlamalara yönelik kararlarını takdirle karşılamıştır. Ayrıca, sınıra yakın bölgelerde alınan önlemlerle gümrük kontrolleri sıkılaştırılmıştır. Türkiye, ABD ile işbirliği yaparak uyuşturucu kaçakçılığına karşı önlemler almıştır.

Uyuşturucu madde ticaretinin kontrol altına alınması amacıyla 1933'te 26768/3 numaralı mektupla Milletler Cemiyeti'ne katılma isteği bildirilmiştir. Türkiye, 1933 ve 1935 yıllarında düzenlenen uluslararası afyon konferanslarına Bern elçisi Cemal Hüsni ile katılmıştır. Hükümet, 1933 yılında Türkiye Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği'ne son vererek, 1933 yılında 2253 sayılı kanun ile "Uyuşturucu Maddeler İnhisarı" kurumunu oluşturmuş ve Hamza Osman Bey'i müdürlüğe atamıştır.

Türkiye'nin uyuşturucu madde konusundaki çabaları, uluslararası alanda takdirle karşılanmış ve ülke içinde de kontrollü bir şekilde devam etmiştir. 1935'te düzenlenen afyon komisyonu toplantısında Türkiye'nin aldığı kararlar, uyuşturucu maddelerin inhisarına yönelik kanun ve uluslararası antlaşmalara uyum çerçevesinde değerlendirilmiştir. ABD, Türkiye'nin çabalarını olumlu bir şekilde takip etmiş ve memnuniyetini dile getirmiştir

1.4.4. Üçüncü Cenevre Afyon Konferansı (26 Haziran 1936)

1931'de Cenevre'de gerçekleşen konferansın ardından, Uzakdoğu'daki afyon içimi konularını ele alan bir konferans Bangkok'ta düzenlendi. Ancak, ABD'nin sadece gözlemci olarak katılması ve Avrupa ülkelerinin konuya yoğunlaşmaması nedeniyle beklenen sonuçlar elde edilemedi. Aynı dönemde Milletler Cemiyeti Meclisi'nin aldığı bir kararla, zararlı ilaçların yasadışı ticaretini önlemek için uluslararası bir antlaşmaya zemin hazırlamak amacıyla yeni bir proje hazırlandı (Kayıhan, 1946: 91).

24 Mayıs 1933'te Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulan projeye göre, uluslararası antlaşmalara katılan ülkelerin, zararlı ilaçların ticaretini ve kaçakçılığını engellemek için yeterli cezai tedbirleri almaları istendi. Afyon

Danışma Komisyonu'nun hazırladığı bu proje, 1936'da Cenevre'de düzenlenecek bir konferansta görüşülmek üzere gündeme alındı (Kayıhan, 1946: 95-96).

8 Haziran 1936'da başlayan konferansa Türkiye, ABD, Çin, Fransa, Hindistan gibi ülkeler temsilciler gönderdi. 26 Haziran 1936'ya kadar süren görüşmeler sonucunda, "Zararlı İlaçların Yasadışı Ticaretinin Yasaklanması" adıyla anılan Cenevre Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Antlaşmalarına aykırı hareketleri yasaklayarak, imzacı devletleri etkili tedbirler almaya teşvik etti (Çıtır, 2015: 92).

İmza protokolünde, Çin, Hollanda ve Hindistan'ın kendi ülkelerinde uygulayacakları cezalar detaylı bir şekilde incelenirken, nihai senette antlaşmanın ikinci ve beşinci maddeleri hakkında ayrıntılı bilgilere yer verildi. Türkiye ise, Hükümet tarafından yapılan görüşmeler sonucunda 27 Mayıs 1937'de antlaşmayı imzalamayı kabul etti. Bu süreç, Türkiye'nin uluslararası toplumla iş birliği içinde, zararlı ilaç ticaretinin önlenmesine yönelik kararlılığını gösterdi (Resmi Gazete, 1937).

Cenevre Antlaşması, uluslararası alanda afyon ve zararlı ilaç ticaretine dair önemli bir adım olmuştur. Türkiye'nin bu antlaşmaya katılımı, ülkenin uluslararası platformlarda sorumlu bir aktör olarak hareket etme kararlılığını yansıtmıştır. Bu çabalar, sadece ulusal sınırlar içinde değil, küresel düzeyde zararlı ilaç ticaretinin engellenmesi amacıyla atılan adımların bir parçasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri ele alınmaktadır

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Uluslararası Sistem

2.1.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Oluşan İki Kutuplu Sistem

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, müttefikler arasındaki ittifakın zayıflaması, uluslararası ilişkilerde önemli değişikliklere yol açtı. Almanya'nın 1945'te teslim olmasının ardından, ABD'nin SSCB'ye yardımlarının kesilmesi ve lider değişiklikleri, ittifak ülkeleri arasındaki dengeyi etkiledi. Yalta Konferansı'ndan Potsdam Konferansı'na geçişte, İngiltere'de Clement Attlee ile ABD'de Franklin Roosevelt'in ölümü ve yerine geçen Harry Truman gibi değişiklikler yaşandı (Sander, 2007).

Potsdam Konferansı'nda ele alınan kritik konulardan biri Almanya'nın durumu idi. Müttefikler, Almanya'nın demokrasiye geçişini ve savaş suçlarının yargılanmasını kararlaştırdı, ancak demokrasiye farklı anlamlar yüklenmesi, Almanya'nın Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasına yol açtı. Ayrıca, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin güncellenmesi konusundaki anlaşmazlık Türkiye ile görüşülmeden çözümsüz kaldı (Sander, 2007: 183-199).

1945 yılında ABD'nin nükleer silah ve mühimmatın yasaklanmasına yönelik kurulan Atom Enerjisi Komisyonu, 1948'de dağılıp uzun ömürlü olmadı. ABD ve SSCB arasındaki atom bombalarıyla ilgili anlaşmazlık ise uluslararası politikayı etkileyen önemli bir konuydu (Sander, 2007: 183-199).

Avrupa'da, Almanya'nın bölünmesi önemli bir gelişme olarak ortaya çıktı. Batı ittifakı, 1948'de Almanya ülkesinde para reformu gerçekleştirirken, SSCB tarafından Berlin abluka altına alınarak karşılık verilmiştir. Bu durum, Batı ve

Doğu Almanya'nın oluşumuna yol açtı. İngiltere'de ise savaş sonrası dönemde ekonomik reformlar ve ABD'den alınan uzun vadeli kredi ile değişimler yaşandı. Ancak, kaynak yetersizliği nedeniyle uzun vadeli planlama zorlukları ortaya çıktı ve İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyılda güç konumu ABD tarafından devralınmıştır (Conde, 1971: 673-674).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa, Nazi işgalinin ardından önemli zorluklarla karşılaştı. Cumhurbaşkanı De Gaulle liderliğinde 1944'te kurulan ulusal birlik komisyonu, ülkenin toparlanması ve yeniden yapılanması için adımlar attı. Ancak savaşın etkisiyle ekonomisi büyük zarar gördü, 1945'te milli geliri 1935 seviyesinin yarısına düştü. Ulaşımın yetersiz sağlanması ve enerji kısıtlamaları, Fransa'nın ekonomik toparlanmasını olumsuz etkiledi. Bu durum, fabrikaların çalışmalarını da olumsuz etkileyerek işsizlik, enflasyon ve gıda eksikliği gibi ekonomik sorunları beraberinde getirdi. Bu olumsuz koşullar, SSCB'nin desteklediği komünist partilerin güçlenmesine neden oldu (Erhan, 1996: 261-263).

İtalya, savaşın sona ermesinden önce taraflar arasında değişiklik yaparak galip devletlerle birlikte yer alabilmiştir. Ancak, müttefik devletlerin ülkeye yönelik ağır darbeleri, ağır sanayinin büyük ölçüde yok olmasına ve ekonominin yüzde kırk küçülmesine yol açtı. İtalya'da işsizlik hat safhada ve komünist gruplar, kayda değer bir siyasi kuvvet durumuna gelmişlerdi. İktidarı ise seçimlerde Demokrat Hıristiyanlar ile paylaşmışlardı (Erhan, 1996: 261-263).

Birleşmiş Milletler'in kurulması, dünya barışı ve güvenliğine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Ancak, Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da bir denge kurulamamış, ABD ve SSCB'nin etkisi altında iki farklı blok oluşmuştur. Bu, dünya siyasetinde gerilimlere yol açmıştır (Uçarol, 1995: 657-658).

Soğuk Savaş, uluslararası sistemi belirleyen temel bir faktör olarak yaklaşık 45 yıl boyunca devam etti. ABD ve SSCB, ideolojik ve siyasi mücadele, vekâleten yapılan savaşlar, propaganda, ekonomik faaliyetler, siyasal güç gibi çeşitli araçlarla karakterize edilen iki temel güç haline geldi (Bağcı ve Ayçiçek, 2013: 3).

Süper iki güç arasında yaşanan çatışma ve gerilimler genellikle askeri kapsamda değil, ekonomik baskı ve silahlanma yarışı biçiminde gerçekleşti. Bu süreçte vekâlet savaşları yaşandı; bu, blok liderlerinin üçüncü tarafları kullanarak birbirlerine karşı saldırmasını içeriyordu (Aydın, 2012: 45). Soğuk Savaş, dünya genelinde, özellikle Kore'de ve Asya'da etkilerini gösterdi. Kore'nin yaşadığı iç savaş, Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD arasındaki anlaşmazlıklara yol açmıştır. Tayvan'a ABD tarafından destek verilmesi, Çin Halk Cumhuriyeti'ni SSCB'ye yaklaştırdı. ABD ve SSCB, bu dönemde fiili savaşa girmemek adına üçüncü ülkeleri destekleyerek etkilemişlerdir (Arslan, 2017: 11).

Soğuk Savaş'ın temel dinamiklerinden biri, iki süper güç arasında silahlı çatışmaya girilmemesine rağmen, ideolojik ve siyasi mücadele oldu. İki süper güç, nükleer silahlara sahip olmaları nedeniyle doğrudan bir çatışmaya girmemiş, ancak dehşet güç dengesiyle diplomatik bir denge oluşturmuşlardır (Erdur, 2017: 11).

Soğuk Savaş'ın etkisiyle, uluslararası barış döneminde sıkça krizlerin yaşandığı, ancak doğrudan bir çatışmaya dönüşmeyen bir dönem ortaya çıktı (Varlık, 2013: 127). İki süper güç, dünya genelinde müttefik olmayan herkesi düşman olarak kabul etti ve kendi sistemini dünya geneline yaymayı amaçladı. ABD'nin liderliğindeki kapitalizm ile SSCB'nin liderliğindeki komünizm arasında ideolojik bir kavga yaşandı (Arslan, 2017: 11).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, dünya, bir bloklaşma döneminden çıkarak yeni bir uluslararası denge sürecine girdi. Bu dönemde, ABD'nin liderliğindeki kapitalist sistem, SSCB'nin çöküşü ve Doğu Bloku ülkelerinin demokratikleşme süreçleri ön plana çıktı. Var olan ideolojik çatışmanın sona ermesi, yeni bir dünya düzeninin inşa edilmesine olanak tanıdı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası ilişkilerde derin ve kalıcı değişikliklere neden oldu. Bu dönemde, küresel düzeyde işbirliği ve barışın teşvik edilmesi hedeflendi.

2.1.2. SOĞUK SAVAŞ SÜRECİNDE YUMUŞAMA PERİYODU

Soğuk Savaş Sürecinde Yumuşama Periyodu, dünya tarihinde önemli bir evreyi temsil eder ve bu dönem, özellikle Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren faktörler açısından dikkate değerdir. Türkiye, bu dönemde hem Batı ile olan ittifakını sürdürmüş hem de Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde bir denge politikası izlemiştir. Bu stratejik manevralar, Türkiye'nin bölgesel ve global düzeydeki konumunu güçlendirmiştir.

Türkiye'nin Yumuşama periyodunda ki politikaları, özellikle Kıbrıs meselesi ve NATO ile ilişkileri üzerinden incelenebilir. Örneğin, Sarıay (2000), Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış politika stratejilerinin, Kıbrıs meselesindeki tutumuyla nasıl iç içe geçtiğini ve bu durumun Türkiye-ABD ilişkilerini nasıl etkilediğini ayrıntılı bir şekilde tartışır. Sarıay, Türkiye'nin bu süreçte izlediği denge politikasının, hem bölgesel hem de global anlamda önemli sonuçlar doğurduğunu vurgular (Sarıay, 2000: 123).

Ayrıca, Akalın (2003) Türkiye'nin NATO içindeki pozisyonunun ve ittifakın genel yapısının bu dönemde nasıl evrildiğini ele alır. Akalın, Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinin, Soğuk Savaş'ın farklı evrelerinde nasıl değişiklikler gösterdiğini ve bu değişikliklerin Türkiye'nin dış politika yaklaşımlarını nasıl şekillendirdiğini inceler (Akalın, 2003: 156-159).

Bu bağlamda, Türkiye'nin Yumuşama periyodunda ki dış politika yaklaşımları, hem Batı ile olan ilişkilerini hem de Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkeleri ile olan etkileşimlerini yeniden şekillendirmiştir. Türkiye'nin bu süreçteki politikaları, uluslararası arenada denge ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuş ve Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak konumunu pekiştirmiştir.

2.1.3. SOĞUK SAVAŞ SÜRECİNDE İLİŞKİLERİN YENİDEN GERGINLEŞMESİ

Soğuk Savaş Sürecinde İlişkilerin Yeniden Gerginleşmesi, dünya siyaset sahnesinde önemli dönüşümler getiren bir evreyi işaret eder. Bu dönem, özellikle 1970'lerin sonlarından 1980'lerin sonuna kadar, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde gözle görülür bir gerginliğin arttığı bir zaman dilimidir. Türkiye, bu dönemde hem stratejik konumu hem de NATO üyeliği ile bu gerginliğin merkezinde yer almıştır.

Sarınay (2000) ve Akalın (2003) gibi çalışmalar, bu dönemde Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde nasıl bir yol izlediğini detaylandırır. Örneğin, Sarınay (2000), Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki tutumunun, bu dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerini nasıl etkilediğini inceler. Sarınay, Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikasının, uluslararası ilişkilerdeki gerginliği nasıl yansıttığını ve bu durumun Türkiye'nin bölgesel konumunu nasıl etkilediğini tartışır (Sarınay, 2000: 230-235).

Akalın (2003), ise, Türkiye'nin NATO içindeki pozisyonunun ve bu dönemde yaşanan uluslararası gelişmelerin Türkiye'nin dış politikasını nasıl etkilediğini ele alır. Akalın, özellikle 1980'lerin sonlarına doğru Türkiye'nin Doğu ve Batı arasındaki gerginlikten nasıl etkilendiğini ve bu durumun Türkiye'nin dış politika stratejilerini nasıl şekillendirdiğini inceler (Akalın, 2003: 198-202). Bu dönemde, özellikle ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği sert politikalar ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da artan askeri varlığı, uluslararası ilişkilerdeki gerginliğin artmasına neden olmuştur. Türkiye, bu gerginliğin bir parçası olarak, hem Batı ile olan ittifakını güçlendirmeye çalışmış hem de Sovyetler Birliği ile olan sınır komşuluğu nedeniyle dikkatli bir denge politikası izlemiştir.

Soğuk Savaş Sürecinde İlişkilerin Yeniden Gerginleşmesi dönemi, Türkiye'nin dış politikasında kritik bir evreyi temsil eder. Bu dönem, Türkiye'nin hem bölgesel hem de global düzeydeki politikalarını şekillendiren önemli gelişmeleri içerir. Türkiye, bu süreçte uluslararası alanda artan gerginliğe

rağmen, stratejik çıkarlarını koruyacak şekilde manevralar yapmış ve dış politika stratejilerini bu doğrultuda şekillendirmiştir.

2.2. Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk Dış Politikası

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası sistemin dinamikleri önemli bir değişiklik yaşamıştır. Yeni oluşan iki süper gücün, ABD ve SSCB'nin hâkim olduğu bloklar arasındaki ilişkiler, uluslararası politikanın belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu dönüşüm, Türk dış politikasını da etkileyerek yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Sarıay'a göre, Türkiye'nin dış politikasında öne çıkan unsurlar arasında, Türkiye'den SSCB'nin boğazlardaki hak iddiaları, baskı notaları ve toprak talepleri olmuştur (Sarıay, 2000: 866).

Erol ve Ozan'ın vurguladığı gibi, Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesinde aldığı tehditleri Soğuk Savaş döneminde de yaşamıştır. Türkiye'nin temel amaçlarından biri, güvenli ve istikrarlı bir bölgenin oluşturulmasıdır (Erol ve Ozan, 2011: 28). Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu ve altı sınır komşusuyla doğrudan ilişkisi, dış politikasını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Most ve Harvey Starr'ın belirttiği gibi, çok sayıda sınır komşusu olan bir ülke, bu komşulardan bazıları tarafından tehdit edilme riskiyle karşı karşıyadır. Bu durum, Türkiye'nin batıcı politikalarını güçlendiren temel prensip olan Batıcılığı etkileyen faktörlerden biridir (Sander, 1998: 78-79).

Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin SSCB'ye sınır komşusu olması ve stratejik boğazları kontrol etmesi, Batı ile ittifakını kaçınılmaz hale getirmiştir (Ülman, 1968: 262). Türk dış politikası, özellikle 1945-1952 arasındaki NATO üyeliği sürecinde güvenlik endişeleriyle şekillenmiştir. 1952'den sonra Türkiye, Batı ile kurumlar arası işbirliğini artırmış ve bu, tarafsızlık ilkesinden uzaklaşmıştır. Bu dönemde, özellikle Kıbrıs ve Ege sorunları gibi Yunanistan ve SSCB odaklı meseleler Türk dış politikasını etkilemiştir (Oğuz, 2010: 50-51).

Statükoculuk ilkesi, Türk dış politikasının kökenlerinden biri olup, işgal edilen toprakların mevcut duruma dönmesini savunur. Türkiye, iç politikasını güçlendirip, dış politikada güvenlik ve toprak bütünlüğüne tehdit olmadığı sürece mevcut durumu koruma eğilimindedir (Yentürk, 2016: 18). Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin dış politikası NATO ile işbirliği içinde olduğu için statükoculuk ilkesi kısmen geride bırakılmıştır. Ancak 1950 tarihinde NATO'ya Kore'ye asker gönderilmesi ve 1939 tarihinde Hatay'ın alınması gibi politikalar, mevcut durumu koruma ilkesiyle bazen çelişkili olmuştur (Oran, 1996: 355).

Türkiye, tarih boyunca statükoculuk ilkesini, ulusal çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü koruma amacıyla esas almıştır. Bu ilke, uluslararası ilişkilerde güvenlik ve istikrar arayışının bir yansıması olarak öne çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise Türkiye'nin dış politikası, bölgesel ve küresel dinamiklere uyum sağlama çabalarıyla şekillenmiştir. Ancak, statükoculuk ilkesi, Türkiye'nin çeşitli dönemlerde gösterdiği bağımsız ve ulusal duruşunun bir parçası olarak önemini korumuştur.

Dış politikayı şekillendiren unsurlar arasında yapısal özellikler de önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu, Avrupa ile Asya arasındaki bağlantısı ve stratejik konumu, dış politikasını etkileyen belirleyici faktörlerdir (Bal, 2011: 1). Ayrıca, Türkiye'nin kültürel özellikleri de dış politikayı etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Türkiye'nin Müslüman nüfusunun yüksekliği, Türkiye'nin Müslüman ülkelerle güçlü ilişkilere sahip olmasını beklenen bir durum haline getirmiştir. Oğuz'a göre, kültürel unsurlar Soğuk Savaş öncesinde belirleyiciyken, zamanla etkinliklerini kaybetmiştir (Oğuz, 2010: 38).

Sonuç olarak, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politikası, güvenlik endişeleri, stratejik konumu, sınır komşularıyla ilişkileri ve kültürel özellikleri gibi bir dizi faktör tarafından şekillenmiştir. Bu faktörler, Türkiye'nin Batı ile işbirliğine yönelmesine, statükoculuk ilkesini benimsemesine ve uluslararası politikada belirli bir çizgiyi sürdürmesine yol açmıştır.

2.2.1 Türk Dış Politikasının Teşkil Edilmesi ve Karar Verme Mekanizması

Türk demokratik siyasal sistemi; Soğuk Savaş periyodunda, dış politika oluşturma ve karar alma süreçlerini anayasa tarafından belirlenen maddelere ve seçilen siyasal dinamiklere bağlı olarak şekillendirmiştir. Gözen'e (2009: 12). göre, dış politika karar alıcılarının davranışları anayasanın meşruiyet ve güç kaynaklarına dayanmaktadır, bundan dolayı anayasa ile karar alma süreci arasında sıkıca bağlantı bulunmaktadır.

Türk dış politikasında MGK ve Cumhurbaşkanı, Soğuk Savaş döneminde önemli roller oynamıştır. Cumhurbaşkanı, 1982 Anayasası ile geniş yetkilere sahip olarak dış politika kararlarında etkin olmuş, aynı zamanda MGK'nin başkanı olarak uluslararası antlaşmaların onaylanması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başkomutanlığını üstlenme gibi karar alma süreçlerine katılmıştır (Özen, 2009: 12-16).

Özen (2009: 16-24)'e göre Bakanlar Kurulu, Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) de dış politika oluşturma ve karar alma süreçlerinde önemli roller üstlenmiştir. TBMM, savaş ilanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başka bir ülkeye gönderilmesi gibi kritik konularda etkin bir rol oynarken, Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanlığı da dış politikayı şekillendirmede liderlik yapmıştır. Siyasi partiler, Meclis aracılığıyla dış politikayı etkileyerek farklı toplumsal görüşleri yansıtmış ve dolaylı bir etki sağlamıştır.

1950 öncesinde Demokrat Parti iç meselelere odaklanmış, ancak 1950'den sonra muhalefet partileri dış politikada daha etkin bir rol oynamıştır (Soysal, 1964: 219).

2.2.2. GENEL HATLARIYLA SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN DIŞ SİYASETİ

Soğuk Savaş Dönemi, Türkiye'nin dış politikasında birçok önemli dönüşümün yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu dönem, 1947'den 1991'e kadar süren ve dünya siyasetini iki kutuplu bir yapıda şekillendiren bir dönemi kapsar. Türkiye, bu dönemde stratejik konumu nedeniyle hem Doğu hem de Batı blokları arasında önemli bir aktör olarak yer almıştır. Akalın (2003), Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politikasının, ABD ve NATO ile olan ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini detaylandırır. Bu dönemde Türkiye, Kore Savaşı'na katılımı ve NATO'ya üyeliği ile Batı bloku içerisindeki yerini pekiştirmiştir (Akalın, 2003: 45-50).

Öte yandan, Sarınoy (2000) Türkiye'nin dış politikasının, Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri bağlamında da incelenmesi gerektiğini vurgular. Bu dönemde, Türkiye'nin Sovyet tehdidi altında NATO'ya yönelmesi ve bu ittifak çerçevesinde ABD ile yakınlaşması, Türkiye'nin dış politikasını önemli ölçüde şekillendirmiştir (Sarınoy, 2000: 210-215).

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Kıbrıs meselesi ve Ege'deki egemenlik sorunları gibi bölgesel konularla da mücadele etmiştir. Bu bağlamda, Akman (2012) Türkiye'nin Kıbrıs politikasının, hem ABD ile ilişkilerini hem de Sovyetler Birliği ile olan dengesini nasıl etkilediğini analiz eder. Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi, hem uluslararası alanda hem de NATO içerisinde Türkiye'nin konumunu önemli ölçüde etkilemiştir (Akman, 2012: 75-80).

Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikası, yalnızca büyük güçlerle olan ilişkileri üzerinden değil, aynı zamanda Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar gibi bölgelerdeki politikaları üzerinden de incelenmelidir. Bu dönemde Türkiye, bölgesel bir güç olarak etkisini artırmaya çalışmış ve çeşitli bölgesel meselelerde aktif bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye'nin dış politikası, çok yönlü ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu dönemde Türkiye, hem küresel güç dengeleri içerisinde stratejik bir konum elde etmeye çalışmış hem de bölgesel sorunlara aktif çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu süreç, Türkiye'nin hem Batı ile

olan ilişkilerini hem de Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkeleri ile olan etkileşimlerini şekillendirmiş ve Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu belirleyici olmuştur.

2.3. Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD Dış Politikası

ABD'nin Soğuk Savaş sürecinde temel dış politika hedefleri; ideolojik değerleri yayma, askeri güvenlik sağlama ve ekonomik güç artırma olmuştur (Gözen, 2014: 107). Bu süreçte uyguladığı ilk politika, Sovyet tehdidine karşı çevreleme politikasıdır, George Kennan tarafından 1947'de ortaya konmuş ve komünizmin engellenmesini amaçlamıştır (Ataman ve Gökcan, 2012: 207). ABD'nin Yayılmacılık politikası, dünya genelinde hâkimiyet kurma sürecini ifade ederken, özellikle Soğuk Savaş başlangıç sürecinde tesirli olmuştur. ABD'nin genel yayılmacılık tarihine bakıldığında, bu politikayı Soğuk Savaş döneminde öne çıkardığı görülmektedir. ABD, çıkarlarına uygun gördüğü durumlarda diğer ülkelerin politikalarına müdahale etmekten kaçınmamıştır. Yayılmacılık ilkesine bağlı kalarak, 1940-1966 ve 1986-1991 dönemlerinde ABD başkanları bu politikayı benimsemiş ve geliştirmiştir (Gözen, 2014: 108-109).

ABD, Sovyet etkisini sınırlamak amacıyla Truman ve Eisenhower doktrinleri gibi çeşitli doktrinleri uygulamıştır (Ataman ve Gökcan, 2012: 207). ABD, uluslararası sistemde yayılmacılık politikasını benimserken genellikle çok taraflılık ilkesini tercih etmiştir. Soğuk Savaş sürecinde, Sovyetlere karşı NATO, SEATO, Bağdat Paktı ve CENTO gibi ittifak sistemlerini kurarak Batı Avrupa ve diğer bölgelerle iş birliği yapmıştır. ABD'nin çok taraflılık ilkesi, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, IMF ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin kuruluşuna öncülük etmesiyle de ortaya çıkmıştır. Bu örgütler aracılığıyla ABD,

Soğuk Savaş boyunca dış politika hedeflerini meydana getirmeye gayret etmiştir (Gözen, 2014: 111-112).

2.3.1 ABD Dış Politikasının Tesis Edilmesi ve Karar Verme Mekanizması

ABD'nin karar verme sistemi, 1789'da yürürlüğe giren Anayasa temelinde şekillenmiştir ve federal devlet düzenini belirler. Anayasa, üç bölümden oluşurken, dış politika tesis edilmesi ve yetki dağılımı bakımından 1.bölüm önceliklidir. Söz konusu bölüm, devlet kurumlarındaki yetki ve görev dağılımlarını düzenlerken, yasama işlevini Senato ve Temsilciler Meclisi'ne, yürütme işlevini ise Başkan'a atfeder. Başkanın dış politikadaki etkisi, doktrinler aracılığıyla belirginleşir. Truman, Eisenhower, Carter ve Reagan doktrinleri, ABD'nin uluslararası hedeflerini belirler (Gözen, 2014: 72-83; Akçay, 2010: 30-31; Sayarı, 2014: 106).

ABD Anayasası'nın temelini oluşturan federal hükümetin yasama yetkileri, Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kongre'ye verilmiştir. Senato, her eyaletten iki temsilciyle oluşan ve dış politika konularında denetleyici bir rol üstlenen bir meclis olarak öne çıkar. Senato'nun Başkan tarafından imzalanan antlaşmaları üçte ikilik çoğunlukla onaylama yetkisi, dış politika kararlarını tamamen Başkan'a bırakmamak adına önemlidir. Senato aynı zamanda üst düzey bürokrat atamalarını onaylama yetkisine sahiptir, bu da Başkan ile Senato'nun birlikte hareket etmesini sağlar (Zengin, 2016: 3-4).

Temsilciler Meclisi ise 435 üyeden oluşan ve dış politika konularında Senato'ya kıyasla daha geride kalan bir meclistir. Ancak bütçe konularında etkin bir rol oynayarak Kongre'nin genel etkinliğini artırır. ABD Anayasası, hazineden para kullanılabilmesi için Kongre onayını öngördüğünden, dış yardımlar, silahlanma ve savaş harcamaları gibi önemli dış politika konularında Temsilciler Meclisi'nin etkisi belirgindir. Bu durum, Kongre'nin dış politikayı yasalarla düzenleyebilme ve Başkan'ın kararlarını denetleme yetkisini yansıtmaktadır (Gözen, 2014: 88).

ABD'nin dış politikasında etkili bir rol oynayan baskı grupları ve lobiler, politika yapıcılarını üzerinde etki sağlama amacı güden örgütlenmelerdir. Amerika'da, özellikle Soğuk Savaş döneminde, baskı grupları Kongre üzerinde etkili olabilmek adına çeşitli yöntemler kullanmıştır. Dilekçe ve mektup gibi araçlarla politika yapıcılarını seslenen bu gruplar, özellikle seçim dönemlerinde oy potansiyellerini kullanarak etkileme çabasıdadır (Sayarı, 2014: 114).

Etnik lobiler, Amerika'ya yerleşmiş ve vatandaşlık kazanmış bireylerden oluşur ve genellikle anavatanları lehine ABD politikalarını etkileme amacını taşır. Özellikle Yahudi, Ermeni ve Yunan lobileri, dış politika konularında belirgin bir etkiye sahiptir. Ancak lobilerin başarısı her zaman garantili değildir. Örneğin, Tayvan lobisi 1978'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıma girişimlerinde başarılı olamamıştır. Benzer şekilde, Yunan lobisi Kıbrıs politikalarını değiştirmek için çaba gösterse de, 1974'te Türkiye'ye yönelik ambargo kararı alınmasında etkili olmuştur (Önal, 2010: 35-36). Lobilerin dış politikada etkili olabilmeleri için geniş bir temsil kitlesi ve mali kaynaklara sahip olmaları gerektiği belirtilmektedir. Ancak lobilerin birincil aktörler olmadığı ve başarıları için çeşitli faktörlerin bir araya gelmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Arı, 2009: 213-214).

2.3.2 Soğuk Savaş Sürecinde ABD Dış Politikası ve Doktrinler

ABD'nin dış politika geleneğindeki doktrinler, her başkanın adını taşıyan önemli politika belgeleridir. Soğuk Savaş döneminde etkili olan Truman Doktrini, Türkiye ve Yunanistan'a mali yardımı içererek totaliter rejimlere karşı direnişi desteklemeyi amaçlar (Ertem, 2009: 387-388). Truman Doktrini'nin kabulü Kongre'de tartışmalara sebep olmuş, Türkiye ile ABD arasında imzalanan Yardım Antlaşması ise eleştirilere neden olmuştur (Güler, 2004: 216; Malkoç, 2006: 102-103). Eisenhower Doktrini, 1956'da Mısır'ın işgali sonrasında ABD'nin Sovyet etkisini önleme amacını taşımıştır. Doktrin, ABD'nin Ortadoğu'daki etkisini artırma ve Sovyetler'in nüfuzunu engelleme hedefini gütmüştür (Merih, 2006: 185-187; Gönlübol, 1989: 288).

Ortadoğu ülkeleri, doktrini farklı şekillerde karşılamıştır. Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkeler doktrini desteklerken, Mısır ve Suriye ilk tepkilerini olumsuz yönde göstermiştir. Sovyetler Birliği, doktrini Ortadoğu'ya barış değil savaş getirecek bir politika olarak eleştirmiş ve ABD'nin bölgedeki egemenliğini arttırma çabası olarak yorumlamıştır (Armaoğlu, 2012: 257).

Eisenhower Doktrini 'nin Türkiye için önemi, ABD'nin Türkiye'yi stratejik bir üs olarak görmesi ve İncirlik Üssü'nün 1954'te kurulmasıyla artmıştır, bu durum Arap ülkeleri ile gerginliklere yol açmıştır (Merih, 2006: 185-187). Nixon Doktrini, Suveyş Krizi'nin ardından ABD'nin Suudi Arabistan ve İran'a dayalı bir dış siyaset izlemesini içerir, ancak İran'daki destek beklenmedik sonuçlara yol açar ve bölgedeki politikaları etkiler (Dalgıç, 2002: 275-276; Orsam, 2018: 1). Carter Doktrini, 1980'de Carter'ın açıklamalarıyla şekillenmiş ve İran Devrimi ve Sovyet müdahalesi sonrasında bölgedeki dengeyi yeniden değerlendirmiştir, bu da ABD'nin bölgedeki itibarını etkilemiştir (Gerger, 2012: 384-386; Arı, 1999: 74).

Carter Doktrini, Başkanın 1980'deki Kongre konuşmasında vurguladığı, Basra Körfezi'ndeki ABD çıkarlarına yönelik tehditlere askeri müdahalede bulunma yetkisini içermektedir. Ayrıca, SSCB'ye karşı ekonomik yaptırımlar ve Moskova'daki olimpiyatları boykot gibi kararlar alınacağı belirtilmiştir. Carter, savunma bütçesinin artırılacağını ve askeri gücün diğer bölgelerde kullanılması gerektiğini vurgulamıştır (Arı, 1999: 169-170). Carter Doktrini, ABD'nin Basra Körfezi'nde yaşamsal çıkarlarını korumak için güç kullanma taahhüdünü içerirken, aynı zamanda SSCB'ye karşı net bir tavır alınmasını savunmuştur. Bu doktrin, ABD'nin 1970-1980 dönemindeki dış politikasında kritik bir dönemeç olarak değerlendirilmektedir.

Reagan Doktrini, Amerika Birleşik Devletleri'nin 40. Başkanı Ronald Reagan'ın dış politika yaklaşımını ifade eden bir terimdir. Reagan'ın başkanlık dönemi, 1981 ile 1989 yılları arasında gerçekleşmiştir ve bu dönemde Reagan, Soğuk Savaş'ın zirvesindeydi. Temel olarak, Reagan Doktrini, SSCB ve komünizme karşı güçlü bir anti-komünist duruşu içermekteydi (Karadağ, 2016:

180). Reagan Doktrini'nin ana unsurları şunlardı (Bostancıoğlu, 1999: 294-297; Keskin, 2009: 527; Oas, 2016: 1):

Sovyet Karşıtı Duruş: Reagan, Sovyetler Birliği'ni ana düşman olarak görüyordu ve komünizmin yayılmasına karşı güçlü bir karşı duruş sergiledi.

Yerel Müttefiklere Destek: Doktrin kapsamında, ABD, Sovyet etkisi altındaki ülkelerdeki anti-komünist direniş gruplarına ve hükümetlere mali ve askeri destek sağlama taahhüdünde bulundu.

Stratejik Savunma Girişimleri (SDI): Reagan, Stratejik Savunma İnisyatifi (SDI) olarak bilinen uzay tabanlı füze savunma sistemini başlatarak, Amerika'nın nükleer saldırılara karşı savunmasını güçlendirmeyi amaçladı.

Doğrudan Askeri Müdahale: Doktrin, Amerikan askeri gücünün doğrudan müdahale ihtimalini içeriyordu, özellikle Latin Amerika ve Orta Doğu'daki potansiyel komünist tehditlere karşı.

Demokrasi ve Serbest Piyasa Ekonomisi: Reagan, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin Sovyet bloğundaki ülkelerde yayılmasını teşvik etmeyi amaçladı.

Reagan Doktrini, Amerika'nın Soğuk Savaş dönemindeki dış politika stratejisini etkileyen önemli bir ideolojik çerçeveyi temsil etti.

2.4. Soğuk Savaş Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri

2.4.1 Stratejik İttifakın Kuruluş Dönemi (1947-1964)

II. Dünya Savaşından sonra, ABD ile Türkiye'nin ilişkileri, Washington-Moskova rekabeti bağlamında şekillenmiştir (Sönmezoğlu, 2016: 42). Potsdam Konferansı'nda Türk Boğazları üzerine yapılan görüşmelerde, ABD'nin Montrö Sözleşmesi'ni gözden geçirme kararının Türkiye'yi desteklememesi, ancak sonrasında ABD'nin Boğazlar politikasında Türk hâkimiyetini benimsemesi, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. ABD'nin Sovyetlerin

Doğu Avrupa ve İran'dan çekilmemesi, Yunan iç savaşındaki destek ve Türkiye'ye yönelik SSCB notaları, ABD tutumunu etkilemiştir (Türkmen, 2012: 59-60).

ABD Deniz Kuvvetleri tarafından Büyükelçi Münir Erteğün'ün naaşının Türkiye'ye getirilmesi, Türk kamuoyunda ABD ile yakınlaşmanın bir sembolü olarak kabul edilmiştir (Güler, 2004: 211). Missouri gemisinin İstanbul'a demirlemesi, ABD ile Türkiye ilişkilerinde pozitif bir dönüm noktası şeklinde algılanmıştır (Ertem, 2009: 383).

ABD Başkanı Truman'ın Ortadoğu ülkelerinin stratejik önemini vurgulayan açıklamaları ve Türkiye Başbakanı Saraçoğlu'nun benzer amaçlara sahip olduklarını ifade etmesi, iki ülke arasındaki yakınlaşmayı güçlendirmiştir. ABD'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü savunma taahhüdü, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik baskısına karşı önemli bir yanıt olmuştur. Truman'ın, Türkiye'yi Sovyet etkisine bırakmamak adına aldığı kararlar, ABD'nin Türkiye'ye olan desteğini vurgulamıştır. Türk dış politikası üzerindeki Sovyetler Birliği etkisi, ABD ile Türkiye yakınlaşmasını hızlandırmıştır (Türkmen, 2012: 60-61).

Truman Doktrini, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik baskısına karşı ABD'nin müdahalesini simgeler. 1947'de Türkiye'nin stratejik önemi göz önüne alınarak İngiltere'nin yardımları kesme kararıyla başlayan bu dönem, ABD Başkanı Truman'ın Kongre'ye yaptığı açıklamayla somutlaşmıştır. Doktrin, Sovyet yayılcılığına karşı durma, totaliter saldırganlığı izole etme ve özgür hakları destekleme amacını taşımaktadır (Akalin, 2003: 18). Truman, Amerikan Kongresinden Yunanistan ve Türkiye'ye yardım için 400 milyon dolar talep etmiş ve bu yardım tasarısı kabul edilerek Truman Doktrini yürürlüğe girmiştir (Güler, 2004: 216). Doktrin, Türkiye'nin SSCB tehdidine karşı ABD ile işbirliği yapmasını sağlamış, aynı zamanda ekonomik kalkınma ve ordunun güçlenmesine katkı sağlamıştır (Kalyon, 2010: 13). Bu yardımlar, TSK'yı malzeme altyapısının yanında, klasik altyapısının da değiştirilmesine zemin hazırlamıştır (Kalyon, 2010: 21).

Doktrin, Türk dış politikasında önemli değişikliklere yol açarak Türkiye'nin Batı'ya bağımlılığını pekiştirmiştir. Türkiye, Batı Bloku'nun siyasi, askeri ve ekonomik kuruluşlarına katılmayı hedefleyerek dış politika felsefesini şekillendirmiştir (Sander, 1979: 36). Truman Doktrini'nin etkisiyle Türkiye, Ortadoğu politikalarında Batı ile daha fazla işbirliği yapmaya yönelmiştir (Bağcı, 2014: 9).

Doktrin, aynı zamanda Türk Devletinin Afrika ve Asya politikalarını etkilemiş, Afrika ve Asya ülkeleriyle ilişkileri kurmaktan kaçınmıştır (Aksoy ve Güler, 2010: 72-73). Filistin sorunundaki tutumu da Batı ile uyumlu bir hale gelmiş ve Türkiye, İsrail'in kuruluşunu tanıyarak Arap ülkeleri ile ilişkilerini zor durumda bırakmıştır (Bağcı, 2014: 9).

Sonuç olarak, Truman Doktrini Soğuk Savaş döneminde ABD'nin dış politikasını şekillendiren bir belge olmuş, Türkiye'nin de dış politika ve savunma stratejilerini etkileyerek Batı'ya bağımlılığını artırmıştır (Erhan, 2009: 535).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin etkisiyle ABD, Marshall Planı'nı uygulayarak Avrupa ülkelerine ekonomik yardım sağlamıştır. Dışışleri Bakanı George Marshall tarafından 1947'de açıklanan plan, Avrupa ülkelerini ekonomik işbirliğine teşvik etmiş ve Türkiye dâhil 16 ülke bu programdan yararlanmayı planlamıştır (Güler, 2004: 220). Marshall Planı, Türkiye'nin başvurusunu önce reddetse de, Ankara'nın çabaları ve ABD ile imzalanan Ekonomik İşbirliği Antlaşması ile 1948'de Türkiye program dâhil olmuştur (Ertem, 2009: 392). Türkiye, 1948-1952 döneminde 352 milyon dolarlık yardım alarak ekonomik kalkınmasını desteklemiştir (Aksoy ve Güler, 2010: 83).

Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı Batı Avrupa ülkeleri, Brüksel Antlaşması ile Batı Birliği Savunma Örgütü'nü kurarak ABD'yi bu savunma sistemine dâhil etmeye çalışmıştır. ABD, ulusal çıkarları gözeterek NATO'yu kurma kararı almış ve 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması ile NATO resmi olarak kurulmuştur (Armaoğlu, 2012: 229-230).

Marshall Planı ve Truman Doktrini ile başlatılan Türkiye - ABD ittifakı, Türkiye'nin NATO üyeliği ile daha da güçlenmiştir. Sovyet baskıları ve ABD'den alınan yardımların devamlılığı endişesiyle Türkiye, NATO'ya üyeliğe ilgi göstermiş, Türk kamuoyu da demokrasiyi koruma amacıyla NATO üyeliğini önemsemiştir (Topal, 2016: 118; Merih, 2006: 136).

ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliğini destekleme sürecindeki rolü, siyasi ve askeri nedenlere dayanmaktadır. Truman Doktrini çerçevesinde Sovyetleri çevreleme politikası izleyen ABD, Türkiye'nin stratejik konumunu vurgulamıştır. Türkiye'nin jeopolitik önemi, Sovyet baskılarına karşı savunulabilirlik ve Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına yakınlığı, ABD'nin Türkiye'yi önemli bir müttefik olarak görmesine neden olmuştur. ABD'nin hava kuvvetlerine dayalı stratejisi, Türkiye'nin hava üsleriyle sağlanacak avantajı ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, SSCB'ye karşı kara kuvvetleri açısından avantaj sağlama ve ABD'nin genişletilen güvenlik tedbirleri çerçevesinde Türkiye'nin NATO üyeliği, ABD'nin güvenlik çıkarlarına hizmet etmiştir (Sönmezoğlu, 2016: 54-55; Sander, 1979: 55).

1948 Mart ayında imzalanan Brüksel Antlaşmasından sonra Türkiye'nin NATO'ya üyelik talebi, başlangıçta olumsuz bir yanıt almıştır. Ancak, ABD ve Kanada'nın katılımıyla birlikte Türkiye'nin örgüte dâhil olma çabaları yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin önündeki engellerin kaldırılması için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmuş, ancak başvurular sonuçsuz kalmıştır (Başer, 2014: 4).

Türkiye'nin NATO üyeliği süreci, 1950 yılına kadar devam etmiş ve Kore Savaşı'nın patlak vermesi bu süreçte önemli bir dönemeç olmuştur. Kore Savaşı sırasında Türkiye, Birleşmiş Milletler'e askeri destek sağlamış ve bu durum Türkiye'nin NATO'ya üyeliği için bir fırsat oluşturmuştur. Türkiye'nin Güney Kore'ye gönderdiği askerler, ABD'nin Türkiye'nin SSCB tehditine karşı yalnız bırakılmaması gerektiği konusundaki algısını güçlendirmiştir (Merih, 2006: 137-143).

Ancak, Türkiye'nin NATO üyeliği sürecinde İngiltere'nin tutumu ve bölgesel endişeler önemli bir etken olmuştur. İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini desteklememekte ve Ortadoğu Komutanlığı projesi çerçevesinde Türkiye'yi bölgesel bir aktör olarak görmek istemiştir. Ancak, Türkiye'nin Kore Savaşı'nda gösterdiği çaba ve ABD'nin baskısı, İngiltere'nin tutumunu değiştirmiştir (Sönmezoğlu, 2016: 57).

ABD'nin Kongre'deki olumlu tavırları ve Türkiye'nin Kore Savaşı'ndaki aktif rolü, NATO üyelerinin tutumlarında yumuşamaya yol açmıştır. ABD'nin önerisiyle Türkiye'nin NATO üyeliği, 16-20 Eylül 1951 tarihli NATO Bakanlar Konseyi toplantısında oybirliğiyle kabul edilmiştir. Ancak, Türkiye'nin Fransa ve İngiltere'yle İttifak Antlaşması'na sahip olmasından kaynaklanan anlaşmazlıkların giderilmesi gerekmektedir. Nihayetinde, 17 Ekim 1951'de yapılan NATO Konseyi toplantısında alınan protokoller ile Türkiye, 18 Şubat 1952'de resmen NATO üyeliğine kabul edilmiştir (Türkman, 2014: 143).

Bu süreç, Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu güçlendirmiş ve stratejik önemini artırmıştır. Türkiye, NATO üyeliği ile Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku'nun bir parçası olmuş ve ulusal güvenliğini bu çerçevede güvence altına almıştır. Ayrıca, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, bölgesel istikrarın sağlanmasına yönelik bir adım olarak da değerlendirilebilir (Başer, 2014: 5; Türkman, 2014: 143).

Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında, dış politikasını belirleyen temel unsurlar arasında Sovyet tehdidi, Batılılaşma çabaları ve ABD'den alınan ekonomik ve askeri yardımların devamlılığı bulunmaktadır. Bağcı'ya (2013) göre, Türkiye, ABD ile yakın ilişkiler içinde olmayı ve Sovyet tehdidine karşı güçlenmeyi hedefleyerek, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin stratejilerine destek vermiştir. Türkiye, ABD'den aldığı yardımlar ve yapılan ikili anlaşmalar sayesinde ulusal güvenliğini güçlendirmiş ve Batı Bloku'nun bir parçası olmuştur (Bağcı, 2013: 137-138).

ABD - Türkiye ilişkilerinin askeri alandaki gelişimi, bir dizi ikili anlaşmanın imzalanmasına neden olmuştur. Bu anlaşmalar arasında Ortak

Güvenlik Anlaşması ve NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşması öne çıkmaktadır. Ortak Güvenlik Anlaşması, NATO üyeliği öncesinde ABD ile Türkiye arasındaki imzalanan askeri anlaşmalardan biridir. ABD'nin savunma kapasitesini artırmak için gerekli tedbirleri almayı kabul eden Türkiye, bu anlaşma ile Soğuk Savaş döneminde stratejik bir rol oynamıştır (Bağlan, 2014: 55-56).

NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşması ise 1951'de NATO üyesi ülkeler arasında imzalanmış ve Türkiye'nin 1952'de katıldığı bir anlaşmadır. Bu anlaşma, ABD askerlerinin Türkiye'de bulunma, tesisler kurma ve tatbikatlar yapma yetkilerini düzenlemiştir. Ancak, anlaşmanın uygulanışı zaman içinde sorunlara neden olmuş, özellikle Amerikan askeri personelinin karıştığı olaylar kamuoyunda tepkilere yol açmıştır (Merih, 2006: 244).

Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında imzalanan Askeri Tesisler Anlaşması ise 1954 yılında imzalanmış ve ABD'nin Türkiye'deki askeri tesislerinin kuruluşunu düzenlemiştir. Bu anlaşma sayesinde Türkiye tarafından, toplam 32 milyon metrekarelik toprak parçası ABD'ye tahsis edilerek, çeşitli kategorilerde üslerin kurulmasına izin vermiştir. Ancak, zaman içinde bu tesislerin kontrolü konusunda sorunlar yaşanmış ve Türk Hükümeti ile ABD arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Sander, 1979: 118-119). Bu bağlamda, Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasındaki ilişkiler, stratejik işbirliği ve ulusal güvenlik açısından önemli bir dönemeç oluşturmuştur. Ancak, anlaşmaların uygulanışı ve detayları konusundaki sorunlar dikkatle ele alınmalıdır.

Öte yandan, Atom Enerjisi Anlaşması da Türkiye ile ABD arasındaki işbirliğinin bir yansımasıdır. 1955 yılında imzalanan bu anlaşma, Türkiye'nin nükleer araştırma merkezleri kurması ve ABD'den bilimsel yardım alması için bir çerçeve oluşturmuştur. Ancak, nükleer enerji konusundaki uzun vadeli hedeflere ulaşma noktasında müzakereler sonuçsuz kalmıştır (Bağlan, 2014: 60).

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Türkiye'nin dış politikasında belirgin bir değişiklik yaşanmamış, askeri yönetim mevcut politikayı sürdürmüştür. Darbeden hemen sonra yapılan açıklamalarda Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya

bağlılığı vurgulanmış, dış politikada herhangi bir değişiklik olmayacağı ifade edilmiştir (Eşel, 2017: 410).

ABD'nin, darbenin iç politika kaynaklı olduğunu belirten mesajları ve Türkiye'nin yeni yönetimini tanıma süreci, uluslararası arenada yeni hükümetin meşruiyetini sağlamıştır. ABD Başkanı Eisenhower, Orgeneral Cemal Gürsel'e gönderdiği mesajda, Türkiye'nin demokrasiye dönüş ve NATO ile CENTO bağlarına sadık kalma kararlılığını övmüş ve dostluk ilişkilerinin devam edeceğini ifade etmiştir.

Ancak, ABD Hükümeti, yeni yönetimin Menderes dönemine kıyasla Batı yanlısı olmadığını farkında olmuştur. Yeni hükümet, dış politikada demokrasiye dönüş ve uluslararası örgütlere bağlılık vurguları yaparak dışarıdan gelebilecek mücadelelere karşı önlem almayı ve ekonomik yardım elde etmeyi hedeflemiştir (Aknur, 2012).

Türk Hükümeti'nin ekonomik istikrarsızlıkla mücadele amacıyla planlı ekonomiye geçiş çabaları, ABD'nin politikasını etkilemiş ve mali destek sağlanmıştır. 1960 yılında ABD, Türkiye'ye 12 milyon dolarlık yardımda bulunarak, ordudaki tasfiye sürecine katkı sağlamıştır (Aknur, 2012: 552).

1960 yılında Türkiye'ye verilen dış yardımın %75'inin ABD tarafından sağlandığı belirtilmiş ve NATO Bakanlar Konseyi'nin Türkiye ve Yunanistan'a ek yardım çağrısının ardından, ABD'nin Türkiye'ye yönelik ekonomik yardımı artış göstermiştir. Bu süreçte, 1961'de 126 milyon, 1962'de 180 milyon ve 1963 yılında 237 milyon dolar gibi artan miktarlarda ekonomik yardım sağlanmıştır (Sander, 1979: 205-206).

Küba Krizi, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından Avrupa bölgesine orta menzilli füzeler koyma kararına olumlu cevap vermesiyle başladı. 1957'de imzalanan anlaşma gereği Jüpiter füzeleri Türkiye'ye yerleştirildi (Uslu, 2016: 126). Kriz, ABD ve SSCB arasındaki nükleer tehdidin çözülmesine ve Türkiye'nin ABD ve NATO ilişkilerini gözden geçirmesine yol açtı (Bozkurt, 2017: 225; Yılmaz, 1998: 279).

Küba'da Sovyet füzelerinin görülmesiyle başlayan kriz, ABD'nin Küba'ya uyguladığı abluka kararıyla birlikte tüm dünyayı etkisi altına aldı (Pehlivanoglu, 2003: 99). Türkiye, krizin ilk günlerinden itibaren ABD'nin yanında durduğunu açıkladı, ancak kendi topraklarındaki Jüpiter füzeleri ile Küba'daki füzeler arasında bağlantı kurulmasından rahatsız oldu. Türkiye'nin endişeleri, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından ABD'ye iletilmiş ve ek askeri yardım talebinde bulunulmuştur (Sever, 2012: 672).

ABD'nin krizi çözme stratejisi, Türkiye'den füzelerin çekilmesi önerisiyle başlamış, ancak bu durum Türkiye'de kuşkulara neden olmuştur (Erhan, 2009: 684). Türkiye, krizin tamamında sürece dâhil edilmediği gibi, Jüpiter füzelerinin çekilme kararını ABD'nin tek taraflı olarak aldığını fark etti. Bu durum, Türkiye'nin dış politikada daha aktif bir rol üstlenmesi gerekliliğini vurgulayarak ABD'ye karşı güvenin sarsılmasına yol açtı (Sever, 2012: 664).

Küba Krizi'nin ardından Türkiye, ABD'ye olan güvenini sorgulamış ve tek yönlü dış politika izlemenin zararlarını görmüştür. İsmet İnönü'nün, krizin ardından yaptığı konuşmada vurguladığı gibi, Türkiye kendi ulusal çıkarlarını koruyabilmek için tek taraflı politikalardan kaçınmalı ve uluslararası ilişkilerini çeşitlendirmelidir (Oran, 2009: 684-685). Bu dönem, Türk dış politikasının çok yönlülüğünün temellerini atmış ve küresel ilişkilerde daha bağımsız bir duruş benimsemesine zemin hazırlamıştır.

Kıbrıs, 1878'de İngiltere'nin kontrolüne geçmiş ve II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilikten kurtulma süreciyle öne çıkmıştır (Gülen, 2012: 390). ABD, 1950'lerde Kıbrıs sorununa sınırlı ilgi gösterirken, 1955'te Yunanistan'ın sorunu BM'ye taşımasıyla Türk dış politikasında merkezi bir konu haline geldi (Bozkurt, 2008: 143; Sönmezoğlu, 2016: 81-82). ABD, NATO müttefiki Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimi önlemek adına 1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları'yla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını destekledi (İlhan, 2015: 261-262). Ancak Rumların statüyü değiştirme çabaları, bölgedeki gerginliği artırdı. Türkiye'nin 1964'te Kıbrıs'a müdahale yetkisi istemesi, ABD'nin isteksiz tavrına ve İnönü'nün uyarısına rağmen gerçekleşti, bu durum Türkiye-ABD stratejik ittifakını zayıflattı (Akalın, 2011: 104; Sönmezoğlu, 2016: 82-84). Kıbrıs krizi,

NATO müttefiklerini karşı karşıya getirirken, Sovyetlerin Doğu Akdeniz ilgisini artırarak Türkiye-ABD ilişkilerinde zayıflamaya neden oldu.

2.4.2 Johnson Mektubu Sonrası İttifakın Sarsılması Dönemi (1964-1979)

Küba krizi ABD - Türkiye ilişkilerinde ilk çatışmayı tetikledi, ancak 1964'teki Johnson Mektubu, ittifaka ciddi bir darbe vurarak güveni sarstı. Kıbrıs, 1967 ve 1974 krizleri ile ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosuyla ilişkilerdeki zorlukları artırdı. İkili Anlaşmalar, akyon ve ABD personeli sorunları da gerginliği derinleştirdi (Kurban ve Derman, 2015: 31).

Kıbrıs sorununun Türkiye-ABD ilişkilerindeki etkisi, 1964 Johnson Mektubu ile belirgin bir döneme işaret eder. Johnson Mektubu, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin planladığı askeri müdahaleye karşı ciddi bir uyarı içeriyordu. Mektupta vurgulanan ana noktalar arasında ABD'nin Türkiye'yi NATO çerçevesinde koruyamayabileceği ve müdahalenin Sovyetlerin soruna müdahale etmesine neden olabileceği bulunuyordu (Erhan, 2009: 686).

Türkiye'nin Johnson Mektubu'na verdiği yanıt, 1964 Kıbrıs Krizi sonrasında dış politikasında önemli değişikliklere neden oldu. Başbakan İsmet İnönü'nün, ABD'nin Türkiye'yi tehdit ettiği mektuba cevabında, Türkiye'nin bağımsız bir dış politika izleyeceği ve ABD'nin taleplerine körü körüne uymayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini ABD'nin benzer durumlardaki tutumlarına örnek göstererek savunmuştur (Akman, 2012: 88).

Johnson Mektubu'nun yarattığı gerilim, Türkiye-ABD ilişkilerinde derin izler bıraktı. Türkiye, artık ABD'nin politikalarını körü körüne desteklememe ve kendi çıkarlarını gözetme konusunda daha bağımsız bir yol izlemeye yönelmiştir. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin NATO müttefikleriyle ilişkilerinde yaşanan ilk büyük krizi temsil etti ve Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktası oluşturdu (Çakmak, 2012: 690).

Johnson Mektubu'nun ardından Türkiye, ABD'nin uluslararası politikalarını sorgulamaya ve desteklememeye başladı. Özellikle Vietnam politikasına karşı

çıkarak, Türkiye uluslararası arenada daha bağımsız bir tavır benimsemeye başladı. Bu dönemde ABD'nin Türkiye'ye yönelik baskılarına karşı Türkiye'nin tepkisi, ikili ilişkileri zedeledi ve Türkiye'nin dış politikasını çeşitlendirmeye yönlendirdi (Erhan, 2009: 690).

Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki müdahalesinin ABD'nin çıkarlarına uygun olmadığını düşündüğü Johnson Mektubu, Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı savunma yükümlülükleri konusunda sorgulamıştır. Türkiye, NATO müttefiklerinden beklediği desteği alamayacağını düşünerek, uluslararası politikada daha çeşitli bir yol izlemeye başlamıştır (Bostanoğlu, 1999: 445-446).

Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin dış politikasında Amerikan hegemonyasına körü körüne bağlı olmanın yetersiz olduğunu gösterdi. Johnson Mektubu, Türkiye'nin sadece ABD ile ilişkilerine dayanan dış politikasının hatalı olduğunu ortaya koyarak, Türkiye'nin kendi çıkarlarını gözetmesi gerektiği mesajını verdi. Bu mektup, Türkiye'nin dış politikasını daha bağımsız ve çeşitli bir yöne çekme sürecini başlattı (Çakmak, 2012: 690).

1964 sonrasında Türkiye, ABD'nin politikalarını sorgulayarak ve desteklemeyerek kendi çıkarlarını gözetme yoluna girdi. NATO içindeki politikalara sorgulayıcı bir bakış açısı benimseyen Türkiye, uluslararası alanda ABD'nin izlediği politikaları desteklememe kararı aldı. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerindeki bu değişim, 1969 tarihinde gerçekleştirilen Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması ile somutlaştı (Bozkurt, 2008: 178). Sonuç olarak, Johnson Mektubu ve Kıbrıs sorunu, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir dönemeçtir. Türkiye'nin bağımsız bir dış politika izleme kararı, uluslararası ilişkilerinde çeşitliliği artırmış ve ABD ile olan ilişkilerini daha dengeli bir noktaya taşımıştır. Bu süreç, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde izlediği realist dış politikasının başarısızlığını ortaya koymuş ve Türkiye'yi daha bağımsız bir aktör olarak konumlandırmıştır (Sönmezoğlu, 2016: 270).

1967 yılında gerçekleşen Türkiye-Yunanistan krizi, Kıbrıs sorununun tetiklediği bir dizi olayın bir parçası olarak ortaya çıktı. Yunanistan'da gerçekleşen darbenin ardından, Yunan cuntası Türkiye'yi Kıbrıs sorununu

çözmek üzere görüşmelere davet etti. Yunanistan Başbakanı Kollies ve Başbakan Demirel 1967 Eylül Ayında Dedeğaç ve Keşan'da gerçekleşen görüşmelerde anlaşmaya varamadılar. Yunan lideri, enosis karşılığında Türklere azınlık hakları verilmesini teklif etti, ancak bu öneri Türk tarafından reddedildi.

Görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Kıbrıslı Rumlar tarafından 14 Kasım 1967'de Geçitkale ve Boğaziçi köylerine yapılan saldırılar, Türk-Yunan ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Bu saldırılarda 23 Kıbrıslı Türk şehit oldu, ancak BM Barış Gücü'nün müdahalesi etkili olamadı. Rum Milli Muhafız Ordusu, BM askerlerini bölgeden uzaklaştırarak uluslararası gözlemi engellemeye çalıştı.

Türkiye'nin tepkisi, 16 Kasım 1967'de gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısının ardından ortaya çıktı. Türkiye, Yunanistan'a sert bir nota vererek Kıbrıs'tan çekilme, General Grivas'ın adadan çıkartılması, kuvvetlerin ayrılması ve Türk toplumuna mahalli idare hakkının tanınması gibi önlemler talep etti. ABD, krizi çözmek için Türkiye ve Yunanistan'a müdahale etti ve silah kullanılmaması konusunda uyarılarda bulundu. Türkiye'nin hazırlıklı olduğunu belirtmesi üzerine, ABD'nin tavizi alamayan Yunanistan, 30 Kasım 1967'de anlaşmaya vardı.

Bu krizde ABD'nin, 1964 krizinden farklı olarak Türkiye'yi desteklediği ve çatışmanın çözümü için diplomatik çabalar harcadığı görüldü. ABD'nin Türkiye'yi desteklemesi, Türk-Yunan ilişkilerinin çözümüne yönelik müzakerelerin başlamasını sağladı. ABD'nin diplomatik çabaları, Türkiye'nin taleplerinin büyük ölçüde kabul edilmesiyle sonuçlandı. Bu dönemde ABD'nin, bölgedeki istikrarsızlığı önleme ve NATO müttefiki Türkiye'yi güçlü tutma çabaları ön plana çıktı (Sönmezoğlu, 2016: 273-274).

1974 Kıbrıs krizi, adanın siyasi ve toprak bütünlüğüne etki eden bir dönemeçtir. ABD'nin önceki 1967 krizinde Yunan Cuntası ile ilişkileri düzelterken Makarios yönetimiyle sorunlu hale gelmiştir (Hart, 1990: 129). Makarios'un bağımsız bir politika izlemesi ve ABD'nin endişesini artıran SSCB ile ilişkiler kurması, krizi tetiklemiştir. Darbe sonrasında ABD, Türkiye'nin Birinci Barış

Harekâtı'na temkinli yaklaşırken, İkinci Harekâtı eleştirmiş, çifte standart uygulamıştır (Sönmezoğlu, 1995: 76). ABD, 1974'te içsel çalkantılar yaşarken, Kıbrıs'taki gelişmelerde çözüm arayışına girmiş ve NATO içinde bir savaşa izin vermemeye odaklanmıştır (Özata, 2017: 224). Sonuç olarak, ABD'nin Kıbrıs krizine yaklaşımı, iç politikadaki çalkantılar ve uluslararası ilişkilerdeki karmaşık dinamiklerle şekillenmiştir. Türkiye'nin müdahalesine temkinli yaklaşan ABD, Kıbrıs'taki gelişmelerin kontrolsüz bir savaşa dönüşmesini önlemeye çalışmış ve çift taraflı bir politika izlemiştir (Sönmezoğlu, 2016: 279).

1974 Kıbrıs krizi sonrasında Türkiye'nin müdahalesi, ABD-Türkiye ilişkilerinde gerilime yol açtı. ABD'nin ambargo kararı, Doğu Akdeniz'deki stratejik bakış açısını etkiledi (Akalin, 2011: 129). Kıbrıs'a müdahalede kullanılan ABD'den alınan silahlar, güçlü Rum lobisinin baskısı altında tartışmalara neden oldu. AHEPA ve AHİ gibi kuruluşlar, Türkiye'ye yaptırımlar talep etti, Yunan Kökenli Kongre üyeleri Türkiye'ye Dışişleri Bakanı Kissinger'dan yaptırım uygulanmasını istedi (Uslu, 2016: 316).

Ambargo kararı, Senatör Thomas Eagleton'un öncülüğünde Kongre'de gündeme geldi. Eagleton, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin meşru savunma amacından sapması nedeniyle yapılan askeri yardımın durdurulmasını önerdi (Sönmezoğlu, 2016: 287). Kongre'deki baskılara rağmen ABD yönetimi, Türkiye'ye uygulanan ambargo kararına temkinli bir yaklaşım sergiledi. Ambargo kararının Türkiye'yi müzakerelere ikna etmede bir koz olarak kullanılmasını amaçladı ve ambargonun yumuşatılması için çaba gösterdi (Sönmezoğlu, 2016: 290). Ancak, 30 Eylül 1974'te Senato'nun kabul ettiği Eagleton'un önerisi, Başkan Gerald Ford tarafından veto edildi. Temsilciler Meclisi tarafından 16 Ekim tarihinde benzer bir öneri kabul edildi, ancak Başkan Ford bu veto kararını tekrarladı. Ancak, 17 Aralık 1974'te Senato ve Temsilciler Meclisi, ambargo kararını kabul etti ve Başkan Ford, prestij kaybetmemek adına bu kararı onayladı. Ambargonun başlangıç tarihi 5 Şubat 1975 olarak belirlendi (Sönmezoğlu, 2016: 288-289).

Ambargo kararı, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde önemli bir dönemeçtir. Türkiye, ambargoya karşı sert bir tutum sergileyerek, ABD ve NATO ile

ilişkilerini gözden geçirebileceğini açıkladı. Ambargonun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'ye gönderilmesi gereken askeri malzemelerin sevkiyatı durduruldu. Türkiye'nin ABD üslerinin kontrolünü ele geçirme kararı, ilişkilerin gerilimini artırdı (Armaoğlu, 2012: 407-408).

Türkiye'nin ambargo kararına verdiği sert tepki, ABD Kongresi'nin Türkiye karşıtı düşmanca bir tutumu olarak algılandı. Türk kamuoyu ve basını, ambargo kararına karşı büyük bir muhalefet sergiledi. Ambargonun Türk kuvvetlerini etkilemesine rağmen, Türkiye'de ambargoya karşı taviz verilmemesi yönündeki kararlılık arttı (Uslu, 2016: 339).

Türkiye'nin ABD üslerini kapatma kararı, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun yankılarıydı. Bu süreçte, Türk Hükümeti, ABD üslerinin faaliyetlerini durdurmadan ziyade, belirli bir ölçüde açık kapı bırakarak anlaşmalar için müzakerelere açık olduğunu ifade etti (Sönmezoğlu, 2016: 297-298). Sonuç olarak, 1974 Kıbrıs krizi sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo, Türk-Amerikan ilişkilerinde derin bir çatlak yarattı. Türkiye'nin bu süreçte sergilediği sert tutum, ilişkilerin zorlu bir döneme girmesine neden oldu. ABD'nin ambargo kararı, Türkiye'nin Kıbrıs politikasına yönelik ulusal bir duruş sergilemesine ve Amerikan karşıtlığının artmasına yol açtı (Uslu, 2000: 216).

Ambargo sonrasında Ankara-Washington ilişkileri, zaten olumsuz seyreden ikili ilişkilerin daha da karmaşık hale gelmesine neden oldu. 1964'ten itibaren belirginleşen Türkiye-ABD ilişkilerindeki bozulma, 1979'a kadar düzelme göstermedi. Ambargo kararı, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerine yeni bir yön vermesine sebep oldu. 1964 Kıbrıs krizi sonrasında Batı ittifakı ile olan ilişkiler sorgulanmaya başlandı ve alternatif politikalar gündeme geldi (Sönmezoğlu, 2016: 299-300).

Türkiye, ABD'nin uyguladığı ambargo sonrasında dış politikasını gözden geçirerek Sovyetler Birliği ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye yöneldi (Akalin, 2011: 135). Bu dönemde Türk dış politikası, ABD'nin etki alanından saparak farklı bir çizgi izledi (Özata, 2017: 327). Sovyetler Birliği ile ilişkilerde 1975 sonrası dönemde ivme kazanıldı. SSCB'nin Türkiye'ye ekonomik

yardım ve kredi sağlaması, bu ilişkilerin derinleşmesine katkı sağladı. 1975'te SSCB Başbakanı Alexei Koysgin'in Türkiye ziyareti, ilişkilerin canlanmasında önemli bir adım oldu (Özata, 2017: 350-351).

1975-1979 arasında Türkiye, ABD ile yaşanan sorunlardan dolayı Ortadoğu ülkeleriyle (İsrail hariç) ilişkilerini güçlendirdi. Türkiye, ABD'nin baskılarına rağmen İslam Konferansı Örgütü'nde aktif rol almaya başladı ve bölgede bağımsız bir dış politika izledi. Bu dönemde ABD ile yaşanan krizler, ABD'nin Doğu Akdeniz çıkarlarını kötü etkiledi. Türkiye'deki ABD üs ve tesislerinin kapatılması, bölgedeki ABD istihbaratındaki boşluğu artırdı (Akalın, 2011: 138).

Türkiye, ABD ile yaşanan bu zorlu dönemde Sovyetler Birliği ve Ortadoğu ülkeleriyle yakınlaşarak alternatif bir politika izledi. Ancak 1978'de Bülent Ecevit'in Başbakan olmasıyla ABD ile ilişkilerde bir yumuşama yaşandı. Ecevit'in liderliğindeki Türkiye, ABD ile ilişkileri normalleştirmek istedi ve NATO'dan çıkma tehdidi savurdu. Bu, ABD'yi endişelendirdi ve Carter yönetimini ambargonun kaldırılması için çaba göstermeye yönlendirdi (Sönmezoğlu, 2016: 304).

Başkan Carter'ın çabaları sonucunda 1975 Şubat ayından itibaren süren silah ambargosu kaldırıldı. Ancak Carter'ın 1976 seçim kampanyasında Türkiye'yi desteklememesi, Türk Hükümeti'ni rahatsız etti. Ancak Carter'ın seçimi kazanmasının ardından gerçekçi bir politika izleyerek Türkiye'yi desteklemeye başlaması, ilişkilerde olumlu bir dönüm noktası oldu (Bostanoğlu, 1999: 463).

26 Eylül 1978'de Başkan Carter, Türkiye'nin ambargo kararına olumlu yanıt vererek ambargonun kaldırılmasını onayladı. Bu, Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir başlangıçtı ve üslerin faaliyetlerine yeniden başlanması memnuniyetle karşılandı (Sönmezoğlu, 2016: 306).

Türkiye-ABD ilişkilerindeki sorunlu alanlar, genel düzeydeki sorunlardan çok ikili ilişkiler açısından belirginleşmiştir. Soğuk Savaş döneminde öne çıkan sorunlar arasında ikili anlaşmalar, ABD personeli sorunu, ABD yardımları ve

Türkiye'deki afyon ekimiyle ilgili meseleler öne çıkmıştır (Sönmezoğlu, 2016: 253).

1964 sonrasında Türkiye kamuoyu, Johnson Mektubu etkisi ile ikili ABD - Türkiye anlaşmalarına yönelik eleştirilerini artırdı. Halk, TBMM onayı olmadan yapılan anlaşmaların hukuki zemine dayanmadığını düşündü. Türk Hükümeti, ABD'nin denetimindeki tesislere karşı kontrol eksikliği gerekçesiyle anlaşmaların gözden geçirilmesini talep etti (Uslu, 2016: 200). Süleyman Demirel Hükümeti'nin 1966'da başlattığı görüşmeler, 1969'da imzalanan Savunma İşbirliği Anlaşması'yla sonuçlandı. Bu anlaşma, ABD faaliyetlerini düzenleme yetkisini Türk Hükümeti'ne verdi ve ikili anlaşmalar konusundaki tartışmaları azalttı (Oran, 2009: 693; Uslu, 2016: 202). Türkiye-ABD ilişkilerindeki bir diğer sorunlu alan, üs ve tesis kullanımıydı. 1965'te yaşanan bir kaza sonucu düşen ABD istihbarat uçağı olayı, Türk Hükümeti'nin tutumunda radikal bir değişikliğe neden oldu. Demirel Hükümeti, 1960'lı yıllarda ABD'nin Türk üslerini kullanarak gerçekleştirdiği U-2 uçuşlarına son verme kararı aldı (Uslu, 2016: 202). Türkiye'deki ABD üsleri, bu dönemde solcu politikacıların eleştirilerine maruz kaldı. Türk Hükümeti, üslerin NATO çıkarlarına hizmet ettiğini ve Türkiye'nin kontrolünde olduğunu vurgulayarak eleştirilere dikkatli bir yanıt verdi (Uslu, 2016: 184-188). Özellikle 1967 İsrail - Arap Savaşı sırasında, Türk Hükümeti, İncirlik üssünün NATO amaçları haricinde kullanılmayacağını belirterek ABD'nin taleplerine direnmiştir. Ayrıca, 1969'da Lübnan'daki olaylar ve 1970 yılında Ürdün ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki çatışmalarda, Türk Hükümeti, üslerin ABD'nin isteği dışında kullanılmasına izin vermemiş ve bu konuda kararlı bir duruş sergilemiştir (Sönmezoğlu, 2016: 259-260).

Bu dönemde Türkiye, topraklarındaki üslerin ABD tarafından dikkatlice kullanımına yaklaştı. Nedenleri arasında ABD'nin Kıbrıs konusundaki tutumundan hoşnut olmamak, SSCB ve Arap ülkeleriyle ilişkileri koruma isteği ve savunma alanında bağımsızlığını vurgulama çabası yer almaktadır. Türkiye, bölgesel krizlerde bile ABD taleplerini reddedebileceğini göstermek istemiştir (Uslu, 2016: 189).

Türkiye-ABD ilişkilerindeki sorunlu alanlardan biri de ABD personeli sorunudur. İkili anlaşmaların imzalanmasının ardından ortaya çıkan bu sorunlar, özellikle 1964 krizi ve Johnson Mektubu sonrasında daha belirgin hale gelmiştir. ABD personeli, ülkede buldukları süre içinde bazı ayrıcalıklara sahip olmuş, ancak bu durum Türk kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. Özellikle askeri mağazalar ve Ordu Posta Bürosu gibi kurumlar aracılığıyla elde ettikleri ayrıcalıkları kötüye kullanarak, Türk piyasalarını olumsuz etkilemişlerdir. 1968'de imzalanan Türkiye-ABD Anlaşması, ABD personelinin Türk mahkemelerinde suçlarına karşı sorumlu tutulmasını düzenlemiştir.

Türk halkının ABD'ye karşı artan tepkisi, 1968'de gerçekleşen ABD denizcilerinin ziyaretinde yoğunlaşmıştır. ABD'nin Türkiye'deki tesislerinde çalışan Türk vatandaşları arasında ve ABD komutanları ile Türk askerleri arasında çeşitli sorunlar yaşanmıştır. ABD'nin, tesislerini halktan uzak bölgelere taşıyarak ve personel sayısını azaltarak rahatsızlıkları giderme çabalarına rağmen, kamuoyundaki negatif algı devam etmiştir. Bu önlemler, Türkiye-ABD ilişkilerindeki zorlukları tamamen ortadan kaldırmamıştır (Akalin, 2011: 112; Oran, 2009: 692-693).

1960'lı yıllarda ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarının Türkiye-ABD ilişkilerindeki önemli bir sorun haline gelmesi, ABD'nin iç politikadaki ekonomik zorluklardan kaynaklanmıştır. Başkan Kennedy tarafından dış yardımların Avrupa ülkeleriyle paylaşılma önerisi, Almanya'nın bazı ekonomik yardımları üstlenme taahhüdüyle desteklenmiştir (Akalin, 2011: 118). Bu çerçevede, 1962'de kurulan 'Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu', ABD'nin Türkiye'ye yönelik yardımlarını denetleme amacını taşımış ve Türkiye'nin ekonomik yapısını korumacılıktan serbest piyasa ekonomisine geçişini hızlandırmayı hedeflemiştir. Ancak, Avrupa ülkelerinin isteksizliği nedeniyle 1964'te Türkiye'ye verilen ekonomik yardımlar düşmüş, Sovyetlerin krom ticaretindeki etkisi ve ticaret dengesinin olumsuz etkilenmesi ekonomik sıkıntılara yol açmıştır (Erhan, 2009: 699). Sovyetlerin krom fiyatlarını düşürmesi, ABD şirketlerini Türkiye yerine Sovyetlerden krom alımına yönlendirmiş, bu da Türkiye'nin ticaret dengesini olumsuz etkilemiştir. ABD'nin 1973'te Türkiye'ye yapacağı ekonomik yardımın

sona ereceğini açıklamasıyla, Türk hükümetleri ABD'nin beklentilerine karşılık vermemiş ve yardımları siyasal amaçları doğrultusunda kullanmaya devam etmiştir.

ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki ekonomik yardımları, yayılmacılık politikasının bir aracı olarak kullanıldı ve Truman Doktrini ile başlayan yardımlar geri bırakılmış ülkeleri bağımlı hale getirme stratejisinin bir parçasıydı (Arpa, 2005). Ancak, 1968'de ABD'nin dış yardım politikasının değişmesi, tüm ülkelere yapılan yardımların azaltılmasına yol açtı (Akalin, 2011: 118). Türkiye, 1968'de Yardım Konsorsiyumu üzerinden alınan yardımlarda ciddi bir düşüş yaşadı, ancak Federal Almanya'nın katkıları yardımların düşüşünü bir miktar durdurmaya yardımcı oldu (Akalin, 2011: 118-119).

Yardımların azalması, Türkiye'yi devalüasyon yapmaya yönlendirdi ve 1970'te devalüasyon gerçekleşti. ABD, devalüasyonun etkilerini azaltmak amacıyla Türk ekonomisine 25 milyon dolar ek yardım sağladı. Türkiye-ABD ilişkilerindeki ekonomik sorunlar, zaman zaman siyasal baskı aracı olarak kullanıldı, ancak Türkiye'nin 1980'lere kadar ABD ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmeye yönelik çabaları, çoğunlukla güvenlik sorunlarına odaklandı (Bostanoğlu, 1999: 367).

Askeri yardımlarda önemli bir değişiklik olmamış, ancak ABD'nin Türkiye'nin kara kuvvetlerini güçlendirmek istemesi ve Türkiye'nin buna karşı çıkması 1969'da gerilime neden oldu. Türkiye'nin kararlı tutumu sonucunda ABD, öneriden caymak zorunda kaldı ve 1969 yılında Türk Devletine beş destroyer satılmasına onay verdi (Akalin, 2011: 119). 1947 ile 1974 tarihleri arasında ABD'nin toplamda Türkiye'ye sağladığı yardım miktarı 6.2 milyar dolar olarak belirlendi (Sönmezoğlu, 1995: 56-57). Ancak, yıllık yardım miktarındaki azalmalar, ABD'nin Türkiye'ye yönelik yardımlarının zaman içinde azaldığını göstermektedir.

2.4.2.1. JOHNSON MEKTUBU VE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK ÖNEMİ

Johnson Mektubu ve Türkiye'nin stratejik önemi, Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin belirleyici unsurlarından biridir. 1964 yılında, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale planlarına karşı ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye yazılan mektup, iki ülke arasındaki stratejik ilişkilerin karmaşık doğasını gözler önüne serer. Bu mektup, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki jeopolitik öneminin bir göstergesidir ve aynı zamanda Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktası olarak değerlendirilir.

Johnson Mektubu'nun Türkiye üzerindeki etkisi, Türk dış politikasında bir yeniden değerlendirme sürecini tetiklemiştir. ABD'nin, Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesine karşı çıkarak, Türkiye'ye yönelik askeri desteğini sorgulaması, Türkiye'nin uluslararası alandaki bağımsız hareket etme kapasitesini sorgulamasına neden olmuştur (Robins, 2007: 17-38). Bu, Türkiye'nin dış politika stratejilerini çeşitlendirme ve kendi güvenlik ve dış politika önceliklerini daha bağımsız bir şekilde belirleme çabalarına yol açmıştır.

Aynı dönemde, Türkiye'nin haşhaş üretimi ve bu üretimin uluslararası uyuşturucu ticaretiyle olan ilişkisi, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki konumunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Türkiye, hem iç tüketim için hem de tıbbi amaçlarla haşhaş üretimi yapmakta olup, bu durum zaman zaman uluslararası toplumda endişelere neden olmuştur. Özellikle, ABD'nin uyuşturucu kontrol politikaları çerçevesinde, Türkiye'nin haşhaş üretimine yönelik baskılar artmıştır (Block, 1989: 315-337).

Bu bağlamda, Türkiye'nin stratejik önemi, sadece jeopolitik konumuyla sınırlı değildir; aynı zamanda, uluslararası uyuşturucu ticareti ve kontrolüyle ilişkili karmaşık dinamikler de Türkiye'nin stratejik değerini etkilemektedir. Örneğin, Akçasu'nun (1952) belirttiği gibi, Türkiye'nin uluslararası uyuşturucu kontrol mekanizmalarına entegrasyonu ve bu mekanizmalarla olan etkileşimi, Türkiye'nin uluslararası alandaki rolünü ve algılanışını önemli ölçüde şekillendirmiştir (Akçasu, 1952: 6-9).

Johnson Mektubu ve Türkiye'nin haşhaş üretimi, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki stratejik önemini ve uluslararası ilişkilerdeki konumunu anlamak için kritik öneme sahiptir. Bu iki olay, Türkiye'nin uluslararası alandaki bağımsızlığını ve stratejik karar alma süreçlerini nasıl şekillendirdiğinin anlaşılmasında önemli kilometre taşlarıdır.

2.4.2.2. KIBRIS KRİZİ VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Johnson Mektubu, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde önemli bir kırılma noktası olmuş ve Kıbrıs Krizi bağlamında Türk-ABD ilişkilerine derin etkilerde bulunmuştur. Mektup, Türkiye'nin NATO içindeki konumunu ve ABD ile olan stratejik ortaklığını sorgulamasına neden olmuştur. Türkiye, bu mektupla birlikte, ABD'nin bölgesel çıkarlarını Türkiye'nin ulusal çıkarlarının önüne koyabileceğini görmüş ve bu durum Türk dış politikasında bir dönüşüm yaratmıştır (Robins, 2007: 17-38). Türkiye, bu olaydan sonra dış politika kararlarını daha bağımsız bir şekilde alma eğilimine girmiştir.

Kıbrıs Krizi ve Johnson Mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerilimlerin yalnızca jeopolitik ve stratejik faktörlere bağlı olmadığını, aynı zamanda iki ülkenin iç politikalarının ve liderlerinin kişisel kararlarının da bu ilişkileri etkileyebileceğini göstermiştir. Mektupta Johnson'ın kullandığı dil ve üslup, Türk kamuoyunda ve siyasi elitler arasında büyük rahatsızlık yaratmış, Türkiye'nin ulusal onuru ve bağımsızlığına vurgu yaparak, ABD'ye karşı daha bağımsız bir politika izlenmesi yönünde bir eğilim başlatmıştır (Block, 1989: 315-337).

Aynı zamanda, Kıbrıs Krizi sırasında Türkiye'nin haşhaş üretimi ve bu üretimin uluslararası uyuşturucu ticaretiyle olan ilişkisi, Türkiye'nin stratejik önemini daha da artırmıştır. Türkiye, bu dönemde haşhaş üretimini kontrol altına alma çabalarını yoğunlaştırmış, ancak bu süreç uluslararası ilişkilerdeki gerilimlerle iç içe geçmiştir (Akçasu, 1952: 6-9). Bu durum, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde ek bir baskı unsuru oluşturmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da karmaşık bir hale gelmesine neden olmuştur.

Johnson Mektubu'nda belirtilen, "Eğer Türkiye, Sovyet tehdidine karşı kendini savunmak için kullanılması gereken tüm kaynakları, Kıbrıs'ta bir maceraya yöneltirse, Türk hükümetinin bu eylemlerinden doğacak sonuçlara karşı Amerika'nın Türkiye'yi desteklemesinin beklentisi içinde olmamalıdır" ifadesi, Türkiye'nin bağımsız dış politika kararlarını sorgulamasına neden olmuştur (Agar & Reisinger, 2002: 371-396).

Bu durum, Türkiye'nin Kıbrıs politikasında önemli değişikliklere yol açmış ve Türkiye'nin ABD'ye olan stratejik bağımlılığını azaltma yönünde adımlar atmasına sebep olmuştur. Kıbrıs Krizi sırasında Türkiye'nin uyuşturucu kontrol politikaları ve haşhaş üretimi de önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin, uluslararası uyuşturucu kontrolüne yönelik taahhütleri ve haşhaş üretiminin kontrol altına alınması çabaları, uluslararası alanda Türkiye'nin konumunu etkilemiştir (Bayer & Ghodse, 1999: 1-19).

Özellikle, Türkiye'nin uyuşturucu kontrol politikalarındaki değişiklikler ve haşhaş üretime yönelik uluslararası baskılar, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki manevra alanını daraltmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin uyuşturucu kontrolüne yönelik politikalarının, Kıbrıs Krizi ve Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde dolaylı etkileri olmuştur (Windle, 2013).

Mektupta yer alan, "Eğer Türkiye, Kıbrıs'ta tek taraflı bir askeri müdahalede bulunursa, bu, NATO'nun bir üyesi olarak Türkiye'ye sağladığımız yardımı ciddi şekilde etkileyebilir" ifadesi, Türkiye'de ciddi endişelere yol açmış ve Türkiye'nin dış politika stratejilerinde bağımsızlığa doğru bir yönelişe neden olmuştur (Agar & Reisinger, 2002: 371-396).

Johnson Mektubu'nun Kıbrıs krizine etkilerine bakıldığında, mektup Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine karşı ABD'nin açık bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını yeniden değerlendirmesine ve uluslararası alandaki stratejik hesaplamalarını gözden geçirmesine sebep olmuştur.

Bunun yanında, mektup Türkiye'nin uyuşturucu politikaları ve haşhaş üretimiyle ilgili uluslararası ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle, Türkiye'nin haşhaş üretimiyle ilgili uluslararası baskı altında olduğu bir dönemde, Johnson Mektubu Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini daha da gerilimli hale getirmiştir (Bayer & Ghodse, 1999: 1-19). Johnson Mektubu, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde, Kıbrıs politikasında ve genel dış politika stratejilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu mektup, Türkiye'nin uluslararası politikadaki manevra alanını şekillendirmede ve Türkiye'nin dış politika bağımsızlığını pekiştirmede kritik bir rol oynamıştır. Bu olaylar, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki konumunu ve dış politika kararlarını derinden etkilemiş ve Türkiye'nin stratejik hesaplamalarında yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir.

2.4.2.3. HAŞHAŞ KRİZİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Haşhaş krizi bağlamında Türkiye-ABD ilişkilerinin değerlendirilmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca stratejik ve jeopolitik faktörlere bağlı olmadığını, aynı zamanda ekonomik ve sosyal faktörlerin de bu ilişkileri şekillendirdiğini gösterir. Haşhaş krizi, Türkiye'nin uyuşturucu kontrolü ve uluslararası uyuşturucu politikaları bağlamında ABD ile olan ilişkilerini zorlayıcı bir testten geçirmiştir.

1960'lar ve 1970'lerde, Türkiye'nin haşhaş üretimi, özellikle tıbbi amaçlar için morfin ve diğer ağrı kesicilerin üretiminde kritik bir ham madde olarak önemli bir yer tutuyordu. Ancak, bu dönemde Türkiye'den yasadışı uyuşturucu ticaretinin bir parçası olarak yurtdışına kaçırılan haşhaşın miktarında artış görüldü. Bu durum, ABD ve diğer Batılı ülkelerin, Türkiye üzerindeki baskısını artırmıştır (Agar & Reisinger, 2002: 371-396).

Johnson Mektubu, bu geniş bağlamda değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Kıbrıs'a olası bir müdahalesinin yanı sıra, haşhaş üretimi ve uyuşturucu kontrol politikaları bağlamında da Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen bir faktör olarak

önem kazanır. Mektupta yer alan, "Eğer Türkiye, Sovyet tehdidine karşı kendini savunmak için kullanılması gereken tüm kaynakları, Kıbrıs'ta bir maceraya yöneltirse..." ifadesi, aynı zamanda Türkiye'nin haşhaş üretimine yönelik politikalarına ve bu politikaların uluslararası boyutuna da işaret edebilir (Robins, 2007: 17-38).

Türkiye'nin haşhaş üretimine yönelik politikaları, 1970'lerde önemli bir değişikliğe uğramıştır. Türkiye, uluslararası baskılar neticesinde 1971 yılında haşhaş ekimini yasaklamış, ancak bu yasaklama Türkiye'nin iç siyasetinde ve ekonomisinde önemli etkilere yol açmıştır. Bu durum, Türkiye'nin ABD ve diğer Batılı ülkelerle olan ilişkilerinde yeni bir dinamik oluşturmuş ve Türkiye'nin uyuşturucu kontrolüne yönelik politikalarının, iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir faktör haline gelmesine sebep olmuştur (Windle, 2013).

Bu bağlamda, haşhaş krizi ve Johnson Mektubu'nun Türkiye-ABD ilişkilerine etkileri, iki ülke arasındaki ilişkilerin çok boyutlu doğasını ve bu ilişkilerin yalnızca iki ülke arasındaki doğrudan etkileşimlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda daha geniş uluslararası politika ve ekonomik koşullarla da şekillendiğini gösterir. Bu durum, Türkiye'nin dış politikasının ve uluslararası ilişkilerinin, yalnızca büyük güçlerle olan ilişkileri üzerinden değil, aynı zamanda küresel ekonomik ve sosyal dinamikler üzerinden de anlaşılması gerektiğini vurgular.

Haşhaş krizi, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginlikleri öne çıkaran ve iki ülke arasındaki dinamikleri şekillendiren önemli bir dönemdir. 1970'lerde, Türkiye'nin önemli bir haşhaş üreticisi olması ve bu ürünün uluslararası uyuşturucu ticaretinde kullanılması, ABD'nin Türkiye üzerindeki baskısını artırmıştır. ABD, Türkiye'nin haşhaş üretimini azaltmasını veya tamamen durdurmasını talep etmiş, bu da iki ülke arasında gerilime neden olmuştur.

Bu dönemde, Türkiye'de yapılan bir dizi operasyon, ülkenin uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadeledeki ciddiyetini göstermiştir. Örneğin, Time dergisinde yer alan "Turkey: Opium's Lethal Return" (1974) başlıklı makale, Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadelesine odaklanmış ve bu süreçte yaşanan zorluklara dikkat

çekmiştir. Türkiye'nin, haşhaş üretimini kontrol altına almak için attığı adımlar, uluslararası alanda tanınmış ve ülkenin bu konudaki çabaları uluslararası raporlarda yer almıştır (PCOB Raporları, 1950-1959).

Öte yandan, Akçasu (1952) ve Bayer ve Ghodse (1999) tarafından yapılan çalışmalar, Türkiye'nin uyuşturucu kontrolüne yönelik politikalarının tarihsel gelişimini ve bu politikaların uluslararası uyuşturucu kontrol çabalarıyla olan etkileşimini detaylandırmaktadır. Bu çalışmalar, Türkiye'nin haşhaş üretimi ve uyuşturucu politikalarının, uluslararası ilişkilerde nasıl önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

ABD'nin Türkiye üzerindeki baskısı ve Türkiye'nin uyuşturucu kontrol politikalarındaki değişiklikler, Johnson Mektubu'nun içeriğiyle de bağlantılıdır. Mektupta, Türkiye'nin dış politika kararlarının, özellikle Kıbrıs meselesinde, ABD'nin desteğini etkileyebileceği belirtilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin uyuşturucu politikaları ve haşhaş üretimi bağlamında da geçerli olabilir; çünkü ABD, Türkiye'nin bu konulardaki politikalarını yakından takip etmekte ve politik destek veya baskı araçlarını bu politikalarla ilişkilendirmekteydi.

1970'lerde, Türkiye'nin önemli bir haşhaş üreticisi olması ve bu ürünün yasadışı uyuşturucu ticaretinde kullanılması, özellikle ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde önemli bir konu haline gelmiştir. Time dergisinin "Turkey: Opium's Lethal Return" (1974) makalesinde Türkiye'nin haşhaş üretimindeki artışın ve bu durumun uluslararası uyuşturucu trafiğine etkilerinin altı çizilmiştir. Benzer şekilde, "The Times" gazetesindeki çeşitli makaleler de (1931, 1933, 1970, 1971, 1972), dönemin uyuşturucu ticareti ve Türkiye'nin bu ticaretteki rolü hakkında önemli bilgiler sunar. Bu çalışmalar, Türkiye'nin haşhaş üretimine yönelik politikalarının ve bu politikaların uluslararası ilişkilere olan etkisinin anlaşılmasına katkıda bulunur.

Permanent Central Opium Board (PCOB) raporları (1950-1959), Türkiye'nin ve diğer ülkelerin uyuşturucu kontrolüne yönelik çabalarının ve bu çabaların uluslararası boyuttaki yansımalarının bir kaydını sunar. Bu raporlar, Türkiye'nin haşhaş üretimine yönelik politikalarının zaman içinde nasıl

değiştirdiğini ve bu değişikliklerin uluslararası uyuşturucu kontrolü çabalarıyla nasıl etkileşime girdiğini gösterir.

Bu bağlamda, Johnson Mektubu'nun Türkiye-ABD ilişkilerine etkisi, sadece politik ve askeri boyutlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin haşhaş üretimi ve bu üretimin uluslararası uyuşturucu ticaretiyle olan ilişkisi çerçevesinde de değerlendirilmelidir. Türkiye'nin haşhaş üretimine yönelik politikalarındaki değişiklikler, özellikle 1971'deki haşhaş ekim yasağı, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur ve bu ilişkileri şekillendirmede kritik bir rol oynamıştır. Bu dönemdeki gelişmeler, Türkiye'nin uluslararası alandaki pozisyonunu ve ABD ile olan ilişkilerini derinden etkilemiş ve iki ülke arasındaki dinamiklerin sadece askeri ve siyasi alanlarla sınırlı olmadığını, ekonomik ve sosyal faktörlerin de bu ilişkilerde belirleyici olduğunu göstermiştir.

2.4.3 İlişkilerde Yeniden Yakınlaşma Dönemi (1979-1991)

Soğuk Savaş'ın gergin döneminde, Türkiye'nin stratejik önemi ABD politikalarında belirgin bir artış gösterdi (Sönmezoğlu, 2016: 439). 1970'lerin sonlarına doğru, NATO'daki Türk askeri gücü, ABD üsleri ve jeopolitik konumu ABD için kritik bir öneme sahip oldu (Erdoğan, 2013: 189-190). Türkiye'nin İran'ın ABD karşıtı politikası ve 1979 İslam Devrimi sonrasındaki bölgesel önemi, ABD'nin ilgisini daha da artırdı (Sönmezoğlu, 2016: 439-440).

SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran krizi, Türkiye'nin stratejik önemine vurgu yaptı (Özata, 2017: 445). ABD karşıtı söylemler ve Kuzey Kuşağı'ndaki endişeler, Türkiye'yi Batı için daha önemli hale getirdi. Türkiye, demokratik ve laik yapısıyla Batı çıkarlarına uygun bir ortak olarak öne çıktı. Türkiye, Sovyet yayılmacılığı ve İran rejimine karşı ABD'nin bölgedeki kilit müttefiki oldu (Sönmezoğlu, 2016: 440-442).

1979'da Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasının ardından, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) imzalandı. SEİA, Türk Hükümeti tarafından NATO amaçları dışında üs ve tesislerin

kullanılmayacağı şartıyla kabul edildi (Akalin, 2011: 139). Anlaşma, 1980'de gerçekleşen askeri müdahale sonrasında TBMM tarafından onaylandı ve 1981'de yürürlüğe girdi (Türkmen, 2012: 145). SEİA, ekonomik, savunma, bilimsel ve teknik işbirliği öngören kapsamlı bir anlaşma olup, Türkiye'nin yerli savunma sanayisini geliştirmesini ve ABD üslerini kullanma konularını içermiştir(Armaoğlu, 1991: 299-301).

12 Eylül 1980'deki askeri müdahale sonrasında ABD'nin Türkiye'ye anlayışlı bir tutum sergilediği belirtiliyor. ABD, darbenin ekonomik ve terörle mücadele gibi zorluklarla başa çıkma çabalarını destekledi (Sönmezoğlu, 2016: 444). Darbenin hemen sonrasında, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde gözlemlenen uyum, Türkiye'nin önceki yıllarda reddettiği birçok ABD isteğine olumlu yanıt vermesiyle açıklanmaktadır (Uzgel, 2010: 38). Türkiye, 1980-1985'e kadar olan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile ekonomik, savunma ve askeri yardım alanlarında ABD'nin desteğini almıştır. Bu süreçte, ABD'nin Türkiye'ye sağladığı yardımın arttığı ve ekonomik istikrarın sağlanmasına katkı sağladığı gözlemlenmiştir. 12 Eylül sürecinde, ABD ve Türkiye'nin bölgenin güvenlik konularında paralel bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, ABD'nin Çevik Kuvvet projesi, Türkiye'nin NATO tesislerini yeniden düzenleyerek bölgede daha etkin bir rol oynamasını öngörmüştür. Çevik Kuvvet, ABD'nin hızlı müdahale yeteneğini artırmayı amaçlamış, ancak Türkiye'de bu projeye karşı çıkışlar olmuştur. Ancak, 12 Eylül sonrasında Türkiye'nin siyasal direncinin azalması ve ABD'nin baskılarının artmasıyla projenin hayata geçirilmesi sağlanmıştır (Uzgel, 2010: 45-47). Türkiye, bölgedeki konumu nedeniyle Çevik Kuvvet projesine dikkatli yaklaşmak zorunda kalmış ve bölgesel ülkelerin olumlu yanıt alınamamıştır (Sönmezoğlu, 2016: 445). Ancak, 1982'de imzalanan Mutabakat Muhtırası ile Türkiye'nin onayını gerektiren tesislerin kullanımında son sözü elinde tutma çabası gösterilmiştir. Söz konusu dönemde Türkiye, bölgesel konumu ve ABD ile işbirliği sayesinde ekonomik kalkınma ve sanayi üretiminde artış yaşamıştır (Uzgel, 2010: 39).

Özal dönemi (1983-1991): Askeri müdahalenin ardından 1983 Kasım seçimlerinde Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi, önemli bir başarı elde ederek Türkiye'de iktidara gelmiş ve Özal'ın başbakanlığında yeni bir dönem başlamıştır (Akalin, 2011: 149). Bu dönem, Türk siyasal hayatında önemli değişimlere ve iç-dış politika ekseninde dönüşümlere işaret etmektedir (Uzgel, 2010: 49). Özal Hükümeti'nin temel destekçileri iç politikada sermaye çevreleri, dış politikada ise ABD olmuştur (Akalin, 2011: 149). 1983 ile 1989 yılları arasındaki Özal dönemi, ABD - Türkiye ilişkilerinin yakınlaşması ve karşılıklı ihtiyaçların artmasıyla karakterize edilmiştir. Başbakan Özal, ABD ile sıkı bir işbirliği kurmanın, özellikle Ortadoğu'daki gelişmeler ve Türkiye'nin ekonomik dönüşümü açısından faydalı olacağı inancını benimsemiştir. Özal'ın ABD ile ilişkilerdeki stratejisi, Türkiye'nin Yunanistan gibi çatışmacı bir tutum benimsememesinin, ABD'nin Türkiye yanlısı politikalarına daha fazla destek sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır (Uzgel, 2010: 50). Özal, Türkiye'nin ABD'ye sağladığı stratejik katkı karşılığında daha fazla yardım almayı savunmuş, ancak zamanla yardımın ticarete yönlendirilmesi çabalarını artırmıştır. 1980'ler döneminde ABD tarafından Türkiye'ye yapılan ekonomik ve askeri yardımlar, gerek koşullar gerekse miktar bakımından ilişkilerde sorunlara yol açmıştır. Özal Hükümeti, ABD'den gelen yardımın çoğunluğunun askeri nitelikte olduğunu ve ekonomik yardımın azaldığını gözlemlemiştir (Uslu, 2016: 356). ABD'nin yardım koşulları, özellikle Kıbrıs sorunu gibi hassas meselelere odaklanmış, bu da Türkiye'nin rahatsızlık duymasına neden olmuştur. ABD'nin yardımının azalması ve koşullarının ağırlaşması, Özal Hükümeti'nde endişe yaratmış ve Başbakan Özal, ABD'den daha fazla yardım talep etmiştir (Uzgel, 2010: 54). Ancak, ABD'nin bu yardımı sınırlama ve koşullandırma politikaları, Türk kamuoyunda eleştirilere neden olmuş ve Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ermeni sorunu da Ankara-Washington ilişkilerinde ciddi sıkıntılara yol açan bir konu olmuştur. Ermeni lobisinin etkisiyle ABD Kongresi'nde Türkiye aleyhine alınan kararlar, Türk Hükümeti ve Silahlı Kuvvetleri'ni rahatsız etmiştir. 1984 sonrasında Kongre'nin Türkiye'ye yönelik yardımlarda kesinti yapması, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve geçici önlemler almasına neden olmuştur (Sönmezoğlu, 2016: 456). Özal döneminde Türkiye'nin ABD ile

ilişkileri, Soğuk Savaş dönemi mücadeleleri ve uluslararası politikalarına bağlı olarak şekillenmiştir (Uzgel, 2010: 54-55). Ancak, ABD'nin yardım koşullarındaki ağırlaşma ve Ermeni meselesi gibi sorunlar, Türkiye'nin bu dönemde ilişkilerde ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur.

Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA)'nın uzatılması: 1980'de yürürlükte olan SEİA'nın süresi, 1985 Aralık ayında sona ermiştir (Akalin, 2011: 152). Anlaşma, tarafların fesih yapmaması durumunda otomatik olarak bir yıl uzayacak şekilde düzenlenmiştir. Türkiye, anlaşmanın bazı hükümlerine itiraz ederek değişiklik talebinde bulunmuş ve anlaşmayı bir yıl uzatmıştır. Bu süreç, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini ekonomik ve askeri alanda geliştirmek, yardım miktarını artırmak ve genel koşulları iyileştirmek amacını taşımıştır (Oran, 2010: 55). Başbakan Özal, ABD ile ilişkilerdeki dengesizlikleri düzeltmek ve özellikle Türkiye'nin ABD'ye sağladığı stratejik katkı karşılığında ekonomik avantajlar elde etmek için çaba göstermiştir (Uslu, 2016: 353). Özal'ın talepleri arasında, Türkiye'ye yapılan yardımın Yunanistan'a yapılan yardımla bağlantılı olarak ele alınmaması ve yardım oranlarındaki dengesizliğin giderilmesi bulunmaktadır. Ancak ABD yönetimi, bu taleplere kısmi olumlu yanıt verirken, bazı değişiklikleri reddetmiştir. 1985 anlaşması müzakereleri sırasında Türkiye, ABD'den daha uygun şartlarda ekonomik avantajlar ve yardım sağlamak adına Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması kozunu kullanmıştır (Akalin, 2011: 153). Ancak bu çaba, beklenmedik bir şekilde ABD Kongresi'nin Türkiye'ye yönelik yardımlarda kesintiye gitmesine neden olmuştur. Bu gelişme, Türkiye'de olumsuz tepkilere yol açmış ve anlaşma içeriği kamusal eleştirilere maruz kalmıştır. 1987'de Türkiye ile ABD arasında gerçekleşen Ek Mektup değiş-tokuşu ve gizli protokol eklenmesiyle anlaşma, 18 Aralık 1985 tarihi itibarıyla beş sene süreyle uzatılmıştır (Akalin, 2011: 152). Gizli protokolda, İncirlik'te konuşlu olan F-4 uçaklarının F-16 uçaklarıyla değiştirilmesi ve sayılarının artırılması gibi konularda Türkiye'ye avantajlar sağlanmıştır. Ancak bu gelişmelerin ardından ABD Kongresi, Türkiye'ye yönelik yardımlarda kesintiye gitmiş ve ek koşullar getirmiştir (Oran, 2010: 57). Türkiye'nin Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'ndan elde etmeye çalıştığı avantajlar, bazı politik ve askeri meselelerle ilişkilendirilmiş ve Türkiye, bu durum karşısında iç kamuoyunda tepkilerle

karşılaşmıştır. Bu süreçte, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerindeki zorlu anlar ve eleştirilere rağmen, 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve buna bağlı olarak bölgesel işbirliğinin artması, anlaşmanın 5 yıl daha uzatılmasını sağlamıştır (Sönmezoğlu, 2016: 450). Bu dönemde Türkiye-ABD işbirliği özellikle Irak'a karşı yürütülen Koalisyon Güçleri'ne destek üzerine yoğunlaşmıştır.

Ekonomik ilişkiler: 1980 yılında uygulanan 24 Ocak İstikrar Kararları, Türkiye'nin ekonomik hayatında bir dönüm noktası olarak kabul edilirken, ülkenin liberal ekonomiye geçiş sürecinde önemli bir kırılma yaşanmıştır. Kararlar, %32,7'lik devalüasyonu içererek günlük kur ilanı uygulamasını benimsemiş ve devletin ekonomideki rolünü küçültmeyi amaçlamıştır. Ayrıca dış ticaret serbestleştirilmiş ve yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek amacıyla önlemler alınmıştır (Özata, 2017: 502-504). 24 Ocak kararları, Türkiye'nin ekonomik büyüme modelini ihracata dayalı bir yapıya dönüştürmesine öncülük etmiştir. Bu dönemde, Türkiye-ABD ekonomik ilişkileri, siyasal yakınlaşmanın aksine belirgin bir seyir izlemiştir. Başbakan Özal'ın 1985'teki ABD ziyareti, Türk-Amerikan İş Konseyi'nin kurulmasına yol açmış ve ekonomik ilişkilerin derinleşmesini hedeflemiştir (Akalin, 2011: 154). Ancak, ABD'nin Türkiye'ye kota uygulaması ve ticaretteki açığın giderek artması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Türkiye, ABD ile ticari ilişkilerinde istenen çıkışı yakalayamamış ve özellikle tekstil alanında kotalarla karşılaşmıştır. 1985'te imzalanan ABD - Türkiye Karşılıklı Yatırım Anlaşmasıyla, Amerikalı yatırımcı ve iş adamlarına çeşitli güvenceler sunsa da, Türkiye'ye gelen yatırımlar istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Ticaret dengesizlikleri ve ekonomik beklentilerin karşılanamaması, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde zorlu bir deneyime dönüşmüştür (Uslu, 2016: 363). ABD'nin Soğuk Savaş dönemine ait ikili ilişkiler yapısını koruma isteği, ticaretin gelişmesini engellemiştir. Bu süreçte, ABD'nin stratejik öncelikleri, Türkiye'yi ticaret ortağından ziyade stratejik bir müttefik olarak görmesine neden olmuştur (Akalin, 2011: 155).

2.5. HAŞHAŞ ÜRETİMİ ÜZERİNE AMERİKAN POLİTİKALARININ EVRİMİ

Haşhaş üretimi üzerine Amerikan politikalarının evrimi, özellikle Türkiye üzerindeki Amerikan baskısının nedenlerini anlamak için önemlidir. Türkiye, 1970'lerde dünyanın en büyük haşhaş üreticilerinden biriydi ve bu durum, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde hızla artan uyuşturucu bağımlılığı sorunlarıyla mücadele eden ABD için önemli bir endişe kaynağıydı.

Türkiye'nin haşhaş üretimi, Amerika'da giderek artan eroin bağımlılığının ana kaynaklarından biri olarak iddia ediliyordu. ABD, Türkiye'nin haşhaş üretimini tamamen durdurmasını istiyordu (Musto, 1987; Block, 1989).

Bayer ve Ghodse (1999), uluslararası uyuşturucu kontrolünde önemli bir dönüm noktası olarak 1961 Uyuşturucu Kontrol Sözleşmesi'nin kabulünü ve bu çerçevede Türkiye'nin aldığı önlemleri inceler. Bu dönemde Türkiye, haşhaş üretimini sınırlamak ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmek için önemli adımlar atmıştır. James Windle'nın çalışmaları (2013), Türkiye'nin haşhaş kontrolü konusundaki politikalarının nasıl evrildiğini ve bu süreçte yaşanan zorlukları detaylı bir şekilde inceler. Windle, Türkiye'nin uluslararası baskılara rağmen haşhaş üretimindeki kontrolleri nasıl sürdürdüğünü ve bu sürecin Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine olan etkilerini tartışır.

Amerikan politikaları, 1970'lerde ve 1980'lerde önemli değişiklikler geçirdi. 1971'de Başkan Nixon'un "Uyuşturucuyla Savaş" ilanı ve sonraki yıllarda uygulanan sıkı politikalar, Türkiye üzerindeki baskıyı artırdı. ABD, Türkiye ile birlikte çalışarak haşhaş üretiminin kontrol altına alınmasını sağlamak ve uluslararası uyuşturucu ticaretini sınırlamak istiyordu (Greenfield & Nanby, 1974).

Bu süreç, Türkiye-ABD ilişkilerinde zaman zaman gerilimlere neden oldu. Türkiye, ulusal çıkarlarını korurken aynı zamanda uluslararası toplumun bir üyesi olarak sorumluluklarını yerine getirmeye çalışıyordu. Bu dengeyi sağlamak, dönemin Türk hükümetleri için önemli bir dış politika sorunu haline geldi (Robins, 2007).

Amerikan iç politikasında uyuşturucuyla mücadele, 1970'lerde ve 1980'lerde özellikle önem kazandı. Bu dönemde, ABD içinde artan uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı, özellikle eroin ve diğer uyuşturucularla ilgili endişeleri tetikledi. Bu durum, Amerikan dış politikasına ve özellikle Türkiye gibi haşhaş üretimi yapan ülkelerle olan ilişkilere doğrudan yansdı.

Türkiye, 1971 yılında ABD'nin baskısı altında haşhaş ekimini yasakladı, ancak bu karar hem Türkiye'nin içinde hem de uluslararası alanda tartışmalara yol açtı. Haşhaş ekimi, Türkiye'nin bazı bölgelerinde önemli bir geçim kaynağıydı ve bu yasağın ekonomik ve sosyal etkileri oldu (Windle, 2013; Brundage & Mitchell, 1977). Türkiye'nin uyuşturucu kontrolüne yönelik adımları ve ABD ile olan ilişkileri, uluslararası uyuşturucu kontrolü çabalarının bir parçası olarak değerlendirildi. Bayer ve Ghodse (1999) ile Costa (2008) gibi çalışmalar, uluslararası uyuşturucu kontrol çabalarının evrimini ve Türkiye'nin bu çabalar içindeki rolünü inceler.

Amerikan iç politikasındaki bu dönüşüm ve uyuşturucuyla mücadele çabaları, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir faktör oldu ve iki ülke arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkileri şekillendirdi. Ayrıca, bu durum Türkiye'nin kendi iç politikalarında ve uluslararası uyuşturucu politikalarındaki pozisyonunda da önemli değişikliklere yol açtı.

2.6. TÜRKİYE'NİN HAŞHAŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİMLER VE ULUSLARARASI ETKİLEŞİM

1. Haşhaş Üretimi ve İhracatında Türkiye'nin Pozisyonu

Türkiye'nin haşhaş politikasındaki değişimler ve uluslararası etkileşimler, 20. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Türkiye, haşhaş üretiminde önemli bir aktör olmuş ve bu durum, uluslararası ilişkilerde ve özellikle ABD ile olan ilişkilerde belirleyici bir rol oynamıştır. Haşhaş Üretimi ve İhracatında Türkiye'nin Pozisyonu: 1970'lerde Türkiye, haşhaş üretimi ve afyon ihracatında dünya liderlerinden biriydi. Bu durum, Türkiye'yi uluslararası uyuşturucu ticaretinde önemli bir konuma getirmişti (Robins, 1993; 2007).

Türkiye, 1971'de ABD'nin baskısı altında haşhaş ekimini yasakladı, ancak bu yasak ekonomik ve sosyal zorluklara yol açtı ve 1974'te kısmen kaldırıldı (CIA, 1974a; 1974b; 1974c). Bu değişiklik, Türkiye'nin haşhaş politikasında önemli bir dönüşümü temsil ediyordu ve uluslararası ilişkilere yansdı, özellikle ABD ile olan ilişkilerde önemli etkilere sahip oldu (FRUS, 2007; 2009a; 2009b; 2009c).

Türkiye'nin haşhaş politikasındaki bu değişiklikler, uluslararası toplulukla etkileşim içinde gerçekleşti. Uluslararası uyuşturucu kontrolü çabaları ve ABD'nin uyuşturucuyla mücadele politikaları, Türkiye'nin haşhaş politikasını şekillendirmede etkili oldu (PCOB, 1950-1959; Murphy & Steele, 1971). Ayrıca, Türkiye'nin bu politikadaki değişiklikleri, Kıbrıs krizi gibi bölgesel meselelerle de iç içe geçmişti, bu durum Türkiye'nin uluslararası pozisyonunu daha da karmaşık hale getirdi (Consdandinos, 2011; Dimitrakis, 2010; Dotas, 2000; Mallinson, 2010; Nicolet, 2001; O'Malley & Craig, 1999).

Türkiye'nin haşhaş politikasındaki değişimler, hem iç dinamikler hem de uluslararası etkileşimlerle şekillenmiştir. Bu değişimler, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki pozisyonunu etkilemiş ve özellikle ABD ile olan ilişkileri üzerinde belirgin bir etki yaratmıştır. Türkiye'nin 1974'te haşhaş ekim yasağını kaldırma kararı, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar ile uluslararası baskılar arasında bir denge kurma çabasını yansıtmaktadır. Bu karar, aynı zamanda, Türkiye'nin kendi ulusal çıkarlarını koruma ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirme arasında bir denge arayışının bir parçası olarak da değerlendirilebilir.

Haşhaş üretimi ve kontrolü konusunda Türkiye'nin aldığı kararlar, özellikle ABD'nin uyuşturucuyla mücadele politikalarıyla yakından ilişkilendirilmiştir. ABD'nin uyuşturucuyla mücadeledeki "sıfır tolerans" yaklaşımı, Türkiye gibi ülkeler üzerinde haşhaş üretimini kısıtlama yönünde baskı oluşturmuştur. Ancak, Türkiye'nin bu politikaları esnetme kararı, uluslararası uyuşturucu kontrolü çabalarının yanı sıra, kendi iç dinamiklerine ve ulusal çıkarlarına da yanıt verme gerekliliğini göstermektedir (Downs, 1968; Murphy & Steele, 1971; Robins, 2007). Türkiye, 1970'lerde dünya haşhaş üretiminde önemli bir rol oynamaktaydı. Bu durum, hem iç ekonomi için hem de uluslararası uyuşturucu politikaları bağlamında önemli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye'nin haşhaş üretimi, özellikle tıbbi amaçlar için morfin ve diğer alkaloidlerin üretiminde kritik bir hammadde kaynağı olarak değerlendiriliyordu. Ancak, aynı zamanda, yasa dışı uyuşturucu ticaretinde kullanılan opiumun bir kaynağı olarak da görülüyordu (Murphy & Steele, 1971; PCOB Raporları, 1950-1959).

1970'lerin başında, Türkiye, uluslararası baskılar altında haşhaş ekimini yasakladı, ancak bu karar, ekonomik ve sosyal açıdan çeşitli zorluklara yol açtı. 1974 yılında Türkiye, kontrollü bir şekilde ve sıkı denetim altında haşhaş ekimine yeniden izin verme kararı aldı, bu durum uluslararası alanda çeşitli tepkilere neden oldu ("Turkey Lifts Ban On Opium Poppy Cultivation", 1974). Türkiye'nin haşhaş politikaları, Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası siyasetin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. ABD ve diğer Batılı ülkeler, Türkiye'nin haşhaş üretim politikalarını yakından izlemekte ve bu konuda baskı uygulamaktaydılar. Türkiye'nin haşhaş politikası, ABD ile olan ilişkilerde önemli bir konuydu ve bu, çeşitli diplomatik müzakerelere ve anlaşmalara yansdı (FRUS, 2007; 2009).

2. Türkiye'nin Uyuşturucu ile Mücadeledeki Yöntem ve Yaklaşımları

Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadeledeki yöntem ve yaklaşımları, uluslararası ve ulusal düzeyde çeşitli stratejileri kapsar. Türkiye, özellikle haşhaş üretiminin kontrolü ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele konularında önemli adımlar atmıştır. Uyuşturucu ile mücadeledeki stratejiler, hem yasal düzenlemeleri hem de uygulamalı politikaları içerir (FRUS, 2007: 102). 1970'lerde Türkiye, özellikle haşhaş üretimi ve eroine dönüştürülmesi konusunda uluslararası bir baskıyla karşı karşıya kaldı. Bu dönemde, ABD'nin baskısıyla Türkiye haşhaş üretimini yasakladı, ancak bu karar hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli sonuçlar doğurdu (Başlamışlı, 2018: 358).

Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadelesindeki bir diğer önemli boyut, uyuşturucu kaçakçılığına karşı yürütülen operasyonlardır. Türkiye, hem coğrafi konumu hem de aktif bir şekilde yürüttüğü mücadele stratejileri ile önemli bir rol oynamaktadır (Dimitrakis, 2010: 45).

Bu çerçevede Türkiye, hem ulusal yasaları güçlendirerek hem de uluslararası anlaşmalara aktif olarak katılarak uyuşturucu ile mücadelede önemli adımlar atmıştır. Örneğin, Türkiye'nin 1972'deki uyuşturucu ile mücadele yasaları, uyuşturucu madde ticareti ve kullanımını ciddi şekilde cezalandıran hükümler içerir (Morgil, 2003: 109). Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadeledeki taktikleri, yasal düzenlemeler ve uluslararası iş birlikleri ile pekiştirilmiştir.

1970'lerde, haşhaş üretimi ve eroine dönüştürülmesi konusundaki uluslararası baskılar altında Türkiye, haşhaş üretimini yasaklayarak önemli bir adım attı. Bu karar, ülkenin uyuşturucu ile mücadeledeki kararlılığını göstermekle birlikte, çeşitli sosyoekonomik etkileri de beraberinde getirdi (Başlamışlı, 2018: 358). Uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelede, Türkiye coğrafi konumunun getirdiği zorluklarla başa çıkmak için etkin stratejiler geliştirmiştir. Bu çerçevede, sınır kontrollerinin sıkılaştırılması, gümrük işlemlerinin detaylandırılması ve uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi gibi adımlar atılmıştır (Dimitrakis, 2010: 45).

1972'de yürürlüğe giren uyuşturucu ile mücadele yasaları, Türkiye'nin bu alandaki ciddiyetini ve kararlılığını ortaya koymaktadır. Bu yasalar, uyuşturucu madde

ticaretini ve kullanımını ciddi şekilde cezalandırmaktadır ve Türkiye'nin uluslararası taahhütlerine uyumunu göstermektedir (Morgil, 2003: 109).

Genel olarak Türkiye, uyuşturucu ile mücadelede hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkin bir politika izlemektedir. Ülkenin bu alandaki çabaları, yasal düzenlemeler, uygulamalı politikalar ve uluslararası iş birliklerini içermekte, böylece uyuşturucu ile mücadelede kapsamlı bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu stratejiler, Türkiye'nin uyuşturucu kaçakçılığı ve kullanımı ile mücadelede önemli başarılar elde etmesini sağlamıştır.

2.7. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE HAŞHAŞ KRİZİNİN ÖZEL ROLÜ

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler, 1970'lerde haşhaş üretimi meselesiyle önemli bir dönemeç yaşamıştır. Bu dönemde, ABD'nin Türkiye üzerindeki baskısı, haşhaş üretiminin kontrol altına alınmasını talep etmiştir, çünkü ABD, Türkiye'den gelen haşhaşın, ülkedeki eroin sorununu kötüleştirdiğine inanmaktaydı (FRUS, 2007: 102). Türkiye, haşhaş üretiminin kontrol altına alınması konusunda ABD ile işbirliği yapmayı seçmiş, ancak bu kararın Türkiye'nin kendi iç meselelerine ve ekonomisine etkileri de göz önünde bulundurulmuştur. Türkiye'nin haşhaş üretimine getirdiği kısıtlamalar, ülke içinde çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmıştır (Başlamışlı, 2018: 358).

ABD ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Türkiye haşhaş üretimini sınırlamayı kabul etmiş, ancak bu, Türkiye'nin kırsal bölgelerindeki birçok çiftçiyi zor durumda bırakmıştır. Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadeledeki bu adımları, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde bir dengenin sağlanmasını gerektirmiştir (Dimitrakis, 2010: 45). Türkiye-ABD ilişkilerindeki bu haşhaş krizi, iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır. Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadelesinde ABD ile işbirliği yapması, bu alandaki uluslararası işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Ancak aynı zamanda, bu işbirliğinin Türkiye'nin iç meselelerine etkisi, iki ülke arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını da gözler önüne sermiştir (Morgil, 2003: 109).

2.7.1. İki Ülke Arasındaki Diplomatik İletişimde Haşhaş Konusunun Etkisi

Haşhaş üretimi ve kontrolü konusundaki politikalar, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir yer tutmuştur. Türkiye'nin 1970'lerdeki haşhaş üretimini kısıtlama kararı, ABD'nin uyuşturucuyla mücadeledeki geniş çaplı politikalarıyla paralel bir şekilde gelişmiştir. ABD, kendi içinde artan uyuşturucu sorunlarına çözüm bulmak amacıyla, Türkiye gibi ana haşhaş üreticisi ülkeler üzerinde baskı kurmuştur (Robins, 2007: 17). Bu süreç, iki ülke arasındaki diplomatik iletişimi doğrudan etkilemiştir. Türkiye, kendi iç politik dengeleri ve kırsal ekonomisinin gereksinimleri ile ABD'nin uyuşturucu politikaları arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Bu, zaman zaman iki ülke arasında gerginliklere neden olmuş, ancak aynı zamanda ortak hedefler doğrultusunda işbirliği yapılmasının da yolunu açmıştır (Time, 1974).

Diplomatik iletişimde, Türkiye ve ABD arasındaki haşhaş konusu özellikle 1970'lerde ön plana çıkmıştır. ABD'nin uyuşturucu ile mücadele politikaları kapsamında, Türkiye'deki haşhaş üretimine dikkat kesilmiş, bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir boyut açmıştır (Time, 1974). Türkiye, haşhaş üretimini sınırlandırma kararı alarak uluslararası baskılara yanıt vermiş, ancak bu durum yerel çiftçiler üzerinde ekonomik etkiler yaratmıştır (Wishart, 1974). 1970'lerde, özellikle 1974'te Türkiye'nin haşhaş üretimine yeniden başlama kararı, ABD ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerde önemli bir mesele haline gelmiştir. ABD, Türkiye'nin bu kararını uyuşturucu kaçakçılığı ve eroin üretimiyle mücadele çabalarına ters düşen bir adım olarak değerlendirmiştir ("Turkey Lifts Ban On Opium Poppy Cultivation", 1974).

Bunun yanı sıra, haşhaş üretimi ve kontrolü konusunda Türkiye'nin aldığı kararlar, iki ülke arasında sağlanan diplomatik anlaşmaları etkilemiştir. Türkiye'nin haşhaş üretimini kontrol altına alma çabaları, ABD'nin desteğini almak ve uluslararası alanda güvenilir bir ortak olarak görülmek için önemli olmuştur (PCOB, 1954). İki ülke arasındaki diplomatik iletişimde haşhaş konusunun etkisi, aynı zamanda Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadeledeki uluslararası pozisyonunu da belirlemiştir. Türkiye, haşhaş üretimini düzenleyerek ve uluslararası standartlara uyarak, uyuşturucu

ile mücadelede aktif bir rol oynamış ve bu durum Türkiye'nin uluslararası arenadaki imajını güçlendirmiştir (Akçasu, 1952).

Haşhaş konusu, Türkiye-ABD ilişkilerindeki diplomatik iletişimin önemli bir parçası olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde çeşitli dönemlerde önemli bir rol oynamıştır. Bu konu, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki pozisyonunu ve politikalarını şekillendirmede etkili olmuştur.

2.7.2. Haşhaş Krizinin Türkiye'nin Dış Politikasına Etkileri

Haşhaş üretimiyle ilgili alınan kararlar, Türkiye'nin uluslararası arenadaki imajını ve itibarını da etkilemiştir. Türkiye, uyuşturucu ile mücadelede uluslararası normlara ve anlaşmalara uyum sağlayarak, uluslararası toplumda sorumlu bir aktör olarak algılanma çabasında olmuştur (PCOB, 1955). Bu dönemde, Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadele politikaları, ülkenin NATO içindeki konumunu ve Doğu-Batı blokları arasındaki stratejik dengeleri de etkilemiştir. Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri, haşhaş üretimi ve kontrolü konusundaki politikalarıyla yakından ilişkilendirilmiştir (Robins, 2007)

Bu kriz, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki konumunu, dış politika stratejilerini ve uluslararası imajını etkileyen kritik bir faktör olarak öne çıkmıştır. Türkiye, hem iç politik dengelerini korumaya çalışırken hem de uluslararası baskılara yanıt verirken dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır. Bu süreç, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu yansıtan bir dönem olmuştur.

2.8. JOHNSON MEKTUBU, KIBRIS KRİZİ VE HAŞHAŞ KRİZİ ARASINDAKİ BAĞLANTILAR

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyasında, Türkiye ve ABD arasındaki stratejik ortaklık giderek güçlendi. Ancak, 1960'ların başlarına gelindiğinde, bu ortaklığı tehdit eden çeşitli gerilimler ortaya çıkmaya başladı. Başlıca gerilim noktaları arasında Kıbrıs sorunu ve haşhaş üretimi hususları ön plana çıkıyordu.

Haşhaş bitkisi, afyon ve diğer uyuşturucu maddelerin üretimiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu bitkinin ekimi, üretimi ve işlenmesi, tarih boyunca hem meşru tıbbi amaçlar hem de yasa dışı kullanım için kritik öneme sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, eroin bağımlılığına ve uluslararası uyuşturucu kaçakçılığına karşı küresel mücadele önem kazandı ve Birleşmiş Milletler bünyesinde çeşitli kontrol mekanizmaları kuruldu (Bayer and Ghodse, 1999). Türkiye, haşhaşın tarihsel açıdan önemli bir üreticisiydi ve tıbbi amaçlar için gerekli afyon üretimini uluslararası denetime tabi şekilde yürütüyordu (Akçasu, 1952).

1950'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'de haşhaş ekimiyle ilgili denge bozulmaya başladı. Afyon taleplerindeki düşüş, lisanslı üreticilerin yanında yasadışı ekimlerin artmasına sebep oldu (Windle, 2013). Kontrolün zayıflamasıyla, Türkiye, afyon kaçakçılığı üzerinden uluslararası uyuşturucu pazarlarına giden bir hammadde kaynağı haline geldi. Özellikle Marsilya bağlantılı örgütlenmelerle gerçekleştirilen yasadışı eroin üretimi ve ticareti, bu süreçten kâr sağlayan en önemli ağa dönüştü (Agar and Reisinger, 2002). Durumun boyutları 1970'lere gelindiğinde daha da kritikleşti (Times, 1971, 1972).

Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası uyuşturucu trafiğinin kendi ülkesinde yarattığı sosyal sorunlardan ciddi derecede kaygılıydı (Musto, 1987). Türkiye'deki afyon kaçakçılığının Avrupa ve ABD'ye giden eroin için önemli bir kaynak oluşturması, ABD'de tepkilere neden oldu. ABD'nin, Türkiye üzerindeki haşhaş meselesiyle ilgili baskısı, özellikle 1960'lar boyunca arttı. Haşhaş sorununun iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilimlere yol açtığı biliniyor (Zengin, 2016). ABD'nin

Türkiye'yi uluslararası anlaşmaları ihlalle ve uyuşturucu ticaretine istemeden de olsa katkı sunmakla suçlayan tavrı, Türk yetkililerin hassasiyetlerini olumsuz yönde etkiliyordu.

ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, 1964 yılının Haziran ayında Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği ve tarihte "Johnson Mektubu" olarak bilinen sert bir diplomatik uyarıyla ABD'nin haşhaşla ilgili kaygılarını üst düzeyde dile getirdi. Johnson mektubunda, Türkiye'deki yasadışı afyon ekiminin uluslararası uyuşturucu ticaretine destek verdiğini ve ABD'deki eroin bağımlılığı sorununa katkı sunduğunu vurguluyordu (Consdandinos, 2011; Miller, 2000). Bu mektup, Türkiye'de büyük tepki doğurdu. Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ABD'den hissettiği desteğin yetersizliğinden dolayı zaten kırgınlık hissedilen İnönü, haşhaş konusunda Türkiye'yi suçlayan Johnson'ın tavrını ikiyüzlülük olarak değerlendirdi.

Johnson Mektubu, iki ülke ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Türk hükümeti, hem ABD'nin müdahaleci tavrına tepki hem de iç kamuoyunun beklentileri sebebiyle, 1974'te radikal bir karar alarak haşhaş ekimini tamamen yasakladı. Bu yasak, bazı yasal boşluklar ve zaman içindeki gevşemeler nedeniyle beklenen sonuçları tam olarak vermedi (Windle, 2013). Yasadışı afyon ve eroin ticaretinin tamamen kontrol altına alınamamasıyla birlikte, Türk-Amerikan ilişkileri açısından haşhaş konusu hassaslığını kaybetmeye başladı (Bebans, 1974; Harris, 1985). ABD, özellikle 1980'lerden sonra Türkiye'deki eroin kaçakçılığı sorununda uluslararası iş birliğine daha yatkın bir konuma geldi.

Johnson Mektubu olayı, ABD-Türkiye ilişkilerinin inişli çıkışlı tarihinde önemli bir dönemeci temsil eder. Bu olayda, diplomasi dilinde yaşanan sertlik, uluslararası iş birliği ruhunun önüne geçen egemenlik hassasiyetleri, iki ülkenin farklı iç dinamikleri ve uyuşturucu ticaretiyle mücadelede yaklaşımların uyumsuzluğu gibi birçok unsur bir araya gelmiştir. Yıllar içinde, haşhaş meselesi, ABD-Türkiye ilişkilerini ciddi anlamda zedeleyen bir kriz olmaktan ziyade, zaman zaman gündeme gelen hassas bir iş birliği alanına dönüşmüştür. Bu konuda ortak anlayış ve güvenin tam olarak kurulduğunu söylemek zor olsa da diyalog kanallarının açık olması

önemlidir. Eroinle mücadele küresel bir sorundur ve uluslararası iş birliğini gerektirir. Türkiye ve ABD'nin bu ortak tehdide karşı yapıcı ve sorumlu davranışlar ortaya koyabildiği ölçüde, haşhaş sorunu tarihteki sorunlu yükünü aşabilir.

1. Zaman Çizelgesinde Üç Olayın Karşılaştırmalı Analizi

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde dönüm noktası sayılabilecek üç tarihi sürecin karşılaştırmalı bir zaman çizelgesi analizi, her bir unsurun uluslararası dinamiklerle iç içe geçmiş karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Bu olaylar;

1. **Johnson Mektubu (1964):** ABD'nin Türkiye'yi haşhaş üretimi ve yasa dışı uyuşturucu trafiğinin kaynağı olmakla suçlaması.
2. **Haşhaş Yasağı (1974):** Türkiye'nin haşhaş ekimini, ABD'nin baskısı ve iç kamuoyu tepkisinin bir sonucu olarak yasaklaması.
3. **Kıbrıs Krizi (1974):** Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ve ABD'nin buna cevaben uyguladığı askeri ambargo.

Bahsi geçen olayları daha iyi anlayabilmek için olayların kısa bir zaman çizelgesi çıkartabiliriz:

- **1950'ler:** Türkiye'deki denetimli afyon üretiminin yanında yasadışı ekimlerin artması (Windle, 2013).
- **1960'lar:** ABD'nin Türkiye'deki yasadışı haşhaş ekimi konusunda artan kaygıları.
- **1964:** Johnson Mektubu. Türk kamuoyunda infial ve diplomatik gerginliğin yükselmesi.
- **1970'ler Başları:** Marsilya bağlantısı üzerinden afyon kaçakçılığı Türkiye'den Avrupa'ya uzanan bir ağa dönüşür (Agar and Reisinger, 2002).
- **1974:** Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin ardından ABD'nin askeri ambargo kararı.
- **1974:** Türkiye, haşhaş ekimini yasaklar.

Diplomatik tarih açısından bakıldığında, Johnson Mektubu, Haşhaş Yasağı ve Kıbrıs Krizi, iki ülkenin egemenlik hassasiyetleri, uluslararası sorumluluklar ve faydacı iş birliği arasındaki gerilimli dengenin unsurları olarak okunabilir. Her üç olayda da ABD'nin tek taraflı baskıcı tutumlarına Türk kamuoyunun yükselen tepkisi ve iki ülke arasındaki iş birliği ruhunun zaman zaman sekteye uğraması göze çarpmaktadır. Yine de, Türkiye ve ABD hem uyuşturucuyla mücadele hem de bölgesel güvenlik konularında, inişli çıkışlı bir ilişki yürütseler de, uluslararası sorunlara ortak çözümler bulabilmek için birlikte hareket etmenin önemine vurgu yapmaktadırlar.

2. Bu Olayların Türkiye-ABD İlişkilerine Uzun Vadeli Etkileri

Johnson Mektubu, Türkiye'nin haşhaş yasağı ve Kıbrıs Krizi, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişiminde önemli bir dönemeç oluşturmuştur. Bu olayların yalnızca yaşandıkları dönemi değil, sonraki yıllardaki iki ülke ilişkilerinin seyrini de etkileyen uzun vadeli sonuçlarını şu şekilde analiz edebiliriz:

Güven Bunalımı: Öncelikle, bu üç olayın her biri ABD ve Türkiye arasında güven bunalımına yol açmıştır. Özellikle Johnson Mektubu'nun üslubu, Türk kamuoyunda derin bir anti-Amerikan tepki yaratmış, ABD'nin güven vermeyen müdahaleci tutumu, iki NATO müttefiki arasındaki ilişkileri zedelemiştir (Harris, 1985; Bebens, 1974). Kıbrıs Krizi sırasında Türkiye'nin adadaki askeri müdahalesine karşın ABD'nin uyguladığı ambargo, bu güven kaybını derinleştirerek Türk karar vericilerinin ABD'nin stratejik amaçlarını sorgulamasına sebep olmuştur.

Egemenlik Hassasiyetinin Güçlenmesi: Haşhaş krizinin ve Johnson Mektubu'nun Türk kamuoyunda bir kırılma noktası yaratarak, bağımsızlık ve egemenlik hassasiyetlerini güçlendirdiğini söylemek yanlış olmaz. Her ne kadar NATO ittifakının bir parçası olsa da Türkiye, ABD'nin içişlerine yönelik eleştirel tavrını ve tek taraflı baskıcı tutumunu kendi milli çıkarlarına aykırı bulmuştur (Miller, 2000). Bu olaylar milli egemenliği ön planda tutan söylemlerin Türk siyasi hayatında yükselmesine ve dış politika tercihlerinde daha bağımsız bir çizgi benimsenmesine katkıda bulunmuştur.

Pragmatizmin Ön Plana Çıkması: İlk başta gerilimlere yol açsa da bu krizler, yıllar içinde iki ülkeyi daha pragmatik bir iş birliği zemini aramaya itmiştir. Uyuşturucu ile mücadele, terörizmle mücadele, Orta Doğu politikalarındaki inişli çıkışlı işbirliği bu pragmatizmin yansımaları olarak görülebilir. ABD, Türkiye'nin stratejik coğrafi önemini zamanla daha iyi kavramış, Türkiye ise iş birliğinin getireceği ekonomik ve askeri faydaları gözardı etmeden kendi bağımsız politikalarını sürdürme yolunu tercih etmiştir (Moran, 2010; Sutterlin, 2003).

İç Siyasete Yansımaları: Hem haşhaş krizi hem de Kıbrıs sorunu, Türk hükümetlerinin iç siyasi dinamiklerini derinden etkilemiştir. Haşhaş ekiminin yasaklanması, kırsal ekonomide değişimleri tetikleyebilecek hassas bir konuydu. Kıbrıs'a müdahale ve ABD ambargosu ise Türk milliyetçiliğini güçlendirmekle kalmamış, muhalefet partilerinin hükümeti yıpratmak için kullandıkları bir kanıt haline gelmiştir. Bu durum, özellikle Kıbrıs konusunun, Türk dış politikasında bir hassasiyet olarak günümüze kadar uzanan etkisini göstermektedir.

Yapıcı İş Birliğinin Zorlukları: Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerilmesine rağmen, Soğuk Savaş sonrası dönemde var olan iş birliğini göz ardı etmek doğru olmaz. Terörizmin yükselişi ve Orta Doğu'nun istikrarsızlığı, iki ülkeyi stratejik olarak belli alanlarda ortak hareket etmeye zorunlu kılmıştır. Ancak, ABD'nin zaman zaman Türkiye'nin terörle mücadele önceliklerini gözardı eden tavırları (özellikle PKK/YPG konusu) ve Türkiye'nin dış politikasındaki bağımsız eğilimleri, iki ülke arasında tam bir iş birliği ortamının oluşmasını zorlaştıran faktörler arasında yer almaktadır.

Haşhaş Konusunda İş Birliğinin Gelişimi: Johnson Mektubu ve sonrasındaki haşhaş yasağı, uyuşturucuyla mücadele konusunda uluslararası iş birliğinin önemini ortaya koymuştur. 1980'lerden itibaren Türkiye, hem yasa dışı afyon ekimlerinin engellenmesi hem de afyon kaçakçılığının önlenmesi için daha etkin tedbirler almaya ve uluslararası kurumlarla iş birliği yapmaya başlamıştır (Windle, 2013). ABD de zaman içinde Türkiye'yi uyuşturucu ticaretiyle suçlamaktan ziyade, bu mücadeledeki sorumlulukların birlikte üstlenilmesi gerektiği anlayışını benimsemiştir.

ABD-Türkiye ilişkileri her zaman inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Johnson Mektubu, haşhaş krizi ve Kıbrıs meselesi, iki ülke arasında kısa vadeli gerilimleri tırmandırmış ve güven erozyonuna yol açmış olsa da, olayların uzun vadeli etkilerinde

karşılıklı pragmatizm anlayışı ve stratejik iş birliği ihtiyacı ön plana çıkmıştır. Özellikle uyuşturucuyla mücadele konusunda atılan yapıcı adımlar, uluslararası sorunlarla başa çıkmak için ortak bir zemin oluşturulabileceğini göstermektedir. Ancak, tarihi olaylardan kalan hassasiyetler, her iki ülkenin iç siyasi dinamikleri ve bölgesel politikadaki görüş ayrılıkları, tam anlamıyla güvenilir bir iş birliği ortamının önündeki temel engeller olmaya devam etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE HAŞHAŞ SORUNU

3.1. ABD - Türkiye Arasındaki Haşhaş Krizi Sebepleri ve Gelişimi

Krizlerin, günümüzde öngörülemez ve girift bir yapıda olması, küresel sorunları da beraberinde getirerek çok aktörlü bir yapı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ABD'deki uyuşturucu bağımlılığı sorunu, Türkiye'yi olumsuz bir şekilde etkileyerek kamuoyunda olumsuz bir algı yaratmıştır. ABD'de giderek artan uyuşturucu bağımlılığı, yönetimi bu soruna karşı önlem almaya sevk etmiştir; ancak alınan önlemler sorunun kökten çözümüne yönelik etki yaratmamıştır (Oran, 2001: 701).

ABD'nin uyuşturucu sorununu çözmek adına Türkiye'yi suçlaması ve asılsız ithamlarda bulunması, kamuoyunda olumsuz bir Türkiye algısı oluşturmuştur. Ancak, Türkiye'nin Cenevre Afyon Sözleşmesi'ni imzalayarak yasadışı uyuşturucuyla mücadelede etkili yöntemler geliştirdiği ve üretilen afyonun Toprak Mahsulleri Ofisine satılmasını sağladığı dikkate alındığında, ABD'nin suçlamalarının gerçeği yansıtmadığı anlaşılabilir (Oran, 2001: 702).

Türkiye'nin NATO üyeliği ve ABD'ye duyduğu ekonomik ve askeri ihtiyaç, ABD'nin Türkiye'yi suçlama kampanyalarını kendi çıkarları doğrultusunda oluşturmasına neden olmuştur (Erhan, 1996: 97). ABD'nin Türkiye'ye yönelik uyuşturucuyla mücadelede yaptığı yasaklama baskısı, ilişkilerin bozulmasına ve krizin tetiklenmesine yol açmıştır. Bu durum, kriz yönetimini daha karmaşık ve zorlu bir hale getirmiştir.

ABD'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarının temelinde, ABD'nin küresel çıkarlarını koruma amacı ve uyuşturucu sorununa karşı yetersiz mücadele stratejilerinin etkisi bulunmaktadır. Türkiye'nin ise bu suçlamalara karşı gerçekçi

veriler ve etkili politikalarla karşı koyması, uluslararası toplum nezdinde itibarını korumasına yardımcı olmuştur.

3.2. ABD’de Afyon Kullanımının Tarihsel Süreci

Afyon, Amerika'ya çeşitli biçimlerde ve erken dönemde ulaştı. İçme amaçlı ham afyon, ağız yoluyla ishal tedavisi için kullanılan granül afyon ve ağrıyı hafifletmek amacıyla açık yaralara serpilebilen toz afyon gibi çeşitli tıbbi formlar mevcuttu. Laudanum, Dover's Powder ve Paregoric gibi ürünler, Amerika'da uyuşturucu bağımlılığının tarihini belirleyen önemli afyon ürünleridir (Maurer ve Vogel, 1973:57).

Laudanum, on altıncı yüzyılda İsviçreli kimyager Paracelsus tarafından geliştirilen ve daha sonra afyon ve alkolün sıvı bir kombinasyonu haline gelen bir afyon preparatıdır. Laudanum'un Amerika'ya Mayflower ile girmiş olması ve Benjamin Franklin gibi önemli figürler tarafından düzenli olarak kullanılması, bu ürünün popülerliğini vurgular. Paregoric ise on sekizinci yüzyılın başlarında ortaya çıkan, ishal için önerilen ve Amerika'da özellikle çocuklar arasında yaygın olarak kullanılan bir üründü.

Dover's Powder, İngiltere'den Dr. Thomas Dover tarafından gut tedavisi için geliştirilen bir afyon bazlı preparattı. Afyon, meyan kökü, ipeka ve diğer bileşenlerden oluşan bir karışım içeriyordu. Afyonun tüketimi, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru kolonilerde yerel yetiştiricilerden temin edilebilen sakız afyonu şeklinde arttı. Bu dönemde, afyon kullanımına dair çeşitli uygulamaların olduğu, ancak sarhoş edici özellikleri için kullanımının kanıtlarının sınırlı olduğu belirtilmiştir.

John Huyghen van Linschoten'in sömürge döneminde Batı Hint Adaları'ndaki afyon kullanımını anlattığı kayıtlar, bu maddeyi her gün tüketmeyi göze alanların bile ölümcül sonuçlara ulaşabileceğini vurgular. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, yeni afyon bazlı ürünlerin Amerika'da kullanımı yaygınlaştı. Lancaster veya Quaker's Black-drop gibi popüler afyonlar, bu dönemde tercih edilen ürünler arasında yer aldı. Dr. Barton'un geliştirdiği "kahverengi bir

karışım" da afyonun temel maddelerinden biri haline geldi. Dr. William Smith'in 1832 tarihli tezi, özellikle toplumun üst sınıflarında ve daha yumuşak cinsiyette, afyonun her gün kullanıldığını gözlemlemiştir.

Thomas DeQuincey'nin 1821'de yayımlanan "Confessions of an English Opium-Eater" (Bir İngiliz Afyon Kullanıcısının İtirafı) adlı kitabı, bir dizi edebiyatçının düzenli afyon kullanımıyla ilişkilendirilmesinin temelini atmıştır. Nihayetinde, afyon kullanan veya kullanımı iddia edilen On Dokuzuncu Yüzyıl edebiyatçıları arasında Samuel Taylor Coleridge, Walter Scott, Elizabeth Barrett Browning, Percy Shelley ve Edgar Allan Poe yer almaktadır. Ancak, DeQuincey'nin İtirafı, afyonu İngiliz ve Amerikan toplumlarının dikkatine sunan önemli bir eser olmuştur.

DeQuincey, 1804'te romatizma ve diş ağrısını hafifletmek amacıyla Laudanum şeklinde afyon kullanmaya başladığını anlatır. Sekiz yıl boyunca kullanımı artan DeQuincey, afyondan aldığı zevkleri etkili bir şekilde betimler ve onu "tüm insan dertlerine deva" ve "mutluluğun sırrı" olarak tanımlar. Şarapla karşılaştırarak, afyonun zihinsel yetilere düzen ve uyum getirdiğini belirtir. Ancak, DeQuincey'nin övgüleri, 1813 sonrasında afyonun etkisi altında yaşadığı düşüşü ve afyondan kurtulma çabalarını içerir. Günde 8.000 damla Laudanum'dan 160 damlaya düşme sürecini anlatır ve kitabını ıslah olmuş bir afyon kullanıcısının bakış açısıyla tamamlar.

DeQuincey'nin İtirafı, afyonun zevklerini uzun uzun anlatmasının yanı sıra acılarını da kısa kısa dile getiren pek çok kitap gibi, afyon bağımlılığını teşvik etmekle suçlanmıştır. Eleştirmenler, DeQuincey'nin afyon mutluluğu hikâyeleriyle bağımlılığı özendirmeyle suçlayarak onun kitabını "ustalıkla yalanlar yumağı" olarak nitelendirmiştir. DeQuincey'nin afyon kullanımının ilginç bir analizi daha sonra Terry ve Pellens tarafından "The Opium Problem" (Afyon Sorunu) adlı klasik metinlerinde sunulmuştur. Terry ve Pellens, DeQuincey'nin gerekli miktarda afyon elde etmek için tükettiği alkol miktarını hesaplayarak, afyonun yanı sıra alkolizmin etkilerine de dikkat çekerler ve "alkolizmin kanıtı en az kronik afyon zehirlenmesininki kadar açıktır" sonucuna ulaşırlar. (Terry ve Pellens, 1928, 62-63).

DeQuincey'nin yazıları, birçok erken dönem bağımlılık otoritesinin afyon kullanımı ile yaratıcı başarı arasında bağlantı kurma hatasına düşmesine yol açtı. Örneğin, Horace Day, 1868 tarihli "The Opium Habit" (Afyon Alışkanlığı) adlı kitabında DeQuincey'den ilham alarak şunları yazmış olmalıdır: Eğer mesleği yazmaksa, ele alınacak konunun ne kadar derin, ne kadar zor, ne kadar düğümlü olduğu önemli değildir, afyon böyle bir konuyla başa çıkmak için daha önce bilinmeyen bir güç verir; ve görevini tamamladıktan sonra bir adam kendi kompozisyonunu derinliği, kavrayışı, güzelliği ve ifade gücü karşısında tam bir hayretle okur ve önündeki sayfada duran düşüncelerin nereden geldiğini merak eder (Day, 1868: 217).

Bu tür haberlerin "mücadeleci yazarları ve sanatsal mizaca sahip diğerlerini" nasıl Laudanum arayışına yöneltmiş olabileceğini anlamak için biraz hayal gücü gerekir. "İtiraflar"ın yayınlanmasını takip eden on yıllar boyunca, sosyal aktivist Jane Adams gibi kişilerin DeQuincey'nin kitabını okuyarak afyon denemeleri yapmak için ilham aldıklarına dair raporlar vardı (Kandall, 1996). DeQuincey'nin adının anılması mutluluk verici afyon rüyalarını çağırırsa da, On Dokuzuncu yüzyılda uyuşturucu bağımlılığındaki artışın zevk arayışından çok hastalık ve acıyla ilgisi vardı.

On dokuzuncu yüzyılın tıp dergileri ve popüler literatürü tarandığında, 1860'tan önce afyon bağımlılığında kayda değer bir şekilde bahsedilmediği görülür. 1860'tan sonra ABD'de narkotik bağımlılığının büyümesine zemin hazırlayan çeşitli faktörler vardır. Bunların en önemlileri arasında salgın hastalıklardaki artış, morfin ve hipodermik şırınganın Amerikan tıbbına girişi, İç Savaş'ın fiziksel ve duygusal tahribatı ve geleceğini reklamın gücüne bağlayan patentli ilaç endüstrisi yer almaktadır (Isbell, 1959).

On dokuzuncu yüzyılda afyon kullanımının artmasına neden olan olaylar arasında en önemlilerinden biri, İç Savaş'tan önceki on yıllarda ABD'yi vuran bir dizi salgın hastalıktı. Amerika Birleşik Devletleri'ne artan ham afyon sevkiyatı, bağımlılıktan ziyade hastalıklara yanıt olarak yapılmış olabilir, ancak çok sayıda insanı yeterince uzun süre afyon kullanımına maruz bırakarak bağımlılığa yol açmış olabilir. 1832-1833, 1848 ve 1854 kolera salgınları - ve 1847 ile 1851

yılları arasında sürekli yayılan dizanteri - yaygın olarak opiatlarla tedavi edilmiştir. David Courtwright bu uygulamanın afyon bağımlılığının artışında önemli bir rol oynamış olabileceğini öne sürmektedir (Courtwright, 1978, 1983:101-111).

1913 gibi geç bir tarihte Dr. George Pettey, kronik romatizma, migren, karaciğer ve böbrek hastalıkları, astım, kronik dizanteri, kancalı kurt, pellagra, tüberküloz, kanser ve alkolizm gibi hastalıkların uyuşturucu bağımlılığının yayılmasında birincil sorumluluğu taşıdığını bildiriyordu (Pettey, 1913). Amerika Birleşik Devletleri'ne yıllık afyon ithalatı, afyon bağımlılığı 1870'lerde kültürel görünürlük kazanana kadar, On Dokuzuncu Yüzyıl'da onar onar artmıştır.

Ancak afyon bağımlılığının bir Amerikan sorunu olarak ortaya çıkması sadece uyuşturucunun ne kadar tüketildiğiyle ilgili bir mesele değildi. Amerika'daki bağımlılık tarihi, tıbbi ve sosyal pazara girecek olan yeni, daha güçlü afyon formları tarafından sonsuza değiştirilmek üzereydi. 1805 yılında Alman kimyager Friedrich Sertürner afyondan morfini izole etti. Sertürner yeni ilacına Yunan uyku tanrısı Morpheus'un adını verdi. Hastalık hastası olan Sertürner'in morfin bağımlısı olduğuna dair söylentileri doğrulayan kesin bir kanıt olmasa da, ilaçla ilgili deneylerde kendi vücudunu kullandığına dair doğrulanmış raporlar vardır(Schmitz,1985:61-74). Morfin 1825 yılında Amerikan tıbbına girmiş ve 1830'larda hekimler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Crothers, 1902:4). Bu teknik buluştan önce afyon sadece haşhaş bitkisinden elde edilen doğal haliyle kullanılabilirdi. İnsanlar onu çiğneyebiliyor ya da alkolde eritip içebiliyordu (Crothers, 1902:26).

Afyon kullanımının tarihsel bir perspektifte incelendiği bağlamda, ABD'nin kurucularından Benjamin Franklin'in yaşamının son dönemlerinde mesane taşı kaynaklı şiddetli ağrılarla başa çıkabilmek için afyon kullandığı belirtilmiştir. Aynı zamanda, Amerika'nın iç savaş döneminde uyuşturucu bağımlılığı sorununun arttığı ve sadece birlik ordusu askerlerine on milyon afyon hapının dağıtıldığı vurgulanmıştır (Mouwer, 1973). Ancak, bu dönemdeki uyuşturucu kullanımının sadece askeri personeli değil, eve bağımlı dönen askerleri de etkilediği ifade edilmiştir.

Uyuşturucu kullanımının Amerika'da yayılmasında, 1870'lerden 1910'a kadar olan dönemde, özellikle de işçi sınıfındaki Çinli göçmenlerin ve yeraltı dünyası üyelerinin etkili olduğu belirtilmiştir. Bu süreçte, doktorların afyonlu ilaçları farklı endikasyonlar adına reçetelediği ve eczanelerde zihinsel ve fiziksel hastalıkları iyileştirmeye çalışan hastalara sattığı bir dönem yaşanmıştır. Ancak, 1880'lerde morfin bağımlılığının tehlikesine dair tıp dergilerinde uyarılar yapılmaya başlanmasına rağmen, doktorlar bu uyarıları ciddiye almamıştır (Acker, 2002:13).

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, Amerika'da uyuşturucu madde bağımlılığı hızla artarken, yaklaşık olarak yirmi milyon Amerikalının uyuşturucu kullandığı bilinmekteydi ve çıkarılan Boggs Yasası ile uyuşturucu satıcılarına ve alıcılarına ağır cezalar getirilmiştir. Vietnam Savaşı'nda görev yapan ABD askerlerinin büyük bir kısmının uyuşturucu bağımlısı olması, sorunun yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Bu dönemde, ABD hükümeti uyuşturucu sorununu çözümlmek için sadece kendi ülkesinde değil, uluslararası bir mesele olarak ele almış ve çeşitli yasalarla mücadeleye yönelmiştir (Norman, 2012:54).

3.3. ABD'nin Türkiye'ye Baskısı ve Türk Hükümetlerin Tutumu

12 Mart Muhtırası ardından istifa etme durumunda kalan dönemin hükümet yetkilileri, muhtıranın arkasında ABD'nin rolünün olduğunu ve bu durumun ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiğini açık bir dille savunmuşlardır. 1971 Muhtırası sonrasında Nihat Erim Hükümeti, seçim ve oy endişesi olmamasına rağmen iktidara gelmiştir. Başbakan Erim, ABD'yle ilişkilerin geliştirilmesi tutumu sergilemiş ve haşhaş ekimi konusunda ABD taleplerine taviz vermiştir. ABD'nin teklifi, Türkiye'deki haşhaş üreticilerine ödeme yapmayı ve haşhaş ekimini durdurmayı içermiştir. Ancak Türk yetkililer, ABD'nin teklif ettiği miktarı yetersiz bulmuş ve 400 milyon dolar talep etmiştir. Talep olumlu karşılanmamış, Erim Hükümeti 35 milyon dolara razı olmuştur (Cem, 1972:296).

Bu süreçte dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Amerikan gençliğinin zehirlenmesi endişesiyle, "Afyon ekimini sonlandıracağız" şeklindeki

sözleri basında yer almıştır. Başbakan Nihat Erim, Amerikalıların baskısı nedeniyle yasağın getirildiği yönündeki açıklamayı yapmıştır (İşçi Gazetesi, 04 Mart 1974: 1).

Tarım Bakanlığı 1971 Haziran ayında, haşhaş ekim yasağına ilişkin hazırlık başlatmış ve üç gün sonra Bakanlar Kurulu kararı ile haşhaş ekiminin yasaklanmasına karar verilmiştir. Haşhaş ekiminin yasaklanmasının ardından zarar etmemeleri adına çiftçilerin tazminat alması kararına varılmıştır. ABD de haşhaş çiftlerine ekonomik teşvik ve kaçak ekimi önlemek amacıyla ücretsiz araç-gereç sağlama sözü vermiştir (Aydın ve Taşkın, 2018:204).

Türk hükümeti tarafından alından karar ABD tarafından olumlu karşılanmış, Nixon tarafından Erim'e yönelik övgü basında yer bulmuştur. Türkiye'nin haşhaş ekiminin yasaklanmasına yönelik kararı Temsilciler Meclisi tarafından da övgü ile bahsedilmiş ve bu kararın dünya genelinde insan sağlığı için alındığı vurgulanmıştır (Milliyet Gazetesi, 10 Temmuz 1971: 3.).

Ancak bu kararın gerçekte, dünya genelindeki afyon taleplerine uyum sağlamak ve dış baskılara maruz kalmamak adına alındığı bilinmektedir. Türkiye, önemli bir gelir kaynağından vazgeçmek zorunda bırakılmış ve kaçakçılıkla mücadelede etkisiz olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca, bu süreçte Türkiye'nin haşhaş ekimi kısıtlamasına rağmen Hindistan'ın sürekli genişleyen ekim alanlarıyla öne çıktığı ve yasal afyon piyasasını ele geçirmeyi amaçladığı gözlemlenmiştir.

3.4. Türkiye’de Haşhaş Ekiminin Yasaklaması

Eroin ve afyonun jeopolitiği, küresel bazda sömürgeci güçlerin suiistimallerinden ziyade ulusal düzeydeki politik konulara da karışmış durumdadır. 1960’lı dönem sonlarında olan Amerikan seçim siyasetinde Nixon'ın "sessiz çoğunluğa" hitap etme çabaları, "uyuşturucuyla savaş" metaforunu ortaya koymuş ve bu, Türkiye'yi ilk hedef alan bir strateji olmuştur. Nixon, 1968'de Türkiye'den haşhaş ekimine son verilmesini talep etmiş ve ABD'nin Vietnam

Savaşı sonrası uyuşturucu kullanımıyla mücadele kapsamında Türkiye'yi suçlu ilan etmiştir (Evered, 2011; Epstein, 1990:1-10).

Türkiye'de uyuşturucu meselesi, ABD-Türkiye ilişkilerinde bir gerilime neden olmuş ve bu, Soğuk Savaş jeopolitik bağlamının ötesinde ulusal boyutlarda da yaşanmıştır. 12 Mart Muhtırası sonrasında Nihat Erim Hükümeti, ABD'nin baskısıyla kurulmuş ve dış politikada ABD ile müttefiklik doğrultusunda ilişkilerin devam edeceği belirtilmiştir. Erim, hükümet programında uyuşturucu sorununa da vurgu yaparak afyon üreticilerine daha iyi bir geçim kaynağı sağlanacağını ifade etmiştir.

Ancak, 1971'de Türkiye'de oluşturulan yeni hükümetin haşhaş konusundaki kararı, Amerikan medyasında Türkiye'nin afyon üretimini durduracağı şeklinde algılandı. CIA'nin 22 ve 25 Mart 1971 tarihli raporları, Türkiye'nin yeni hükümetiyle haşhaş sorununun daha kolay çözülebileceğini öngördü. Rapora göre, Başbakan Erim'in ABD'ye karşı iyi niyetli ve politik olarak desteklenmiş olması, hükümetin ikna edilmesini kolaylaştırabilir. Ancak, seçim endişesi olmayan, askerlerce desteklenmiş ve teknokratlardan oluşan bir hükümetin, toplumsal destekten yoksun olarak ABD baskılarına karşı savunmasız kaldığı ve haşhaş ekim yasağını kabul etmesinin kolay olacağı belirtilmektedir. ABD'nin bilincinde olarak, Türk hükümetinin içeride otorite sağlamasının ardından Başbakan Erim'e baskı uygulama planı, CIA raporlarında detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Temel amaç, Türkiye'nin 30 Haziran 1971 tarihinde haşhaş ekimini tamamen yasaklamasını sağlamaktır.

Demirel hükümeti döneminde, ABD'ye verilen taahhüt ile Türkiye'nin haşhaş ekimini durdurma kararı, 1971 görüşmeleriyle somut bir hale geldi. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, Büyükelçi Handley aracılığıyla Başbakan Erim ve Dışişleri Bakanı Olcay ile detaylı bir şekilde ele aldığı bu konu, 17 Mayıs 1971'de önemli bir dönemeç yaşadı. ABD'nin, 4 yıl içinde haşhaş üretimini durdurma planını destekleyen Başbakan Erim'in, ABD'nin önerdiği yardım planı ve yasak uygulama detaylarına yönelik çekinceleri çözüldü. Görüşmelerin ardından ABD Büyükelçisi Handley, Türkiye'nin haşhaş sorununun yakın zamanda çözüleceğini ifade etti.

21 Haziran 1971'deki görüşmeyle birlikte, haşhaş yasağının detayları belirlendi. ABD'nin etkisiyle alınan karar, Türk demokrasisindeki bir durumu yansıtarak meclis tarafından onaylandı. Başkan Nixon'un kamuoyuna açıklama yapmaması ve ABD Savunma Bakanı Laird'in Türkiye ile anlaşıldığını belirtmesiyle yasağın zemini hazırlandı. Erim hükümeti, 29 Haziran 1971'de aldığı kararla Türkiye'deki haşhaş ekimini tamamen yasakladı. Bu karar, ABD'nin etkisi altında alınmış olmasına rağmen resmi açıklamada ABD baskısından bahsedilmedi (U.S. Dept. Of State 1971).

Ancak, bu yasağın Amerika'daki yasadışı uyuşturucu tüketimini azaltma ve Türkiye'deki alternatif olanakları teşvik etme konusunda etkisiz olduğu eleştirilere maruz kaldı. Charles Percy ve Javits gibi Amerikan Senatosu üyeleri, Başbakan Erim'i övgü dolu konuşmalarla destekleyerek Türkiye'yi desteklediler. Erim Hükümeti, ABD'nin çıkarlarını Türkiye'nin çıkarlarının önüne koyarak haşhaş ekimini yasaklamış ve bu adım karşılığında ABD'nin 35,7 milyon dolarlık tazminat taahhüdü almıştır. Erim Hükümeti, kamuoyu ya da meclisin endişelerine duyarsız bir şekilde, ABD'nin ekonomik ve askeri yardımına ihtiyaç duyan bir dönemde, ABD'nin baskısı altında haşhaş ekimini yasaklamıştır. Bu karar, ABD Başkanı Nixon'un seçim söylemlerinde vurguladığı uyuşturucu ile mücadelede bir başarı olarak sunulmuştur. Ancak, gerçekte ABD'nin uyuşturucu ticaretindeki rolü, özellikle Altın Üçgen bölgesinde üretilen afyonun CIA'in A12 American kargo uçağıyla ABD'ye taşındığı iddialarıyla sorgulanmıştır. Demirel hükümeti, ABD baskılarına rağmen siyasi endişeler nedeniyle haşhaş ekimini yasaklamamış, ancak Erim hükümeti, ABD'nin yardım karşılığında bu adımı atmıştır (TZMO, 1974 :12).

3.5. ABD'nin İleri Sürdüğü Yardımlar

1971'de ABD'nin 35,7 milyon dolarlık yardım taahhüdü, Türkiye'nin haşhaş ekimini durdurma kararının bir sonucudur. Yardım, dış ticaret açığını kapatmak ve yasaktan etkilenecek bölgelerde alternatif ürün projelerini desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Başkan Nixon'un 50 milyon dolarlık yıllık yardım önerisi, gerçekte 35,7 milyon dolarda kalmıştır. Yasak sonrasında sunulan

alternatif geçim kaynakları ise yetersiz kalmıştır. Türk hükümeti, ABD'nin yetersiz yardımına rağmen, 35,7 milyon dolarlık yardımı kabul etmiş ve Başbakan Erim, ABD'nin dostluğunu kazanmanın önemli olduğunu vurgulamıştır.

Yardım miktarının düşüklüğüne rağmen, dağıtım süreci de sorunludur. Üreticiye vaat edilen 15 milyon dolarlık yardımdan sadece 2 milyon doları çiftçilere dağıtılmıştır. Geri kalan miktarın büyük bir kısmı bekletildikten sonra Hazine'ye verilmiştir. Bu durum, çiftçilerin, esnafların ve yasak sonrasında işleri zorlaşan kesimlerin memnuniyetsizliğine neden olmuştur.

ABD'nin Türkiye'yi desteklemeyi öne sürdüğü bir diğer konu ise yasaktan etkilenen çiftçilere alternatif geçim kaynaklarının tedarik edilmesidir. Ancak, ABD'nin önerileri, köylülerin yüzyıllardır haşhaş ekimine dayanan yaşam tarzlarıyla uyumsuzdur. ABD'nin mali yardımları, Türkiye'nin haşhaş ekimi yasağı karşısında yaşanan ekonomik zorlukları gidermede yetersiz kalmıştır.

ABD'nin yardım taahhüdü, Türkiye'nin gerçekleştirdiği askeri harcamalardan kesintiyle birlikte, Erim'in ABD tarafından kandırıldığına dair endişeleri de beraberinde getirmiştir. 1972'de yapılan askeri yardımların azaltılması, Ankara Büyükelçisi Handley tarafından ABD'nin Türkiye'yi yanılttığı şeklinde yorumlanmıştır.

3.6. Yasağın Türkiye Açısından Sonuçları

1971'de Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklamasının ardındaki etkiler derin ve çeşitli olmuştur. Köylerdeki çiftçilerin yaşamlarını temelden değiştiren bu karara yönelik eleştiriler ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Bir çiftçinin dile getirdiği, haşhaşın çeşitli kullanım alanlarına sahip olması ve kötü amaçlar için kullanılmasının sorumluluğunun neden sadece üreticiye yüklendiği yönündeki eleştiriler, yasağın sorgulanmasına neden olmuştur.

Türkiye, haşhaş üretimindeki büyük payıyla uluslararası antlaşmalara göre tıbbi amaçlı yasal afyon üreticisi konumundaydı. Ancak, haşhaşın dayanıklı bir sanayi bitkisi olması ve köylülerin temel geçim kaynağı olması nedeniyle yasağın

getirilmesi büyük zorluklara yol açmıştır. Afyon satışından elde edilen nakit gelir, yaklaşık seksen bin üretici ve ailelerinin geçimini sağlamaktadır.

Erim Hükümeti'nin 1971'deki yasak kararı, ABD'nin baskısı altında alındığı iddialarını beraberinde getirmiş ve Türk halkı arasında huzursuzluk yaratmıştır. Türk Dışişleri Bakanı Bayülken'in ABD'den ekonomik yardım talebi ve yapılan yardımın yetersizliği, halk arasında olumsuz bir algı oluşturmuştur.

Haşhaş ekimi yasağı, sadece çiftçileri değil, aynı zamanda küçük çaplı yağ fabrikalarında çalışan işçileri ve diğer sektörleri de etkilemiştir. ABD tarafından verilen 35 milyon dolar yardım, yasağın sebebiyet verdiği zararın karşılanmasından uzak kalmıştır. TOBB'un sunduğu rapor, verilen yardımın yetersiz olduğunu ve Türkiye'nin zarar göreceğini belirtmiştir.

Haşhaş ekimi yasağı, Türkiye'nin bağımsızlık durumunu sorgulayan Amerikan karşıtı görüşlerin yükselmesine neden olmuştur. Johnson Mektubu'ndan sonra Amerikan etkisi ve varlığına karşı duyulan endişelerin artması, Türkiye'de Amerikan karşıtlığının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Türk halkının, Amerikan etkisinin Türkiye'nin içişlerine müdahalesine karşı artan bir hassasiyet geliştirdiği gözlemlenmiştir.

3.7. ABD'nin Yasağın Kalkmasına Tepkisi

Türkiye'nin haşhaş ekim yasağının kaldırılması, ülkede sevinçle karşılanırken, ABD'de endişe ve kızgınlığa neden oldu, bu da Türk-Amerikan ilişkilerini gerginleştirdi. Kararın alınması, ABD Büyükelçisi Macomber'ın Washington'a çağırılması ve ABD Kongresi'nin Türkiye'ye yardımların durdurulması talebini içeren kararıyla birlikte krizi derinleştirdi (Okumuş, 2020: 148).

ABD, Başkanın Türkiye'ye yapılan yardımı durdurma talebini yerine getirmedi, ancak tarımsal geliştirme projeleri çerçevesinde kararlaştırılan 20 milyon dolarlık yardımın gönderilmeyeceğini açıkladı. ABD'nin tutumu, Türk hükümeti ve kamuoyu tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Türk Hükümet Sözcüsü

Semih Akbil, ABD'nin silah üretip sattığını hatırlatarak, "Biz Amerikalılardan silah yapmalarını durdurmasını isteyebilir miyiz?" sorusunu gündeme getirdi (Erhan, 1996: 144).

ABD Kongresi, Türkiye'ye yardımların durdurulması yönündeki kararlarıyla krizi tırmandırdı. Lester Wolf'un liderliğindeki Kongre üyeleri, Türkiye'yi afyon üretimine yönelik suçlamalarla eleştirdi. Türk hükümeti, ABD'ye karşı açıklama yaparak, kaçakçılıkla mücadelede etkili önlemler aldığını ve işbirliğine açık olduğunu vurguladı.

Türkiye, ABD kamuoyunu etkilemek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulundu. Başbakan Bülent Ecevit, Amerikan CBS Televizyonu'na verdiği demeçte, kararı demokratik bir hükümetin aldığını ve demokratik ülkelerin anlayış göstereceğini belirtti. Ancak, ABD basınında Türkiye karşıtı propagandanın artması, Türk Dışişleri Bakanlığı'nı harekete geçirdi ve ABD'ye bir heyet gönderme planları yapıldı (Erhan, 1996: 146).

ABD Kongresi'nin aldığı ambargo kararları, Türkiye'de çeşitli değerlendirmelere neden oldu. Bazı siyasetçiler, kararın Kıbrıs Harekâtı'nın bir sonucu olduğunu savunurken, Başbakan Ecevit, haşhaş yasağının kaldırılmasının asıl etken olduğunu iddia etti. Ecevit'e göre ambargo kararı Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sekiz gün önce alınmıştı. ABD'nin ambargo nedenini NATO'ya verdiği silahların Kıbrıs müdahalesinde kullanılması olarak açıklamasına karşın, Kıbrıs harekâtlarının Türkiye'ye yönelik yardım kesintisi tekliflerinin gündemde olduğu bir döneme rastlamasının etkili olduğu ifade edildi.

Bu kriz döneminde Türkiye, ABD ile ilişkilerini düzeltmek ve uluslararası kamuoyunu etkilemek için çeşitli açıklamalar ve faaliyetlerde bulundu. Ancak, ABD Kongresi'nin aldığı ambargo kararı, Türkiye'yi ekonomik ve askeri açıdan olumsuz etkiledi. Kriz, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönemeç olarak tarihe geçti (Okumuş, 2020: 152).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HAŞHAŞ KRİZİNİN SONA ERMESİ

Türkiye-ABD haşhaş krizinde algı yönetimi, ABD'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarıyla başlamış ve bu süreçte medya ve kamuoyu önemli bir rol oynamıştır. ABD ülkesine giren uyuşturucunun büyük bir kısmının Türkiye kaynaklı olduğunu iddia etmesi, Türkiye'nin iç siyasette kazandığı itibarla ilişkilendirilmiştir. Bu suçlamalar, ABD medyasında ve hükümetinde geniş yankı bulmuş, Türkiye'nin ABD yardımlarına olan ihtiyacı ve müttefik olarak görülmesi, suçlamaların daha etkili olmasına neden olmuştur (Uslu, 2003: 229).

Müsteşar Richardson tarafından, ülkeye giren uyuşturucunun %80'lik bölümünü Türkiye temelli olduğu ileri sürülmüş ve üretimin hemen kesilmesi gerektiği belirtilmiştir (Tuncer, 2017: 466). Ne var ki, haşhaş üretimi yalnızca uyuşturucunun elde edilmesiyle kalmaz, aynı zamanda haşhaş yağı, tohumu gibi birçok özelliğinden faydalanılır. Bu nedenle üretimin yasaklanması, ekonomik zarara yol açabilir. Türkiye'nin bu suçlamalara karşı tepkisi, haşhaş ekiminin azaltılacağı yönünde olmuş, ancak tamamen yasaklanmamıştır.

ABD'den gelebilecek yaptırımların önüne geçmek adına tepkilerin artmasıyla birlikte, Türk hükümeti haşhaş ekimini azaltma kararı almıştır. Ancak, ABD medyasında Türkiye aleyhine yayınlar artmış, afyon üretiminden vazgeçilmemesi durumunda Türk medyasında haşhaş üretici ve çiftçilerinin yoksullukla karşılaşacağı haberleri dolaşmıştır (Erhan, 1996: 103).

ABD içinde gerçekleştirilen kongrelerin yaptırımların arkasındaki Ermeni ve Rum lobilerinin bulunduğu iddiası, Türk politikacılarca sık şekilde ifade edilmiştir. Bu durumun asıl amacının Türk imajını yerle bir etmek ve dünyada Türkiye'ye karşı cepheleşmenin sağlanması olduğu belirtilmiştir (Erhan, 1996: 114). Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarla iletişim

kanalları kullanılarak gerilim azaltılmış, Türkiye aleyhine yapılan propagandalara karşı açıklamalar yapılmıştır.

Bu süreçte Türkiye, ABD ile olan ilişkilerini düzeltmek ve yaptırımları önlemek adına etkili bir iletişim stratejisi izlemiştir. Ancak, ABD medyasındaki Türkiye aleyhine yayınlar devam etmiş ve kriz, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönemeç olmuştur

Türkiye'ye yönelik ABD propagandası eylemlerinin kamuoyundaki yankı bulmasının esas sebebi, Türkiye tarafından yeterli önlemin alınmamasıdır. Ancak krizin sonlanmasıyla birlikte alınan tedbirler ve önlemler, büyük bir ilerleme kaydedildiğini göstermiştir. Türkiye, anti-Amerikan duyarlılığının arttığı bir dönemde aldığı önlemlerle negatif durumunu pozitif bir imaja çevirmiş ve haklı durumunu dünya kamuoyuna sergilemiştir.

ABD - Türkiye ilişkilerinde günümüze dek birçok olay meydana gelmiştir. 1960'ta İncirlik'ten kalkan U-2 casus uçağının Sovyetler tarafından düşürülmesi meselesi ve ABD tarafından Karadeniz'e destroyer gönderilme çabası gibi olaylar, Türkiye'nin ulusal egemenliğine yönelik tehditleri göstermektedir (Türkmen, 2012: 232-233).

Haşhaş sorunu, sonra yapılan genel seçimlerde ciddi bir politik sorun olmuştur. Ecevit'in başbakanlığında çiftçilere haşhaş ekme hakları iade edildi. Ancak, Ecevit'in taahhüdü doğrultusunda Türkiye, haşhaş üretimini uluslararası yasal tıbbi morfin ticareti için sınırlı hale getirerek, uluslararası endişeleri gidermeye yönelik adımlar attı (Evered, 2011; Palabıyık, 2007: 63-71). Ulusal egemenlik doğrultusunda alınan bu kararın diğer sebepleri ise Türk ekonomisi ve çiftçisinin zor durumda olması, yasağa rağmen ABD'de uyuşturucu probleminde kayda değer bir düşüşün olmamasıydı. Bu bağlamda Amerikan halkı Türkiye'ye haksızlık yapıldığını görmeye başlamıştı. Buna örnek verecek olursak Amerika'nın önde gelen gazetelerinden "Washington Post" un yazısında Türkiye'nin uluslararası afyon kaçakçılığı çerçevesindeki payının oldukça düşük olduğunu ifade etmiştir(Erhan,2018 s.17). Haşhaş ekim yasağının kaldırılması sonrasında oluşacak tepkileri engellemek için Türk Hükümeti bir dizi önlem

almıştır. Haşhaş ekimi yapılacak alanın 20 bin hektara düşürülmesi, ekim için başvuracak olan çiftçilerin geçmiş kayıtları incelenerek cezai durumları olan kişilere onay verilmemesi ve en önemlisi haşhaş kapsülünün çizilmeden toplanıp TMO'ya getirilmesiydi. Bu önlemler Birleşmiş Milletler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Ulusal egemenlik perspektifiyle haşhaş krizi, Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığının ve değişken karar alma süreçlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Süleyman Demirel döneminde oldukça mutedil bir politika izlenirken, Erim ABD yanlısı bir davranış ortaya koymuş, Ecevit Hükümeti ise bağımsız bir politika benimsemiştir (İnan, 1993: 103).

Haşhaş meselesinde Türk dış politikasının uysal ve taviz veren yapısı, ABD'nin baskılarına boyun eğen bir Türkiye'nin varlığını göstermiştir. Ancak bu durum, ulusal çıkarların göz ardı edilmesine ve dış politikada istikrarsızlığa neden olmuştur. ABD'nin hegemonik gücünün Türkiye üzerindeki etkisi, Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenlik anlayışına ters düşmüştür. Yasağın kaldırılmasıyla birlikte Türkiye, ulusal bağımsızlığını yeniden elde etmiş ve ABD'nin karar alıcı gücünü engellemiştir. Türkiye, kaçakçılıkla mücadelede uzmanlık kazanarak uyuşturucu kontrolü konusunda bölgedeki öncü ülkelerden biri haline gelmiştir. ABD'nin Türkiye'ye yardımlara kısıtlamalar getirmesi, Türkiye'nin bağımsızlık ve çıkarlarını öncelemesinin bir sonucudur.

1975'te Müsteşar Joseph Sisco'nun ifadesiyle, Türkiye tarafından uyuşturucu ticaretinin kontrol altına alınması için attığı adımların tatminkâr olduğu kabul edilmiş ve afyon sorunu ABD-Türkiye ilişkilerinin gündeminden çıkmıştır (Booth, 1998).

Sonuç olarak, haşhaş krizi Türkiye'nin ulusal egemenliğe duyduğu özlemin bir yansımasıdır. Türkiye, milli çıkarlarını önceleyerek, ulusal bağımsızlığını koruma konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur.

SONUÇ

1960'lı yıllarda dünya genelinde uyuşturucu kullanımının artması, özellikle ABD ordusunun Vietnam savaşından dönmesiyle beraber ülkede oldukça yükselmiştir. Amerika Ulusal Ruh Sağlığı Örgütü'ne göre, Vietnam görevine katılan askerlerin %15'i uyuşturucu bağımlısı olarak ülkelerine dönmüştür. Bu sorun karşısında alınan eğitim, rehabilitasyon ve mücadele önlemleri yetersiz kalmış, 1966'da 18 yaşından küçük çocukların aşırı dozdan ölmesi kamuoyunda hükümete yönelik baskıyı artırmıştır.

1968'de Richard Nixon'ın başkanlık seçim propagandasını uyuşturucu sorununun çözümü üzerine odaklamasıyla, 1969'da iktidara gelmesiyle birlikte ABD, uyuşturucu ile mücadelede daha etkili önlemler almaya karar vermiştir. Bu çerçevede, uyuşturucu hammaddesi olan afyonun üretildiği ülkelere yönelik baskılar artmıştır. Haşhaştan elde edilen afyonun en çok üretildiği ülkeler arasında Türkiye'nin bulunması, ABD Hükümeti'nin dikkatini çekmiştir. 1969'da, afyonun %80'inin Türkiye kaynaklı olduğu iddiası ABD tarafından sık sık dile getirilmiş ve uluslararası basında Türkiye suçlanmıştır.

Bu durum, ABD ile Türkiye arasında yeni bir gerginliğe neden olmuştur. Bazı araştırmacılara göre, Türkiye'nin binlerce yıldır ürettiği afyonun, Cenevre Afyon Sözleşmesi'ni imzalaması sonrasında alınan tedbirlerle büyük ölçüde kontrol altına alındığı ve yasadışı ticaretin önlenmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Ancak, ABD Hükümeti 1969'da Türkiye'yi uyuşturucu sorununun temel kaynağı olarak göstermeye başlamıştır. Bu durum, NATO üyesi Türkiye'ye karşı ekonomik ve askeri baskıları artırmıştır. Mayıs 1969'da Türkiye'ye gelen ABD Hükümeti'nin özel temsilcisi Senatör Patrick Moynihan, Türkiye'nin tüm afyonunu satın almak istediklerini bildirmiş, ancak Türk Hükümeti bu talebe olumlu yanıt vermemiştir.

1970'ten itibaren ABD'nin baskıları artarak devam etmiş, ancak Başbakan Demirel, haşhaş ekimini tamamen yasaklamamanın mümkün olmadığını belirterek

direnmiştir. Ancak, Demirel Hükümeti'nin bütçesinin 11 Şubat 1970'te reddedilmesi üzerine yaşanan istifanın ardından, ABD'nin baskıları karşısında güçsüz kalan Demirel, ABD'nin taleplerine daha fazla direnememiş ve haşhaş ekim alanı il sayısını yedi ile sınırlamıştır.

1970 yılında ABD, Türk Hükümeti'ne yönelik uyuşturucuyla mücadele amacıyla yeni bir teklif sunmuştur. Nixon yönetimi, haşhaş ekiminin yasaklanması karşılığında uyuşturucu üreticisi çiftçilere destek olmak amacıyla yılda 3 milyon dolar tarımsal yardım sağlamayı önermiştir. Ayrıca, Türk askerine uçak, silah ve cephane yardımı yapma teklifi de sunulmuştur. Ancak Türk Hükümeti, haşhaşın tamamen yasaklanmasının mümkün olmadığını belirterek teklife olumsuz yanıt vermiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Eliot Richardson, Türkiye'den gelen uyuşturucunun %80'inin kaynağının Türkiye olduğu iddiasını tekrarlayarak üretimin derhal durdurulmasını talep etmiştir. Üretimin durmaması halinde ABD'nin yardımlarını askıya alabileceklerini belirtmiştir. Türk Hükümeti, bu baskılar karşısında haşhaş ekilen alanları dönemsel olarak sınırlayacağını açıklamıştır.

Başbakan Demirel liderliğindeki hükümet, haşhaş üretimini sınırlandırmış, izin verilen illerin sayısını azaltmış ve ekim alanlarını hektar olarak azaltma kararı almıştır. Ancak ABD, bu önlemleri yetersiz bulmuş ve Türkiye'nin uyuşturucu üretimini tamamen durdurmaması durumunda yardımları askıya alabileceğini ifade etmiştir. 1971'de yapılan askeri müdahalenin ardından kurulan hükümet, haşhaş konusunda daha ılımlı bir tavır sergilemiştir. Başbakan Nihat Erim, Türkiye-ABD arasında afyon üretiminin tamamen yasaklanması konusunda görüşmelere başlamıştır. ABD Hükümeti, üreticilere uğrayacakları zararını karşılamak için Türkiye'ye 35,7 milyon dolar önermiş ve Türkiye, Haziran 1971'den itibaren haşhaş ekimini tamamen yasaklamıştır. Ancak, ABD'nin sağladığı yardımın çiftçilerin zararını karşılamada yetersiz kalması ve binlerce insanın geçim kaynağının ortadan kalkması, Türk Hükümeti'nin aldığı kararı kamuoyunda eleştiriye neden olmuştur. Ayrıca, Türkiye-ABD ilişkileri 1974-1976 döneminde tarihi bir gerginlik yaşamış ve ABD'nin küresel politikalarındaki

değişim ile Türkiye'nin sürdürdüğü dış politika arasındaki uçurum ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

1973 seçimleri sonrasında Bülent Ecevit liderliğindeki CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, haşhaş ekimine yeniden izin verileceğini duyurmuştur. Ancak, bu karar ABD ile ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. ABD Büyükelçisi, Türkiye'nin kararını memnuniyetsizlikle karşılamış ve ABD Kongresi, Türkiye'ye uygulanan yardımları durdurma kararı almıştır. Export-Import Bankası'nın Türkiye'ye kredi vermesi de yasaklanmıştır. Bu durum, Türkiye'nin ABD ile yaşadığı uyuşturucu sorunu nedeniyle ekonomik ve askeri alanda ciddi sıkıntılar yaşamasına yol açmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerginlik, 1974'te Kıbrıs'ta gerçekleşen darbe ve Türkiye'nin adaya müdahalesiyle birlikte afyon sorununun gündemden çıkmasına neden olmuştur. Ancak, bu dönemde Türkiye-ABD ilişkileri büyük bir zorluk yaşamış ve ilişkilerin düzelmesi zaman almıştır.

Bu kapsamda çalışmanın hipotezleri açısından bir sonuca varılacak olunursa;

- Bu ambargonun asıl sebeplerinden biri, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine karşı ABD'nin tutumundaki rahatsızlıktı. ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri müdahalesini kınamış ve bu nedenle ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Ambargo, Kıbrıs'taki durumu etkilemek ve Türkiye'yi bu politikadan vazgeçirmek amacı taşımıştır. Haşhaş meselesi ise ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargonun temel sebeplerinden biri kabul edilebilir. Haşhaş ekim yasağının kaldırılmasından sonra ABD senatosunda Türkiye'ye yaptırım uygulanması defalarca dile getirilmiştir. Ancak Türkiye'deki milliyetçi ve ABD karşıtı grupları güçlendirmemek adına ambargo doğrudan Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilişkilendirilmiştir.
- Türkiye'de haşhaş ve afyonla ilgili düzenlemeler, ulusal politikalar ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanmaktadır. Türkiye, Birleşmiş Milletler'in (BM) uyuşturucuyla mücadele çabalarına katılmış ve bu

kapsamda ulusal düzenlemeler yapmıştır. ABD'nin baskı ve tehditkâr politikaları Türkiye'nin iç düzenlemelere gitmesinde etkili olmuştur.

- Türkiye'ye yönelik ABD'de gerçekleşen kongrelerin ardında, Türk politikacıları tarafından sıkça dile getirilen iddialar arasında, Rum ve Ermeni lobilerinin etkisinin bulunduğu ifade edilmektedir. Türk yetkililer, bu kongrelerin asıl hedefinin Kıbrıs sorunu gibi konularla gündeme gelen Türkler'in imajını zayıflatmak ve kamuoyunu Türklere karşı olumsuz bir tutum almaya yönlendirmek olduğunu vurgulamışlardır. Bu noktada, Türkiye-ABD ilişkilerindeki belirli konularda çıkan anlaşmazlıkların, söz konusu lobi etkileşimleriyle şekillendiği yönündeki değerlendirmeler dikkat çekmektedir.
- Tıbbi alanda vazgeçilmez bir hammadde olarak kullanılmasına rağmen, haşhaş ticaretinin büyük boyutlarına sebep olan temel neden, bu bitkinin bağımlılık yapıcı özellikte bir madde olan afyon elde etmek için kullanılmasıdır. Tıbbi amacın ötesinde, afyonun narkotik etkisi, uluslararası alanda kontrol ve düzenlemeleri gerektiren bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda, haşhaşın hem tıbbi kullanım hem de istismar potansiyeli, ticaretin geniş boyutlarını etkilemektedir.
- Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere, ABD, uyguladığı baskılarla yasak kararı aldıracağı ülkelerdeki mevcut durumdan memnun olmayı amaçlamıştır. Türkiye gibi ülkelerde haşhaş ekimini yasaklatarak, bu ülkelerin çiftçilerini olumsuz etkileyip ekonomik zorluklar yaşamalarına neden olmuştur. Aynı zamanda, kendi çiftçilerine yeni bir pazar açarak ekonomik çıkar sağlamayı amaçlamıştır. Bu süreçte, ABD'nin uyuşturucu kontrolüne yönelik çabaları, yasakların sürdürülmesi için yapılan çabalarla kendini göstermiştir. Dönemin Türk Başbakanı Bülent Ecevit tarafından "ağır baskılar" olarak tanımlanan bu çabalar, Türkiye'nin haşhaş ekim yasağını kaldırma kararını etkilememiştir. Ecevit liderliğindeki hükümet, 1 Temmuz 1974 tarihinde haşhaş ekimi yasağını kaldırmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey (2002). Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri.(Yay. Haz.) Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Acker, J(2002). Creating the American Junkie: Addiction Research in the Classic Era of Narcotic Control. The Johns Hopkings University Press: London.
- Adıgüzel, İ. (2017). Tarihin Pusulası (2.bs.). İstanbul: Altı Şapka Yayıncılık.
- Agar M and Reisinger H.S (2002) A Tale of Two Policies The French Connection, Methadone.
- Akalın, C. (2003). Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar-Belgeler (1945-1952) (1. bs.). Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Akalın, C. (2011). ABD ve Türkiye-2 Yumuşama Yılları (1961-1989) (1. bs.). Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Akçasu A (1952) The Changes Experienced by the Narcotics Monopoly in Turkey. Bulletin of Narcotics 3(1), 6-9.
- Akçay, E.Y. (2010). Amerika'da Siyasal Yapı ve Karar-Alma Mekanizması: Kongre, Başkan ve Yardımcı Organlar, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 1(2), 21-44.
- Akman, H. (2012). Kıbrıs Cumhuriyeti İlanından Johnson Mektubuna, Kıbrıs Sorunu (1960-1964), Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, (22), 65-98.
- Aknur, M. (2012). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Dış Politika (2. bs.). Ankara: Barış Platin Yayınları. Aksoy: (2017). Güncellenmiş Yeni Baskı Tarih (37. bs.). Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Aksoy,H.(2004).<https://islamansiklopedisi.org.tr/mueyyedzadeabdurrahmanefendi>. 06 05, 2023 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi.

- Aksoy, İ. & Güler, Y. (2010). Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu (1. bs.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Altan : (2018). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Haşhaş: Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla (1909-1950) (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Altan : (2021). Demokrat Parti Dönemi Afyon Üretim ve Ticareti.” Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17 (2), 327-342.
- Altan, Suna: “Cenevre Afyon Konferansları ve Türkiye'nin Tutumu”,Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 17.26, 45-70, 2019.
- Arı, T. (1995). Ege Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri: Son Gelişmeler Işığında Kara Suları ve Hava Suları Sorunları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 50(1), 51-68.
- Arı, T. (1999). 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi (4. bs.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arık, R. (2000). Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Armaoğlu, F. (1991). Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı) (1. bs.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2012). 20.yüzyıl Siyasi Tarih (18. bs.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arpa, T. (2005). 1960-1975 Yılları Arasında Sol Basında Türk-ABD İlişkileri. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Arslan, Ü. (2017) Soğuk Savaş'ın İlk Dönemi, Avrupa ve Asya'ya Yansımaları, , https://www.academia.edu/20828456/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F

- Atak: (1966). Harp Sonrasında Dünya (Post War World) (1945-1966) (1. bs.). Ankara: Ankara Yayıncılık.
- Ataman, M. & Gökcan, Ö. (2012). Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı Yayılmacılık Denemesi, Akademik İncelemeler Dergisi, 7(2), 199-229.
- Ataöv, T. (2014) Marshall Planından NATO'nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harb, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 23(3), 275-310.
- Ateş, E. (2007). 1974 Haşhaş Sorunu ve Türk Basını, Bilgi Bellek Dergisi, 4(7), 157- 163.
- Atmaca, A. (2011). Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel perspektiften Türk-Amerikan ilişkileri”, Ortadoğu Etütleri, Temmuz, 3, (1): 158-191.
- Aydın, M. (2012). Stratejik Çalışmalar ve Savaş (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayıncılık.
- Aydın, S & Taşkın, Y(2018). 1960'tan Günümüze Türkiye. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Bağcı, H. & Ayçiçek, A. (2013). Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayıncılık. Bağcı, H. (1997). Alman Dış Politikası ve Türk-Alman İlişkileri: Sorunlar, Beklentiler (1. bs.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Bağcı, H. (2013). Demokrat Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960) (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Bağcı, H. (2014). Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar (4. bs.). Ankara: ADTÜ Yayıncılık. Bağlan, A. (2014). 1950-1960 dönemi Türkiye-ABD. (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bal, İ. (2011). Türk Dış Politikasının 87 Yıllık Analizi, <http://dispolitikadakrizyonetimi.blogspot.com.tr/2011/03/turk-ds-politikasnn-87-yllk-analizi.html>
- Balkaya, İ. S. (2013). New World Order After World War 2 and Turkey (İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye), Uluslararası Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6(2), 149-164.
- Basri, H. (1997). Esrarkeşler. Kebikeç Yayınları: İstanbul.
- Başer, H. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-NATO İlişkileri, https://www.academia.edu/10005784/So%C4%9Fuk_Sava%C5%9F_D%C3%B6nemi_T%C3%BCrkiye-NATO_%C4%B0li%C5%9Fkileri
- Bayat, A. (2010). Tıp Tarihi. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Bayat, A. H. (2006). Turkish Medical History of the Seljuk Era”. Foundation for Science, Technology and Civilization, 1-14.
- Bayar I (1983) The Monitoring of Trade in and Control of Psychotropic Substances to Guard Against their Diversion. Bulletin on Narcotics 4, 3 13.
- Bayrakmuzayede. Com (2022). Osmanlı Donemi Çok Nadir Afyon Sakızı Kutusu <https://www.bayrakmuzayede.com/osmanli-donemi-cok-nadir-afyon-sakizi-kutusu.html>
- Bayramoğlu, M. M. (2007). «Doğu Karadeniz Bölgesinde Tıbbi Bitkilerin Pazarı Üzerine Bir Araştırma.» Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış). Trabzon.
- Baytop, T. (1995). TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/esrar--uyusturucu>
- Baytop, T. (1997). TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 16). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- BCA: Kurum: 30-10-0-0 Yer Bilgisi: 180-243-8.

BCA: Kurum: 30-18-1-2 Yer Bilgisi: 101-28-1.

BCA: Kurum: 30-18-1-2 Yer Bilgisi: 20-33-4.

Benhür, Ç. (2004). Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1(15), 325-337.

Beylik, U. Kayral, İ. H., & Çıraklı, Ü. (2015). «13. Yüzyıldan 21.Yüzyıla Türk Sağlık Sisteminin Gelişim Süreci Üzerine Bir Derleme.» Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 2(4): 183-189.

Block A.A (1989) European Drug Traffic and Traffickers between the Wars: The Policy of Suppression and Its Consequences. Journal of Social History 23(2), 315-337.

Booth, M. (1996). Haşhaştan Eroine: Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Sabah Kitapları.

Bostancıoğlu, B. (1999). Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası (1. bs.). Ankara: İmge Kitapevi.

Bozkurt, İ. (2008). ABD'nin Kıbrıs Politikası ve Türk Kamuoyu (1950-1964) (Johnson Mektubuna Kadar), Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, (14), 141-189.

Bozkurt, İ. (2017). Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(57), 221-239.

Bölükbaşı: (1997). Türkiye'nin Yakınındaki Avrupa İlişkileri: Türk-Yunan Sorunları (1. bs.). Ankara: İmge Kitapevi.

Bulut: (2013). Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler Ekseninde Sir Winston Churchill'in 1959 yılı Gayr-ı Resmi Türkiye Ziyareti Üzerine Bir Değerlendirme, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 13(26), 223-248.

- Büyükçanga Eren, H. (2006). Anadolu Selçuklu Seramiklerinde Figürlerin Dili ve Resim Eğitimi Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Cem, İ. (1993). Tarih Açısından 12 Mart, 3. Basım. Cem Yayınevi: İstanbul
- Courtwright, D. (1978). Opiate addiction as a consequence of the Civil War. *Civil War History*, 24:101-111.
- Courtwright, D. (1983). The hidden epidemic: Opiate addiction and cocaine use in the South, 1860-1920. *Journal of Southern History*, 49: 57-72.
- Crothers, T.D. (1902). *The drug habits and their treatment*. Chicago: G.P. Englehard & Company.
- Çakmak, H. (2012). ABD ile İlişkiler (2. bs.). Ankara: Barış Platin Yayınları.
- Çelebi, E. (2017). Evliya Çelebi (evliya chelebi)(1608/1609. *The Ottoman Empire: A Historical Encyclopedia* [2 volumes], 177.
- Çetinsaya, G. (1999). *Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997)* (1. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çetinsaya, G. (2006). SETA İran Dosyası (Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Sorun), https://www.academia.edu/18846510/Tarihsel_Perspektifte_T%C3%BCrkiye_%C4%B0ran_%C4%B0li%C5%9Fkileri_ve_N%C3%BCkleer_Sorun
- Çıtır, B. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Afyon Ziraati Ve Ticareti (1900-1939). (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıtır, B. (2015). Uluslararası Afyon Anlaşmalarında Osmanlı İmparatorluğu. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)* 1.1, 17-47, 2015.

- Çolak, F. (2013). Anadolu'da Afyon Ziraati ve Ticaretine Dair İzlenimler. *Academic Social Science Studies*, 6, 513-529.
- D'Ohsson, M. (1980). 18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler. Tercüman Yayınları: İstanbul.
- Dalgıç, G. (2002). Soğuk Savaş'tan Bugüne ABD ve 'Petrolcü' Müttefikleri, *Avrasya Dosyası*, 8(4), 270-292.
- Day, H.B. (1868). *The opium habit, with suggestions as to the remedy*. NY: Harper & Brothers (NY: Arno Press Reprint, 1981).
- Demir, Ş. (2011). Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu politikası, *Elektronik Turkish Studies*, 6(3), 691-713.
- Demirhan, E. (2018). Türk Tıp Tarihinde Ünlü Türk Hekimi İbni Sina'nın Tıbbi Tedaviler Üzerinde Yorumlamaları. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, 118, 189-210.
- DeQuincey, T. (1821). *Confessions of an English opium-eater* (Reprinted). Garden City, NY: DeLuxe Editions Club.
- Derks, H. (2012). *History of the opium problem: The assault on the East, ca. 1600-1950*. Brill.
- Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı Belleteni (1972). Sayı: 88, Ankara 1972.
- Dimitrakis, P. (2010). *Military intelligence in Cyprus*, New-York, I.B. Tauris Publishers.
- Dokuyan: (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri, *Ankara Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(18), 119-135.

- DPT (1977). Sanayi Bitkileri Yağlı Tohumlar Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Duran, H. & Karaca, A. (2013). 1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkiler, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), 121-136.
- Düzenli, P. (2007). Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuud Efende ve Fetvaları. Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ekinci, E. (2014). Ama Hangi Osmanlı. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Erdemir, H. (2017). Türkiye İsrail ilişkileri, https://www.academia.edu/1520701/T%C3%9CRK%C4%B0YE_-_%C4%B0SRA%C4%B0L_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0_Turkish-Israeli_Relations_
- Erdinç, C. (2004). Overdose Türkiye-Türkiye’de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve politikalar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2013). 1970-1980 ve 1980-1990 Türk Dış Politikası (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Erdur, O. (2017). Soğuk Savaşın Başlangıcından 12 Mart Muhtırasına Türk-Sovyet İlişkilerinde ABD Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erhan, Ç. & Arat, T. (2009). 1960-1980 AET’yle İlişkiler (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. & Kürkçüoğlu, Ö. (2009). 1945-1960 Ortadoğu’yla İlişkiler (Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler) (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (1996). Beyaz Savaş: Türk- Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erhan, Ç. (2009). 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde ABD ve NATO’yla İlişkiler (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla İlişkiler, (Editör: Baskın Oran), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980) (Cilt 1), (15. Basım). İletişim Yayınları, İstanbul
- Erhan, Ç. (2013). 1960-1980: Göreli Özerklik ABD ve NATO'yla İlişkiler (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2013). İkinci Soğuk Savaş Dönemi (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayıncılık.
- Erim, N. (2007).12 Mart Anıları, der. Raşit Çavaş, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007).
- Erol, A. F. Ve Yanık, E. (2019). Haşhaş Bitkisinin Anadolu Kültüründeki Yeri ve İzleri”, Milli Folklor, 16.124, 202-212, 2019.
- Erol, A. F., & Yanık, E. (2019). «Haşhaş Bitkisinin Anadolu Kültüründeki Yeri ve İzleri.» Milli Folklor Dergisi, 202-212.
- Erol, A. F., & Yanık, E. (2019). Haşhaş Bitkisinin Anadolu Kültüründeki Yeri ve İzleri. Milli Folklor Dergisi, 202-212.
- Erol, M. & Ozan, E. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 4(8), 13-38.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 377-397.
- Eşel, G. (2017). NATO Relations Between Turkey in the Period of Military Coups (1960-1980), International Journal of Social Science, 56(3), 409-416.
- Evered, K.(2011). “The Opium Poppy in Turkey: Alternative Perspective on a Controversial Crop.
- Faroghı: (2005). Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (5. Baskı b.). Tarih Vakfı.

- Fırat, F. & Kürkçüoğlu, Ö. (2010). 1980-1990 Döneminde Ortadoğu'yla İlişkiler (Arap Devletleriyle İlişkiler) (12. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2009). 1945-1960 Ortadoğu'yla İlişkiler (Arap Devletleriyle İlişkiler) (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2009). 1960-1980 Ortadoğu'yla İlişkiler (Arap Devletleriyle İlişkiler) (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2009). 1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2009). 1960-1980: Görelî Özerklik, Yunanistan'la İlişkiler (1. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- FRUS (2007). Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972, Washington, United States Government Printing Office.
- FRUS (2009). Volume E-3, Documents on Global Issues, 1973-1976, Washington, United States Government Printing Office
- Gerger, H. (2012). ABD, Ortadoğu ve Türkiye (5. bs.). İstanbul: Yordam Kitapevi.
- Giritli, İ. (2011). Detente'a Dair, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 42(1-4), 31-59.
- Gönlübol, M. (1989). Olaylarla Türk Dış Politikası (7. bs.). İstanbul: Alkım Yayıncılık.
- Gözen, R. (2009). İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası (1. bs.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Gözen, R. (2014). ABD Dış Politikası Karar Alma Sistemi ve ABD Dış Politikası Yaklaşımları (1. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

- Gutenberg (2019). <https://www.gutenberg.org/cache/epub/60805/pg60805-images.html>
- Gülen, A. (2012). İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 13(50), 389-428.
- Güler, Y. (2004). II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950), Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(2), 209-224.
- Gürbüz, M. V. (2010). Türk Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10(19), 139-170.
- Gürkaş, B. (2011). Türkiye-İran İlişkiler, TASAM Stratejik Öngörü, 104-122.
- Gürsoy, Ö. B. (2007). "The Opium Problem in Turkey, 1930-1945", (Boğaziçi University, The Atatürk Institute for Modern Turkish History, Master's Thesis of Arts, 2007): 117-134.
- Hart, P. (1990). Two NATO Allies at the Thres of War: Cyprus (1. bs.). Duke university press.
- Hattox, R. S. (1998). Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri. (N. E. Hüseyini, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Head, V. B. (1906). Catalogue of the Greek Coins of Phrygia. London: British Museum.
- Hnila, P. (2002). "Some Remarks on the Opium Poppy in Ancient Anatolia". Mauer Schau, Band 1 Festschrift für Manfred Korfmann (ed. R. Aslan vd.) (2002): 315-328.
- Isbell, H. (1959). Clinical research on addiction in the United States. In: Livingston, R. Ed. Narcotic drug addiction problems: Proceedings of the

symposium on the history of narcotic drug problems March 27 and 28, Bethesda, Maryland. Bethesda, Maryland: National Institute of Mental Health.

Ismakhanbetova, A. (2013). Orta Asya Bölgesi'nde Nükleer Silahsızlanma: Kazakistan Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İlhan, M. (2015). Kıbrıs Sorununun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması (1958-1974), *Türkiyat Mecmuası*, 25(2), 255-280.

İsmayıl, E. & Aliyev, B. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(17), 187-201.

İşyar, Ö.G. (2009). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar* (1. bs.). Bursa: Dora Yayınevi.

Kahraman, M. (2011). Türkiye'de Haşhaşa Uygulanan Politikalar ve Haşhaşın Türkiye için Önemi", (Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı.

Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.

Kamel, A. (1999). İkinci Dünya Savaşı'nın Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri (1. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kamel, A. (2014). 1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası (1. bs.). İstanbul: İnkılap Yayıncılık.

Kandall: (1996). *Substance and shadow: Women and addiction in the United States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Karadağ, U. (2016). Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Meşru Müdafaa Hakkı, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2), 171-186.

- Karakoyunlu, M. (2023). Para Olgusunun Benzeşen Aktörü: Afyonun Sosyal Tarihi. (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
- Kayıhan : (1946). Afyon Ve Diğer Uyuşturucu Maddeler Bu Maddelerin Tabii Olduğu Uluslararası Ve Ulusal Mevzuat, İstanbul: Ahmet Said Matbaası
- Keskin, F. (2009). ABD Başkanları'nın Ünlü Doktrinleri (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıyanç : (2016). 1957 Suriye Krizi, Uluslararası Suriye Politik Süreçler ve İnsanı Krizler (1914-2016) Sempozyumu, <http://www.ayk.gov.tr/s6-haberler/c66-arivlenmi-duyurular/uluslararasi-suriye-politik-surec-ve-insani-krizler-1914-2016-sempozyumu-4-kasim-2016/>
- Koçu, R. E. (1971). İstanbul Ansiklopedisi. Koçu Yayınları.
- Kurban, V. & Derman, G. S. (2015). Türkiye'nin SSCB ve ABD İlişkileri (1960-1980), SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(35), 19-46.
- Kurban, V. (2004). 1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 14(28), 253-282.
- Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2023). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/102374,afyonkarahisar-muzesipdf.pdf?>
- Livingston, R. Ed. (1959). Narcotic drug addiction problems: Proceedings of the symposium on the history of narcotic drug problems, March 27 and 28, Bethesda, Maryland. Bethesda, Maryland: National Institute of Mental Health.
- Mahmoud El Mohamdy, A. S. (2020). «The Habituation Of The Ancient Egyptians And The Methods of Treatment.» International Journal of Tourism and Hospitality Management, 3(1): 73-102.

- Malkoç, E. (2006). Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950), Yakın Dönem Araştırmaları İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, 5(9), 89-127.
- Matsui, M. (1995). Production and Trade of Opium in the Ottoman Empire, 1828-1838", (Boğaziçi University, The Institute of Social Sciences, Master's Thesis of Arts in History, 1995): 41-79.
- Maurer, D. & Vogel, V. (1973). Narcotics and narcotic addiction. Springfield, Illinois: Charles C. Thomas.
- Merih, T. (2006). Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960 (1. bs.). Ankara: Ebabel Yayıncılık.
- Mertek: (2017). 1945-1957 Ortadoğu ekseninde Türk Dış Politikası ve 1957 Suriye Buhranı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(48), 207-220.
- Mordoğan, C. (2010). Türk-Amerikan İlişkilerinde Kriz Diplomasisi", (Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2010): 82-94.
- Morgil, O. (2003). Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(1), 103-116.
- Murphy M, Steele R (1971) The World Heroin Problem. Washington: US Government Printing Office.
- Nesbitt, M. (1995). Plants and People in Ancient Anatolia". Biblical Archaeologist 58, 68-81.
- Norman, Z. (1972). Drugs and Public, New York s.32.

- Oas. (2016). Reagan Doktrini, <https://www.omusozluk.com/reagan-doktrini--16069>
- Oğuz, C. (2010). Türk Dış Politikasının (1945-1964), Realizm Açısından Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Okumuş, N. (2018). Türk-Amerikan İlişkilerinde Haşhaş Ekimi Krizi (1968-1975) Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme Yüksek Lisans Tezi Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51(1-4), 353-370.
- Oran, B. (2009). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ögel, K. (1997). Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Önal, B. (2010). Türkiye-Amerikan İlişkilerinde Clinton Faktörü (1. bs.). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Örmeci, O. (2016). Son Yıllarda Türkiye-Birleşik Krallık (İngiltere) İlişkileri: İlişkilerde ‘‘Altın Çağ’’ Dönemi mi? Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2), 589-621.
- Özata, M. (2017). Türk-Amerikan İlişkileri (1971-1984) (Amerikan Belgeleriyle Stratejik Müttelikliğin Buhran Yılları) (1. bs.). İstanbul: İdeal Yayıncılık.
- Özcan, G. (1999). 50.yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri (1. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Özcan, G. (2005). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi (1. bs.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEY) Yayınları.
- Pehlivanoglu, A. Ö. (2003). Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye (1. bs.). İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Pettey, G. (1913). Narcotic drug diseases and allied ailments. Philadelphia: F.A. Davis Co. (NY: Arno Press Reprint, 1981).
- PCOB (Permanent Central Opium Board) (1950) Report to the Economic and Social Council on Statistics of Narcotics for 1949 and the Work of the Board in 1950. Geneva: UN. E/OB/6.
- Pınar, L. (2014). Neo-realist Kuram Çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (2002-2012). (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Robins P (2007) The opium crisis and the Iraq war: Historical parallels in Turkey-US relations. *Mediterranean Politics* 12(1): 17–38.
- Resmi Gazete (1937). Sayı: 3618 (31 Mayıs 1937).
- Sadıkoglu, N. (1998). «Cumhuriyet Döneminde Türk Etnobotanik Araştırmalar Arşivi.» Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Saka, R. (1948). Uyuşturucu Maddeler (Afyon-Morfin-Eroin-Esrar-Kokain) Hakkında Milletler Arası Hukuki ve Sosyal Durum, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası. SONGAR, Ayhan (?). Haşhaş Meselesi ve Türkiye, İstanbul: Hareket Yayınları.
- Sander, O. (1979). Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964 (1. bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sander, O. (1998). Türkiye'nin Dış Politikası (1. bs.). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Sander, O. (2007). Siyasi Tarih (1918-1994) (15. bs.). Ankara: İmge Yayıncılık.

- Sarı, N. (2004). TDV İslam Ansiklopedisi. 05 06, 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-tibbiyye>
- Sarıncı, Y. (2000). Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16(48), 857-889.
- Sayarı: (2014). Çoğunlukçu Kurumsallaşmış Başkanlık Rejimi: ABD (3. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Schiff, P. L. (2002). Opium and its alkaloids. American Journal of Pharmaceutical Education, 66(2), 188-196.
- Schmitz, R. (1985). Friedrich Wilhelm Sertürner and the discovery of morphine. Pharmacy in History, 27:61-74.
- Serbest, M.B. (2016). Bağdat Paketi'nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 401-424.
- Sever, A. (2012). Küba Bunalımı ve Jüpiter Füzeleri Sorunu (2. bs.). Ankara: Barış Platin Yayınları.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi, Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 79-100.
- Smith, R. & Stacey, R. (2018). Detection Of Opium Alkaloids in a Cypriot base-ring Juglet. analyst(143): 5127-5136.
- Smith, W. (1832). An inaugural dissertation on opium embracing its history, chemical analysis and use and abuse as a medicine In: Grob, G. Ed., (1981). Origins of Medical Attitudes toward Drug Addiction. NY: Arno Press.
- Smith, N(2012). Intoxicating Manchuria: Alcohol, Opium and Culture in China's Northeast: University of Washington Press.
- Soysal, İ. (1999). Yarım yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1997) (Bir Genel Değerlendirme) (1. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Soysal, M. (1964). Dış Politika ve Parlamento (1. bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1995). ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980) (1. bs.). İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2016). Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991) (1. bs.). İstanbul: Der Yayıncılık.
- Şehsuvaroğlu, B. (1970). Eczacılık Tarihi Dersleri. Hüsnütabiat Matbaası: İstanbul.
- Şenel, B. (2014). İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci, Akademik Ortadoğu Dergisi, 9(1), 157-178.
- Şenlik, A. Ş. (2017). Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazavatnamesi ve Bazı Filolojik Notlar. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- TBMM Tutanak Dergisi, 15 Mart 1977. TBMM Tutanak Dergisi, 19 Eylül 1978. The New York Times, 01 Ağustos 1974. The New York Times, 22 Ağustos 1974.
- Tellal, E. (2000). Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964) (1. bs.). Ankara: Mülkiyeler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tellal, E. (2009). 1960-1980 SSCB'yle İlişkiler (15. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Terry, C. E. & M. Pellens (1928). The opium problem, Montclair, New Jersey: Patterson Smith.
- Time (1974) Turkey: Opium's Lethal Return. Time, 15 July.
- Times (1931) The Trade in Opium. The Times, 27 May.
- Times (1933) Drug Barons of Europe. The Times, 21 March.

- Times (1970) Factories for Heroin Found. The Times, 24 July.
- Times (1971) Huge Heroin Haul by French Police. The Times, 10 October.
- Times (1972) Heroin Factory Seized by Police in Marseille. The Times, 7 March
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası (1974). Haşhaş 7 Ekiminin Yasaklanması Hakkındaki Görüş ve Önerileri, Ankara.
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 20. Genel Kurul Çalışma Raporu (25-26 Şubat 1974),
- Topal, C. (2016). Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi, Sosyal Bilimler Dergisi, (6), 111-121.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2016 Yılı Haşhaş Sektör Raporu, (Ankara:2016):2-3,
<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/hashassektrraporu.pdf>, [29.08.2017].
- Tuncer, H. (2017). Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi (1920-2002) (1. bs.). Ankara: Kaynak Yayınları.
- “Turkey and the Poppy Problem”, (1974), 3,
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00353R000100030004-9.pdf> (E.T: 20 Eylül 2020).
- Türkman : (2014). Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies), 14(2), 131-148.
- Türkmen, F. (2012). Kırılgan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri (1. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tüysüz, Ü. (2014). Türkiye-İsrail İlişkileri: 2002-2013. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Uçarol, R. (1955). Siyasi tarih (1789-1994) (4. bs.). İstanbul: Filiz Yayıncılık.

- Umar, Ö.O. (2004). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 20(59), 369-412.
- Uslu, N. (2000). 1947'den Günümüze Türk-Amerika İlişkilerinin Genel Portresi, Avrasya Dosyası, 6(2), 202-232.
- Uslu, N. (2000). Türk- Amerikan İlişkileri.21. Yüzyıl Yayınları: Ankara.
- Uslu, N. (2016). Çatlak İttifak (1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri) (1. bs.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Usta : “Selçuklu Çini ve Keramik Sanatında İnsan Figürüne İkonografik Açıdan Bir Bakış”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.
- Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler, Akdeniz İİBF Dergisi, 1, 140-153.
- Uzgel, İ. (2010). 1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 (ABD ve NATO'yla İlişkiler) (12. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). Büyük Osmanlı Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Üçler, Y.T. (2014). Gümrük Birliğinden Sonra Türkiye-AB İlişkileri, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14(27), 204-231.
- Ülman, H. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968), Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 23(3), 241-273.
- Ünver, Süheyl. “XIV. Asırda Anadolu'da Selçukluların An'anesine Bağlı Mezar Taşları”. Vakıflar Dergisi, Sayı. XII (1978): 15-26.
- Vanlıoğlu, M. (1997). Beng ü Bade Muhtevası. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 197-200.
- Varlık, A.B. (2013). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım, Avrasya Terim Dergisi, 1(2), 114-129.

- Veiga, P. (2017). «Opium: was it used as a recreational drug in ancient Egypt?» s.199-215.
https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/14300/1/ATRA_3_online14_Veiga.pdf.
- Veiga, P. “Opium: Was it Used as a Recreational Drug in Ancient Egypt?”. ATrA 3 (2017): 199-215.
- White, W. (2014). Opium in America: The early story. Posted at www.williamwhitepapers.com.
- Yakut, K. (2013). II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu, KEBİKEÇ (İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma) Dergisi, 18(35), 169-186.
- Yanık, E. Elaia Tarihi ve Sikkeleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2015
- Yaşar, V. (2017). Ortadoğu çatışmaları(1955-1959), https://www.academia.edu/22531362/ORTA_DO%9EU_%C3%87ATI%9EMALARI_1955_1959_
- Yentürk, Y. (2016). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeşilbursa, B.K. (2004). Dünden Bugüne İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri, Türkiye Günlüğü Fikir ve Kültür Dergisi, 1(75), 75-117.
- Yeşilbursa, B.K. (2011). Bağdat Paktı (1955-1959), Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(6), 85-100.
- Yıldırım, A. (2004). «Fuzuli'Nin Beng ü Bade Mesnevisi ve Bade Sembolü.» Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: 139-146.

- Yıldırım, P. (2016). Haşhaş Ezmesi Kullanımının Ekmek Kalitesi Üzerinde Etkileri”, (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Yılmaz, H. (2016). Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu ilişkileri, Birey ve Toplum Dergisi, 6(12), 203-231.
- Yılmaz, V. (1998). Siyasi Tarih (1. bs.). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Yılmaz: & ve Yakşı, A. (2016). Osmanlı Devletinden Günümüze Türk-Rus ilişkileri, TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, 6(17), 9-57.
- Yörükan Karamağaralı, B. (1982). İslam Sanatında Haşhaş ve Hint Keneviri Motifleri”. İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, 5, 463-484.
- Zengin, M. A. (2016). ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 7(28), 1-28.